

„ori-ce consecrațiune civilă seú religioasă, și prin care nici unul dintre soți nu se credea indatoratú într'unú modú seriosú.“¹⁾

Inse, ceia ce-și permitteaú toți Românií, fálindu-se cu originá lorú din desfrênata Romá imperialá, trebuia să fi fostú permisú de dece, de uá sutá de ori mai multú Românilorú cellorú cu forța in mână: pe cândú unui simplu terranú i se dedea facultatea de a schimba femeia peste femeia, cununându-se in tóte díllele, cu aceia numai ca pentru fie-care nou divorciú să plátéscá vistieriei summa de 12 bani²⁾; totú atunce vé puteți inchipui seú, mai bine, nu vé puteți inchipui, câtú de intinsá catá să fi fostú latitudinea principilorú români in privința maritagiului!

Unii din ei, bună-órá Stefanú cellú Mare, avură câte cincí seú șesse femeie legitime, — celle nelegitime nu se mai numerú, — imitându ast-feliu pe famosulú străbunú Mecenate, despre carele moralistulú romanú dícea: „s'a insuratú in uá miá de rënduri!“³⁾

Unde demoralisațiunea naționalá se pogórá la uá asemenea tréptá, acollo arú fi fostú comicú de a mai cánta márginiri legale contra copiilorú nelegali, carií formaú ca și majoritatea poporului: e de mirare numai, cum de mai ființaú ómeni cununați, după ce rezultatele cununieí per-

1) Schmidt; *Essai historique sur la société civile dans le monde romain* (Strasbourg, 1853, in-8); p. 36: „C'était un simple consentement mutuel, sans aucune consécration ni civile ni religieuse, et par lequel ni l'un ni l'autre des époux ne se croyait sérieusement engagé.“

2) Gratiani; *De Ioanne Heraclide Despota Vallachorum principe* (Varsoviae, 1759, in-8); p. 21: „Matrimonia viri vel minimis de causis saepe solvunt remisso uxori nuncio pensisque fisco duodecim denariis.“ Autorulú visitase hotarele Moldovei către 1565. — Verancsics; *Oesszes munkai, kozli Szalay* (Pest, 1857, in-8); p. 85: „Licet enim eis omnibus communiter et duas et tres uxores habere, nobilibus ac potioribus etiam plures, vaivodis vero quot volunt, liberum est.“ Autorulú cunnosuse in persóná pe Petru Rareșú.

3) Seneca; *Epistola CXIV*: „qui uxorem millies duxit.“

duseră ori-ce feliu de prestigiu, posteritatea din florii devenind de uă potrivă în drepturi cu acea din biserică, ba încă de cele mai multe ori nelegitimitatea aședându-se cu mândria pe tronul țerei!

§ 3.

Ștefanu cellu Mare, Bogdanu cellu Chioru, Ștefanu cellu Têner, fie care din ei n'a trecut cu vederea de a lăsa din parte-i mai mulți copii naturali, aruncați prin bordeiele pescarilor, prin prăvăliile neguțitorilor, ba pone și prin pădurile cele nestrăbătute alle Basarabiei, unde locuia celebrii prin vitejia lor codreni și nu mai puțin celebre prin frumusețea lor codrence.

Trei din acei „spurii“ — cum îi numia vechii Romani, — implură unu semi-secolu din istoria Moldovei.

Ștefanu cellu Mare uitase in lume unu bastardu, pe Petru Rareșu, carele, deja intr'ua vîrstă inaintată, mai bine de 20 de anni după mórtea părintelui seü, apucându domnia, se arretă unulu din cei mai illustri principii români, iubitü in intrulu țerei, gróza pentru străini, și muri lăsându fiiloru seü tronulu Moldovei.

Atunci retăcia unu altu bastardu, unu bastardu allu lui Bogdanu cellu Chioru⁴⁾, Alessandru Lapușnenu: formându-și unu partitu in țerră și intrându in fruntea unei ostiri străine, ellu uccise pe vëru-seü, fiulu lui Rareșu; zugrumă pe mătușă-sea, veduva lui Rareșu⁵⁾; și pe vëra sea, fiia lui Rareșu, și-o luă femeia, zidindu pe te-

4) Documente inedite din *Archiva Statului*, din cari unele amü publicatü in a mea *Archiva istorică a României*; nr. 155, 181, etc.

5) *Cronica moldovenescă din 1566*, publicată in *Wojeicki; Biblioteka starozytna pisarzy polskich* (Warszawa, 1844, in-8); t. 6, p. 65: „dal stara zone „Piotra Vojevody udawic.“ Acestü factü e ommissü in letopisefulü lui Urechia.

melia acestor monstruoși și un nou regim atât de sângeros, încât împureniți îl asemeneau cu alii regeli Diomedă din antichitate, carele își hrăneau caii cu carnea omilor.⁶⁾

În tot cursul domniilor bastarde a lui Petru Rareș și apoi a lui Al. I. Alexandru Lăpușneanu, un alt treilea bastard, în așteptare de a domni și el la rândul său, creștea necunoscut în străinătate: fiul lui Ștefan cel Tânăr din femeia unui Armănesc numit Serbega.

§ 4.

În plecările și chiar în esteriorul lui Ión se resfrânse tiparul părinților.

Caracterul tătănesc cronică țerei îl zugrăvesc în următorul mod: „acest Ștefan-vodă cel Tânăr „întru tot semena cu firea moșii-șii lui Ștefan-vodă cel „lui Mare, că la resboie îi mergea cu noroc că tot „isbîndia, și lucrul său îl știa a-l purta, măcar că „era tânăr de țile, și era om mînios, și prelesne ver- „sător de sânge.“⁷⁾

Vitejia, agerimea minții și crușimea trecută cu moștenire paternă în natură lui Ión.

De la mamă-șii, de altă parte, el căpetă o figură cam armenăscă, față închisă, pără dens și negru ca pînă corbului; nasă coroetă într-o formă orientală, întocmai ca nasul famesului Attila, după cătă îl cunoșteam de pe monete⁸⁾; o frunte înaltă, lată în rădecină și strimțân-

6) Lünig; *Orationes procerum Europae* (Lipsiae, 1713, in-8); p. 352-6: „Oratio Alberti Lasci ad Milites Polonos, cum eos adversus Alexandrum, Valachiae Principem, in aciem duceret, habita anno 1561“

7) *Letopiseșile*; t. 1, p. 156.

8) *Acta Eruditorum* (Lipsiae, 1720, in-4); p. 215.

du-se în partea superiôră; frunte frumoasă, dar neromânească).

Poporul, dupre naționalitatea mumei, îl numi Ionu Arménul, întocmai precum Alessandru-vodă fu Lăpușnenu, ca fiiu allu unei Lăpușnence, seú precum Petru-vodă fuse Rareșu, dupre porecla mumei sêlle⁹⁾: bastardul nu are tată.

§ 5.

În 1561, deja în vârsta aprópe de patru-deci de anni, străcurați în obscuritate, Ionu ne apare de uá datá, pentru prima óră.

Atunci se clătina pe tronú cumplitul Lăpușnenu, amenințatú de către unú Iacobu Despota, Serbu, inruditú de pre muieri cu dinastia domnescă.

Era timpú, ca Ionu să-și adducá a mîinte, cum cá și ellu este fiiu de domnu din Moldova, avéndu drepturi egale cu alle Lăpușnenului și mai mari de cátu alle lui Despota.

Ellu începu a da semne de vieță.

Pe cândú Despota curta pe magnatulú Laski, Ionu se adressá către unú altú magnatú, nu mai puținú puternicú, Firlei.

Într'unú statú aristocraticú electivú precum era Polonia, regele era nemicú, magnații erau totú: ei stăpâniáu în administrațiune, despunéndu în adunări legislative de voturile cumperate ale numeroșilorú boierinași săraci; ei stăpâniáu în armatá, conducéndu numeroșe stéguri feudale proprie; ei aveau curți alle lorú, rivalizândú cu curtea regalá și adesea întrecénd'o prin splendóre și

9) *Letopiseșile*; loco supra: „Petru Măjarulú, ce l'áu poreclitú Rareș, dupá numeșe muerii.“

prin mulțime . . . regele, fiindu unul, se temea de ei, pe cându ei, fiindu mulți, nu se temeau de nimene ¹⁰⁾.

Laski reușise de a introduce pe Despota în Moldova, fugărindu de acollo pe Lăpușnenul; Firlei, mai puțin în-treprindetor, scăpă ocasiunea de a înălța pe prietenul său Iónu; dar ne adjuge de a cunnosce de uă cam dată legătura lor; amenduror a: magnatul polon era luteran, partisan aprinsu allu Reformei, capu allu tuturor protestanților din Polonia ¹¹⁾; și e vederat că, pentru a puté căpeta grațiile selle, Iónu trebuia să se fi arretându și ellu amicū allu doctrinelorū lui Luther.

Acésta fu prima cunnoscută apostasiă a eroului nostru, carele, în totu cursul vieței selle, trecea necontentu de la uă lege la altă, schimbându-le assemenea hainelorū.

§ 6.

Vedendū molleciunea lui Firlei, Iónu plécă din Polonia și appare în Crimū, refugitu la curtea hanului, unde captivéză simpatia moscenitorului tronului, Mehmed Calga, pe care cronica tătărăscă ¹²⁾ illu descrie, ca pe unū illustru vitézū.

Toți ómenii cu suffletele mari se inrudescu: aventurierul, românū plăcu principelui tatarū.

Hanulū se afla atuncī în luptă cu Moscoviții; Meh-

¹⁰⁾ FILON; *Histoire de l'Europe au XVI siècle* (Paris, 1838, in-8); t. 1, p. 439: „Le roi n'était en Pologne que l'instrument de la noblesse. Tandis que „partout ailleurs la royauté, jadis faible et impuissante, s'était élevée par degrés „au-dessus des résistances féodales, la couronne polonaise, autrefois souveraine „et absolue, était insensiblement tombée sous le joug aristocratique.“

¹¹⁾ GRAFIANI; *De scriptis invita Minerva* (Florentiae, 1745-6, in-4.); t. 2, p. 181: „Firlejus Palatinus Haereticus caputque Haereticorum erat.“

¹²⁾ Publicată în extracte russesci în *Zapiski Odeskago Obschestva Istorii Drevnostei* (Odessa, 1844, in-4); p. 385.

med-Calga conducea ostile tătăresei; pe semne și amicul său Iónu, însoțindu-l în acele expedițiuni, se va fi distins prin eroicul sângeră și terribila putere a brațului, cari illu făcurea mai în urmă atât de groznic pe un câmp de bătăliă; e mai mult decât probabil; ori-cum să fie, legătura între Mehmed-Calga și Iónu deveni atât de strînsă, încât, la plecarea lui Iónu din Crimă, Mehmed-Calga îi dede în 1563 uă scrisore către regele polon Sigismund Augustu: „te rog foarte mult să bine-voesci a ține în „grațiile telle pe acestu fiu de domn din Moldova.“¹³⁾

§ 7.

Polonia era ca și tributariă Tătarilor.

În toți anii regele trimitea hanului, sub numele de peșcheș, bani, postavuri, metăssărie, felurite produceri ale manufacturei.

Frica Polonilor era cu atât mai legitimă, că hanul Devlet-Ghiraî își făcuse un mare nume prin succesele sille militare: Tătarii îi dăseră pompoasa poreclă de „Cuceritoriū allu țerrelorū.“

Prin urmare, Ionu avea dreptul de a crede, că recommendațiunile tătăresci îi vor da roduri.

Zădarnică speranță!

Regele priimi scrisorea, zimbi lui Ionu, dar în loc de a-i da uă óste, cu care să-și cucerescă tronul strămoșesc, ellu i-ară fi respuns, credem noi, cam după următorul tipic: „caută un magnat, carele să te du- „că în Moldova, precum Laski dusesse pe Despota; acellu „magnat lesne va sci să respundă inaintea cellorū-l'alți „confrați din adunarea națională; érá la casu, déca

¹³⁾ Obolenskii; *Kniga posolskaia W. K. Litovskago s 1545 pe 1572* (Mos-
lva, 1843, in-4) p. 222.

„ne va amenința Turculū, ne vomū scusa, că nu e cul-
peșă țerra, nici eū, nici camera, ci e vinovatū unū singurū
„nobilū, turburătorū de ordinea publică“.

§ 8.

Ionū nu se mai adressă către magnați, căci unulū era Laski, cei-l-alți erau nesce Firlei; ellū nu mai stărui nici pe longă nesce regi țari în vorbe și slabī in fapte, ca Sigismundū Augustū; pentru uă bucată de timpū fū perdemū urmele.... în acelū intervalū uă terribilă tragediă se juca în Moldova: Despota fu resturnatū și ucissū de către un Ștefanū Tomșa; Ștefanū Tomșa fu resturnatū și fugăritū de către Alexandru Lăpușnénu, căruia sultanulū bine-voi a-i întorče domnia Moldovei; tóte acestea se petrecură în cursū de câte-va lune.

Cândū sângerosulū Lăpușnénu se reăședa pe tronū, de uă dată revedemū pe Ionū; și unde? la Vienna.

§ 9.

Germanii aflându-se în necurmată luptă cu Turcii, imperatulū Maximilianū-II se bucură de ocasiunea de a avé la curtea-i un pretendentū românescū, pe care să-lū țină ca uă schînteia de revoltă dunărenă.

Ellū dede lui Ionū unū serviciū în armata austriacă. și-i promise, în gura mare, 7 seū 8 miē. de óste, pentru ca in fruntea lorū să allunge pe Lăpușnénu din Moldova.

Eraū numai promissuni, simple promissuni, promissuni curatū nemțesci.

Cu tóte astea, Pórta Ottomană incepu a se cam ingriji.

Un céușū fū espeditū la Vienna cu aparenta nego-

ciațiuniloră cu Măximiliană, dar mai cu sémă pentru a atrage cum-va la Constantinopole pe periculosulă Ionă.

Céusulă îi descrise perfidia și debilitatea Nemțiloră, cari sciă numai a făgădui și pe cari Turcii îi înfrânseseră în atâtea rënduri; îi zugrăvi generositatea și puterea sultanului, pentru carele e uă nemică tótă de a da Moldova, ba și de ce țerre ca Moldova, la cellă mai de pe urmă sclavă allă seă; în fine, îi asigură munți de aură din partea Sultanului.

Ionă pățise deja cu creștiniă în Polonia și avuse a face și cu mahometaniă în Crimă.

Ellă se incređu în cuvintele céusului, fugi în taină din armata austriacă, trecu Dunărea, și étă-lă în Constantinopole.

§ 10.

Popórele orientale adoră frumusețea fizică, cu care Mahomet își împoporase paradisulă.

Ionă avea uă statură uriașă, uă constituțiune vênósă, uă infețișare bărbătescă, în care se vedea că ferbe puterea.¹⁴⁾

Așa déră, figura eroului nostru produse acum assupra Turciloră effectulă, ce-lă produssesese mai 'nainte assupra Tătariloră.

Vizirulă Mehmed-Socoli,—dice agentulă francesă în raportulă seă către curtea parisiană — „făcendă cunnos-„cintă cu Ionă, illă priimi fôrte bine, în așteptare de a-lă „recommenda sultanului.“

Dar nu trecu nič uă lună de đille și, cu tótă amicia vizirului, politica Porței Ottomane ceru depărtarea lui

14) Görecki; *Descriptio belli Ivoniae, Voivodae Valachiae* (Francofurti, 1578, in-8); p. 23: „vir procerae staturae, facie decora, oculis gracilibus quodammodoque minacibus, toto corpore lacertosus, viribus pollens,“

Iónu: pe de oă parte, sultanulă strîngea osti pentru a merge cõtra imperatului Maximilianu și, prin urmare, avea trebuința de a mîntîne în linisece provinciile Turciei; pe de altă parte, Lăpușnénu, reședatū prin oștile turcesci pe tronulă Moldovei, se arreta în a duoa sea domniă mai Turcū decâtū Turcii¹⁵⁾ și, prin urmare, avea dreptulă de a cere, ca sultanulă să nu protege pe unū pretendentū rivală.

Ionū fu trimisū la insula Rodosū.

§ 11.

Aci, în patria șerpilorū și a trandafirilorū, cunnoscută la Greci sub numele de Makara, adecă țerră fericită; aci, unde fie-care pētră, fie-care pesceră, fie-care colnicū, conserva încă prospete suvenirī și urme de eroismulă cruciașilorū Ierusalemmitani; aci Iónu petrecu unū annū și mai bine.

Sultanulă Suleiman cellū Mare muri in 1566, și-i successe fiu-seū Selim II.

Tõtu atunci se auđi din Moldova, cumcā Lăpușnénu, pe semne pentru pedēpsa crimelorū sēlle, slābi în corpū, perdu vederile¹⁶⁾, și căđu într'unū feliū de copillăriă periođicā, mai tristă decâtū însăși mórtea.

Prõfitāndū de aceste ocasiuni, vizirulă Mehmed-Socolli, reinassū la putere, chiāmā din essiliū pe amiculă seū Iónu

§ 12.

Petrecerea lui Ionū in Constantinopole, in cursū de trei

15) Orzechowski; *Quincunx, to jest Wzor korony Polskiej* (sine loco, 1564, in-8); p 74: „Oto teraz Alexander Voloszyn vygnaniec, zturczywszy sie voinie „Voloska ziemie, vykorzeniaiac z niey korzen i tez macice vszystkiego plemenia i narodu Voloskiego, a Tureckim narodem vszystke ziemie Voloska osadzaiac...”

16) Okolski; *Orbis Polonus* (Cracoviae, 1641, in-f); t. 2, p. 227: „debilitate „oculorum et corporis consumebatur.“

séu patru anî, ne presintă date fôrte sigure, dar pe cari noi nu le putemă esplica.

Aventurierulă ne appare de uă dată ca millionariu, ca cellă mai avută ccmmerciantă de petre scumpe in capitala Turciei, intunecândă prin bogățiile și luxulă seū pé pașale și pe agale!¹⁷⁾

Factulă e totă atâtă de certă, precum e certă că d. Torok séu d. Bossel posedă celle mai frumóse și celle mai scumpe case in Bucuresci, de și istoriculă, — pariămă, — nu va fi in stare de a arreta izvorulă acestoră avuție.

In commerciū ne intimpină lucruri estraordinarie, minunī puțină probabile și, cu tóte astea, fôrte adeverate; principiile de credită, de circulațiune, de concurență, etc. etc., acelle principie, ori-cătă de lărgite, ori-cătă de elastice, totă încă se refusă de a ne limpedi unele mistere: neguțitorulă, ca și popa, pretinde să-lă credemă.

§ 13.

Ună Germană, carele, peste un secol mai in urmă, scrise prima incercare critică assupra vieței eroulă nostru, observă, intre altele: „Ionă deveni domnă din prăvăliașă, pre-cum in vechime la Romani și Sarmați plugariī se urcăū

17) Gorecki; op. cit.; p. 24: „animum ad amplam copiosamque mercaturam exercendam adjecit, cujus magnitudine ac splendore non solum in purpuratorum, qui Bassae, id est capita, vocantur, notitiam pervenit, sed et ipsius Se-lymi.“—J. C. Bulengerus; *Historiarum sui temporis libri XXX* (Lugduni, 1619, in-f.); p. 141: „cum Ioannes ex antiqua Vaivodarum stirpe Constantinopoli mercaturam faceret, cum eo agunt (Moldavi), ut per Portam purpuratum, cui intimus erat etc.“—De Thou; *Historiarum sui temporis Opera* (Francofurti, 1610, in-f.); t. 2, p. 14: „ampla ac nobili mercatura magnam sibi inter Turcas auctoritatem conciliaverat“

„la cărma Statului, seŭ precum astă-dî în Belgia com-
„merciaŭii devinŭ capi ai marinei¹⁸⁾).

Aceste essemple sunt frumoŭse; dar Ionŭ ellŭ însuŭŭ, de
-sigurŭ, nu cugetă vr'ŭă dată de a imita nici pe Romanŭ,
nici pe Sarmati, nici pe Belgŭ.

Plantulŭ seŭ era multŭ mai prosaicŭ.

Ellŭ avea inaintea ochilorŭ probe de ceia ce pôte
uă marfă ŭi, mai allesŭ, uă pétră scumpă, assupra Porŭei
Ottomane.

Cu trei-ŭeci de anni mai 'nainte, dăruindŭ fiicei sul-
tanului Suleimanŭ unŭ simplu giuvaerŭ, Petru Rareŭŭ își
redobundise domnia Moldovei¹⁹⁾.

Chiarŭ in timpulŭ lui Ionŭ, unŭ Ovreŭ din Portu-
gallia, introducēdu-se prin mărfuri pe longă sultanulŭ
Selimŭ, adjunse de uă dată duce de Naxos²⁰⁾.

Giuvaergii schimbaŭ unŭ rubinŭ pe uă coronă: com-
merciulŭ plăcu lui Ionŭ; ŭi, ca să-lŭ pôtă essercita ŭi mai
cu succesŭ, ellŭ își lăpedă religiunea pentru a doua óră.

Creŭcutŭ in armenismŭ, luteranisatŭ apoi de către
Polonulŭ Firlei, Ionŭ imbrățiŭșă acum mahometismulŭ.

§ 11.

Amicŭ cu vizirulŭ, cunoscutŭ cu paŭŭi cei mai de
frunte; familiarŭ cu însuŭŭ sultanulŭ Selim; ellŭ pândia cu

¹⁸⁾ SCHURZFLEISCH; *Opera historica antehac separatim edita* (Berolini, 1699, in 4)
p. 710: „Ex mercatore evaderet regulus Valachorum. Olim apud Romanos Sar-
„matasque ab aratro acciti, qui gererent summos magistratus . . . Neque id pro-
„sus insolens putabimus, qui sciamus, extitisse negotiatores apud Belgas, a com-
„merciis maritimis subductos ad clavum navalis rei.“

¹⁹⁾ Relaŭiunea contimpurănă, publicată in *Magyar Torténelmi tar* (Pest, 1857
in-8); p. 52: „ . . . dândoli in donno doi perle d'orrechia grande come doi peri-
„moscatelli.“

²⁰⁾ HAMMER; *Geschichte des Osmanischen Reiches* (Pest, 1828, in-8); t. 3, p. 563-5.

nerebdare numai prima ocaziune pentru a apuca de multu visatulū tronū allū Moldovei, unde, după mórtea Lăpuşné-nului, se installă fiū seū Bogdanū, copilū de 15 anni, despre care cronicarul ū dice, cā iubīa douā lucruri nenaŭionale: glumele ū pe Poloni²¹⁾.

În chipū de neguŭitorū, Ionū cutriera neîncetatū hota-rele ŭerrei, cāndū prin Galiŭia, cāndū prin Podolia, cāndū la Prutū, cāndū la Nistru²²⁾.

Unū amicū devotatū ū nedespărŭitū, boerulū moldo-venescū Ieremia Golia, emigratū încā sub Lăpuşné-nulū, illū însoŭia ū-i înlesnīa înŭelegerea cu toŭi cei nemulŭumiŭi de domnia lui Bogdanū.

Se formā astū-feliū unū partitū puternicū, în fruntea cārui-a se pusserā toŭi boierii cei mari, ū carele adressā uā plāngere cātre Pórta Ottomanā²³⁾.

§ 15.

Sultanulū de multū aŭtepta uā assemenea manifestaŭiune naŭionalā.

Bogdanū era trādātorū officialū în privinŭa Turciei.

În datā după mórtea pārintelui seū, ellū încheiasse unū tractatū cu Polonia, prin care se recunoscea vassalū allū regelui Sigismundū-Augustū²⁴⁾, ū de atunci încócā

21) *Letopiseŭele*; t. I, p. 190.

22) *Gorecki*; op. cit.; p. 24.

23) *Letopiseŭele*; loco supra: „Acele lucruri de hulā trāgēndu-se pone la ŭrechile vrājmaŭilor la Imperaŭiā, nu cum era, ci mai pre susū le adāogea...“ *Isthuanffi*; *Regni Hungarici Historia* (Colonias, 168, in-f.); p. 340: „Gra-„vissimis prius criminibus apud Selimum, ac defectione ad Polonos, crudelique „insignium aliquot Thrcarum caede obiecta, accusatum (Bogdanum), tacitis con-„siliis conjurarunt.“

24) Actulū întregū e publicatū în Dogiel; *Codex diplomaticus Poloniae* (Vilnae, 1758, in-f.); t. I, p. 620.

medita numai asupra momentului pentru a înceta de a mai plăti tributul Turciei.

Sultanul, încurcat în luptă cu Veneția, se făcea de uă cam dată că nu scie nemica, temându-se de a mai aprinde un altă resbellu în părțile Dunării, la casu déca Moldovenii voru voi a susține pe principele lor.

Cându scrisorile boierilor sossiră la Constantinopole, cu tânguiră contra lui Bogdanu și cerându pe Iónu, sultanul se grăbi de a-lu trimitte la Moldova.

Turcia totu se mai feră înse de a-și atrage cum-va unu resbellu din partea Poloniei: numirea lui Iónu la domnia Moldovei remase secretă, și plecarea-i către Dunăre fu desvulgată a fi pentru treburi comerciale.

Îllă întovăreșia numai uă mică óste seú, mai bine dicându, uă caravană de Turci, ca în chipu de escortă contra nesiguranței drumurilor.

Trecându prin Tessalia și Bulgaria, Iónu mai ademeni în serviciul seú uă sémă de voluntari Serbi, Greci, Bulgari.

Dar în ori-ce casu, forța numerică a armatei sélle nu putea întrece cifra de 4 pone la 5 miie de ómeni.

Nici atăția nu-i trebuia, căci îllă chiăma țerra!

§ 16.

Cându Ionu trecea Dunărea, Bogdanu cu toți ai seí se grăbi de a fugi, scăpându din mâna boierilor, deciși de a-lu estrada Turciei.

De la Galați pone la Sucéva nu se vedu unu singur adversaru.

La intrare in capitală, îllă intimpinară boierii și poporul, acclamându-lu, dupe anticulu obiceiú strămoșescú,

„Părinte allū Moldovei“ întocmai precum vechii imperați romani se numiau „Patres patriae“.²⁵⁾

Acestū mărețū titlu, Moldovenii illū dedeau acellorū principī, cari veniau să-î scape de jugulū vre-unui tiranū: Despota illū priimise după allungarea cruntulū Lăpușnēnū²⁶⁾; Ionū illū căpetâ prin surparea nepopolarulū Bogdanū, pe care, precum disserămū, țerra nu lū putea sufferi din cauza gusturilorū sēlle pentru glume și pentru Poloni.

§ 17.

Pe cândū acēstea se petreceau in Moldova, Bogdanū, închiđendu-se in cetatea Hotinului, cerșitoria sprijinulū regelū Sigismundū-Augustū și allū magnașilorū amici din Polonia.

Regele făcu totū ce putu sērmanulū: trimise uă ambasadă la Pórta-ottomană; dară ambassadorulū se întorse înapoi fără nici unū rezultatū, affară numai că fuse luatū în risū de către Ionū-vodă²⁷⁾, carele illū lăssâ să trecă in linisce prin Moldova, după ce inse într'ua audiență illū regalase cu uă cătătară atătū de furiósă, încătū bietulū diplomatū incepuse a tremura, recunnoscēndū, că n'a veđutū uă altă maī înfricoșată.

25) Veđi *moneta lui Ionū-vodă*, planșa 2, pe care Seulescu o esplica așa: „Oteș Moldovei, adecă Pater Moldaviae, că așa s'a proclamatū pe sine Ionū părinte.“ Nu s'a proclamatū, ci fu acclamatū, precum urmēză din descripțiunea priimirii, ce i se făcuse in Moldova, veđi in Lasicki, *De ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano Voivoda* (ad calcem Goreckii); p. 128: „cui obviam primates profecti, salutatumque reverenter etc.“ — Cf. Bollaicū; *Cullegere de mai multī articoli* (Bucuresci, 1861, in 8); p. 88.

26) Bollaicū; *Daco-Romane*, nr. 112 și 113, inscripțiunea monetei lui Despota: „Heraclidis Despotae Patris Patriae“, ceia ce se esplică prin Sommer; *Vita Jacobi Despotae Moldavorum Reguli* (Vitebergae, 1587, in-4); p. 16: „e servitute „in libertatem vocari sibi videbatur (gens Moldaviae)“.

27) Lunga descripțiune a acestei audiențe, la care a assistat însuși Paprocki, veđi inalui *Herby rycerstwa polskiego* (Kracov, 1584 in-4) p. 234-35.

În adevăr, eroul nostru avea nesce ochi mici și negri, în cari se restrângeau cu uă deosebită energiă și răpediciune tôte pasiunile și tôte mișcările sufletului: în momente de mulțumire prin espressionea cea mai simpatică; în momente de mâniă, se impleau de sânge, fulgerându din umbra unor stuffose sprincene, ce se imbinau, sburlite prin convulsiva acțiune a nervelor²⁸⁾.

Magnații, cuseri ai lui Bogdan, isprăviră ce-va mai multă decât regele. Cu vai cu chi, cum se dice, ei reușiră a aduna ca la 3,000 de luptători alleși, unul ca altul, tot junii din familiele cele mai illustre alle Poloniei.

§ 18.

Pe longă stăpânirea Hotinului, celei mai puternice forterețe a țerei, și pe longă adjutorie polone, Bogdan, ca toți principii destronați, mai numera vr'ua căți-va partizani între boieri.

Pentru a se feri de dușmani casnici, Ionu-vodă îi puse pe toți sub sabiă.

Aristocrația se înfioră, vedendă în mâna Țiganilor, cari essercitau în România profesiunea de calli, pe boierii cei mai de frunte, pe stâlpii nobilimii, mai cu sémă pe betrânul Ionașcu Zbieră²⁹⁾, mare vornic al țerei de

²⁸⁾ Scrierea mea *Filosofia portretului lui Tepeșu* (București, 1864, în-16), p. 20-21: „e de adjunsu de a alătura, de pildă, portretul lui Ionu-vodă cellu cum „plitu” (1572-74) de pe moneta lui cu acellu făcutu guaccio într'unu formatu „mai mare, pe pergamenă, și care se află la mine. Pe moneta Ionu e linistitu; sprincenele lui, bine conformate, vedescu uă frumôsă intelligență, și nimic mai multu. „Pe pergamenă, ellu e furiosu, ellu trage sabia din tēcă: sprincenele lui s'au strinsu „pe d'ua parte d'assupra radăcinei nasului și au rădicatu în susu capetele opuse „ca aripile unui vultură. Aci plecările morale alle lui Ionu s'arū pu'ea citi chiarū „numai de pe sprincene.”—Gorecki; op. cit; p. 24: “oculis gracilibus, quodammodo minacibus.”

²⁹⁾ *Letopiseșile*; t. I. p. 191.

josu și dintr'unu nĂmĂ de celle mai antice alle Moldovei.³⁰⁾

Capulu seĂ se rostogoli la picĂorele gĂdeluĂ tocmai Ăn Ăia PascelorĂ.

IonĂ-vodĂ viu sĂ arrete, cĂ nu pĂte fi scutĂla serbĂtĂreĂ pentru a pedepsi orĂ-ce ameninĂĂ siguranĂa StatuluĂ.

TĂrra mai Ănteiu de tĂte . . Pascele mai pe urmĂ!³¹⁾.

Ă 19.

NoulĂ vornicĂ de Ărra de josĂ, DumbravĂ, era de nĂmĂ micĂ, dar avea uĂ ĂnimĂ mare.

IonĂ-vodĂ ĂllĂ ĂnsĂrcinĂ de a respinge invasiunea polonĂ³²⁾.

InstrucĂiunea, ce-Ă dede DomnulĂ cu acĂstĂ ocasiune, ne adduce a-minte principiulĂ marelui ScipionĂ: „LassĂ duĂmanuluĂ nu numai miĂloculĂ de a fugi, ci ĂncĂ ĂnsuĂĂ Ănlesnesce-Ă callea.“

DumbravĂ avea vrĂuĂ 6,000 de ostaĂĂ alleĂ, din districtele ĂrrĂ de josĂ, Soroca, OrheĂu, FĂlcĂiu, din vechime renumite, ca celle mai bellicĂse Ăn Moldova³³⁾; cĂtre cari se mai adause unĂ contingenĂ de Turci bes-sarabiani, veniĂ, dupĂ cererea lni IonĂ-vodĂ, sub com-manda sangiaculuĂ de Ak-kerman³⁴⁾.

Cu aari oĂti era lesne de a sfĂrĂma pe cei 3,000 de Poloui, azardaĂi ĂntrĂuĂ ĂrrĂ strĂinĂ Ăi antipaticĂ; dar dom-

30) *Arhiva istoricĂ a RomĂniei*; t. I. nr. 92 etc.

31) Pentru pedepse Ăn Ăia PascelorĂ cf. Photius; *Nomocanon, interprete Agylaeo* (Lutetiae Paris. 1715, Ăn 4); p. 145 (de sepulchrorum violatoribus), p. 150 (de virginum raptoribus) etc. Numai patria e uitatĂ!

32) Lasieki; op. cit; p. 133: „d etor Dambrova“.

33) Cantimir; *Beschreibung der Moldau* (Frankfurt, 1771, Ăn 8); p. 287-8: „Die Einwohner der untern Moldau sind bessere Soldaten und auch wildere Leute, „als die ubrigen.“

34) Heidenstein; *Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti lib. XII* (Francfurti, 1672, Ăn-f) p. 3. „aliqui etiam Turcae ac sendziakus se conjunxerant.“

nulă Moldovei nu avea nici un zor de a-și atrage urra unui puternic regat învecinat, a cărui amiciă, din contra, ellă prevedea deja că-i va pute servi la un timp de nevoie.

Ast-feliu, Dumbravă priimise ordinul de a cruța pe dușmani.

§ 20.

Polonii trecură Nistrul mai sus de Hotin și începură a se pogori spre Prut, trecându prin famosul codru dela Cozmin³⁵⁾.

Un codru terribil!

Acollo, cu opt de ani mai înainte, strămoșul lui Ionu-vodă, Stefanu cellu Mare, strivise florea armatei polone; și ossele cellor secerati în acea și remâneau pone acum elocuenți marturi, formându numeroșe movile de schelete albe pe între verdeța cea viuă a arborilor.

Totu pe acollo intrase, cu de ce ani mai înainte, Polonul Laski, adducându la domniă pe Despota contra Lăpușnenului³⁶⁾.

Diplomația Polonilor era de a allege totu-d'a-una aceea tristă calle în invasiunile lor asupra Moldovei: curagiul lor se apprindea prin simțul de resbunare; ca și nu se afla nici unul din ei, a cărui familiă să nu fi

³⁵⁾ Lasicki; op. cit.; p. 133. „per silvam faginum, quae quondam ab incolis „callide succisa, nostris pernicioosa fuit, ad Prutum amnem pervenere; unde misso „Pilavskio centurione cum Bogdani famulis, ut Chocimo tormenta bellica ad- „veherent.“

³⁶⁾ Guagnini; *Rerum polonicarum tomus tres* (Francofurti, 1584, in-8); t. I. p. 117: „ubi adhuc signa huius cladis infelicis ossa videlicet albertia in lac silva „ipsemet vidi, cum magnificus dominus a Lasko Despotam Heraclidem in occu- „panda Valachia iuaret, in cuius castris ego peditum praefectus tui, anno domini „1562.“ Deși caștea fu cunoscută, totuși passagiul scăpă, nu știu cum, din vederea istoricilor nostri.

plânsu vre-uă victimă, unū tată, unū bunicū, între cei căduți din mâna marelui Stefanū!

§ 21.

În capulū Polonilorū se afla Mielecki, cellū mai bunū generalū allū lorū de atunce³⁷⁾, pe care, cu câte-va lune mai în urmă, ei cătū p'aci erau să și'lū allégă de rege, numai în favorulū strălucitelorū selle merite personale.

Lipsitū de artilleriă³⁸⁾, ellū trimise la Hotinū de adduse tôte tunurile cetății, și apoi păși la valle pe țermulū Prutulū pone în dreptulū Stefănescilorū, adecă pe aceiași liniă cu Sucéva, țellulū séu, în limbagiulū militarū, punctulū obiectivū allū invasiuniū.

Aci vorniculū Ionașcu Zbiera, să mai fi trăitū, era să unescă ostea moldovenă din țerra de josū cu acea polonă, și apoi să mērgă cu toții assupra lui Ionū vodă.

Mórtea trădătorulū, de carea Mielecki se ins iință pré-tărđiū, dărmă planulū dușmanilorū: în locū de Zbiera ei găsiră pe Dumbravă.

Avant posturile moldovene, împrăștiate pe ambele țermuri alle fluviulū, se retrăgeau mereū de'naintea Polonilor și, în fine, trecură Prutulū, în speranță de a-ī atrage după sine assupra corpulū armatei moldovene, ascunsū în nesce pădurī nestrăbătute mai susū de Hărlēū: acolo dușmanulū arū fi fostū silitū de a depune armele chiarū fără versare de sânge.

Poloniū înțelleseră greșella și, infiorați de suvenirea infernală a codrilorū Moldovei, începură a da dosū pe uă calle mai scurtă, dreptū spre Hotinū.

Atunci Dumbravă se puse a-ī urmări, superându i din

37) Starowolski, *Sarmatiae bellatores* (Coloniae, 1631, in-4); § CVIII.

38) Znbrzycki; *Kronika miasta Lwowa* (Lwów, 1844, in-8); p. 194.

cândă în cândă prin jucăria unor mîce atacuri de avangardă, în care ellă ținea inadinsă totă pe Turci³⁹⁾, pentru șa se dea a înțellege, încătă priivesce pe însiși Moldoveni, că ei ară fi bucuroși de a nu a avé dușmăniă cu regatulă polonă.

În acestă modă, adjungendă pone la Nistru, Mielecki se rădemă de cetatea Hotinului.

Dumbravă se opri și ellă.

Posițiunea inemiciloră devenia din ce în ce mai critică: ei nu puteau a se închiele în fortereță, unde caii loră ară fi perită de fόμε; nu puteau furragia, din cauza espleratoriloră lui Dumbravă, ce-i pândia în tôte unghiurile; nu puteau a se întorce în Polonia, căci Nistrulă se affla focmai atunci în periodulă seă de creștere.

Strinși in kinge, bieții fugari se adressară cu rugăminți către capulă contingentulă turcă, cerendă permisiană de a se retrage în Polonia și jurandu-i de a nu se mai vêri în trebele Moldovei.

Pôte să fi fostă și bani la miđă-locă: orientali, încependă de la sultană și pone la ultimulă dervișă, nu facă nenică fără daruri.

Ori-cum să fie, sangiaculă de Ak kerman se dede cu oșteai în laturi.

Dumbravă, credinciosă politicei lui Ionă vodă, făcea chipă că impușcă în dușmani; dar în realitate glonții al-lunecau totă d'assupra capeteloră.

In cursă de cincă zile, Poloniă abia putură opera trecerea furiosulă fluviă; și cândă se vedură, în fine, pe fermulă oppusă, ei se îngenuchiară și mulțumiră lui D-șeu.

39) HEIDENSTEIN; loco cit: „a nostris aliquot eum Turcis depugnatum fuisset“.

§ 22.

„Evenementele se repetă,“ — disse marele Shakespeare⁴⁰⁾.

În zilele noastre, Moldova priivi rennoindu-se uă altă încercare polonă sora-gemenă cu acea din timpii lui Ionu-vodă; cu simpla diferență, că în locul unui Mielecki era unu Milkowski: precum vedeți, azardulū assemenă pone și numile capilorū!

În ambele casurī uă mână de omeni nesocotiți cutedarā a infrunta uă țerrā;

În ambele casurī, Poloniī,—cei din 1572 prin affișarea persónei lui Bogdanu-vodă, cei din 1863 prin proclamațiunī în țiarulū Românulū,—ne încredințaū, că vinū ca amici, nu ca dușmani;

În ambele casurī, Domniī romāni, de uă potrivă bașai pe considerațiunī de uă înaltă politică, recommendarā generalilorū,—în 1572 vorniculū Dumbravă, în 1863 colonellulū Călinesco,—de a menagia nebunia adversarilorū;

În fine, în ambele casurī, Poloniī, retrăgēndu-se cu rușine, își găsirā totuși admiratori: pe cei din 1572 îi celebraū istoricīi lorū naționali, pe cei din 1863, vāi nouē! ✧
 îi celebrase chiarū unū Românū, allū căruī nume illū dāmū tăcerīi pentru a nu huli pe cine nu ne pôte respunde!

§ 23.

Hotinulū totū remase în possessiunea Polonilorū.

40) *King Henry IV*; part 2, act 3, sc. 1:

„There is a history in all men's lives . . . .

Despre appusă îllă apperaă muri fôrte înalți și fosse fôrte adunce; despre resărită—stîncele Nistrului⁴¹⁾.

Ună călletoră, ce lă visitase chiară în ăilele lui Ionă-vodă, îllă assemenă cu Kockenhausen în Liflandia⁴²⁾; ună altă călletoră cu Convay în Anglia⁴³⁾; ună allă treilea cu Rumili-hissar de longă Constantinople⁴⁴⁾.

Uă naivă tradițiune națiională încredințeză, că prima fundatiune a forteretei se urcă în epoca, pe cândă Domnulă Hristosă âmbra pe pâmântă⁴⁵⁾.

Temându-se ca Polonii să nu rețină acestă bullevardă allă țerrei, ca uă basă de operațiuni, în asteptare ca destronatulă Bogdană să și adune uă altă ôste maă puter-nică; Ionă vodă trimise pe episcopulă Isaia Radouțenulă cu alți deputați de frunte pentru a neguța ună tractată de pace

Polonii simțiră deja, ce felă de brață ține cărna Moldovei.

Cu ăă amabilitate nepilduită pone atunci din parte-le, ei se grăbiră a indestulla tôte cererile lui Ionă-vodă.

Fugarulă Bogdană ară fi fostă estradată, să nu fi fu-

41) Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens* (Wien, 1781. in-8); t. I. p. 439: „war sie auf der Abendseite mit sehr hohen Mauern und tiefen Graben, „auf der Morgenseite mit dem steilen Ufer des Niesters, und rauhen Felsen von „Natur befestiget“—Douza; *De itinere suo Constantinopolitano* (Lugduni Bat. 1599, in-16); p. 16: „Chotimum . . est hic Arx in edita rupe“.

42) Strykowski; *Ktora przedtym nigdy sviata nie widziala kronika polska* (Króleviec) 1582, in-f); p. 763: „Jest Chocim zamek piekny obronny na skale, „podobny Kõkonhauzovvi w Liflanciech, jakõm sie sam obiema przypatrzyl, „wszakzem, lusz Turkami ossadzony widzial roku 1574; ale w nim przedsie ma vo- „jevvoda swęgo Borkolaba, ktory nas tam dvva kroc imieniem hospodarskim „podejmovval“.

43) Weltman; *Kartiny svieta* (Moskva, 1836, in-4); t. I. p. 239.

44) Resmi-Ahmed-effendi; reprodușă în a mea *Archivă istorică a Româ-niei*; t. I p. 183.

45) Ibidem.

gitu din Polonia: în lipsa-î, fu remissu în mânele ambasadorilor moldoveni unu frate allu seû, peritu apoi fără veste în robia turcésca.

Cetatea Hotinului fu înapoiată Moldovei.

Pentru a arreta tota importanta acestei acuisitiuni, capetate atat de lesne contra sperantei, Ionu-voda numi acollo purcalabi duoî barbatii, pe cari punea temeiû ca pe sine-însusi: socru-seu boierulu Lupea Hurulu, si cellu mai intimu allu seû amicû, Jeremia Golia, cu carele illu veduramu mancându impreunâ pânea streinetatii . . . . .

§ 1.

În fine, eroulă nostru se vedu stăpănu liniștită allă Moldovei.

Hotinulă fu assicurată.

Pe Turci îi avea patroni, pe Poloni—amici.

Rivallulă Bogdană retăcia prin lume: din Polonia trecu la Vienna, din Vienna la Dresda, din Dresda la Paris, din Paris la Copenhaga, în sfârșitulă la Moscva, unde se povestese că țarulă, cosându-lă într'ună sacă, l'ară fi aruncată în fluviu: pedepsă de cređută din partea unui Moscovită, dar pe care o și merita ună Română vîndută străinismului!

§ 2.

Ună filosofă antică dise sunt acum două miie de anni: „cândă Cerulă voesce a încredința unui omă allesă „uă mare missiune, ellă începe totă-d'a-una prin a ispiti „suffletulă și cugetulă seă în amărăciunea đilleloră grele; „îi obosesce muschi și óssele prin lucrări dureróse; îi tortură carnea și pella prin casna fómii; îi arruncă ființa „în tóte lipsele sărăciei și alle nevoei; vrea ca faptele „lă să capete totă rezultate contrarie celloră dorite; în „fine, îi așță ânima, îi întăresce natura, îi măresce și a-

„dauge forțele prin uă energiă, fără care ellū n'arū fi fostū „în stare de a-și împlini înalta ursită “¹⁾

Așa fu trecutulū lui Ionū-vodă, pone a dobundi tro nulū Moldovei: în cursū de uă jumetate de secolū, ellū nu cunnoscusse decâtū vagabunde colindări din țerră în țerră; speranțe la totū passulū amăgite; dureri morale și muncă fisică!

Să vedemū, care fu missiunea cea mare, ce-ī încredințase Cerulū.

§ 3.

Armenistū din légēnū, luteranū în Polonia, turcitū în Constantinopole, Ionū-vodă se arretā crestinū ortodossū ca domnū allū Moldovei, precum s'arū fi arretatū catolicū să fi domnitū în Spania²⁾.

Cesarū în Gallia adorā pe ȕeiū druidilorū.

Napoleonū în Egiptū se închinā în giamia mamelucilorū.

Oamenii cei mari, Cesarii și Napoleonii, nu aū toți decâtū țā singurā religiune: religiunea gloriei, nestrāmuită în fundulū ânimei lorū ca albia mării, pe cândū cul-

1) Pauthier; *Confucius et Mencius* (Paris, 1852, în-8); p. 429: „C'est ainsi que, lorsque le ciel veut conférer une grande mission à ces hommes d'élite, il commence toujours par éprouver leur âme et leur intelligence dans l'amertume de jours difficiles; il fatigue leurs nerfs et leurs os par des travaux pénibles; il torture dans les tourments de la faim leur chair et leur peau; il réduit leur personne à toutes les privations de la misère et du besoin; il ordonne que les résultats de leurs actions soient contraires à ceux qu'il se proposaient d'obtenir. C'est ainsi qu'il stimule leur âme, qu'il endureit leur nature, qu'il accroît et augmente leurs forces d'une énergie sans laquelle ils eussent été incapables d'accomplir leur haute destinée“.

2) Cronica turcā, tradusă în Mignot; *Histoire de l'empire ottoman* (Paris, 1773, în-12; t. 2, p. 210: „Comme il s'étoit fait musulman pour plaire au Turcs, il se refit chrétien pour regagner l'affection des Moldaves“.—Scrisóra vizirulu Mehmed, ce. amū publicat' o din manuscrisptū în *Archiva istorică a României*; t. 1. p. 44: „sicuti vos illum christianum putastis, ita nos turcam“.

Planşa 1.

Handwritten text in Cyrillic script, likely a signature or name, possibly reading "Ionu Vodă" or similar, written vertically.

Scrisóra lui Ionū-vodă din documentatū, publicatū în *Archiva istorică a României*, t. 1, p. 133-4.

tulă exterioră se alunecă pe marginile buzelor, ca un-dele ce se jocă pe supra-față.

§ 4.

În mai puțin de două ani de domnie în pace, Ionu-vodă introduse în țerra sea următoarele cinci reforme, af-fără de câte ne mai rămân pona acum necunoscute:

1. Controlul personal al actelor, emanae din cancellaria domnească;
2. Schimbarea capitalei;
3. Eliberarea poporului de jos din jugul aristocrației clericale și laice;
4. Bateria monetei naționale de aramă;
5. Stricteța contribuțiilor fiscale.

Și toate acestea, Ionu-vodă le făcuse fără ajutorul unei „camere legislative“: *camerele legislative* nu făcă ună „2 maiu“.

§ 5.

Pona la 1572 nu găsim, asupra transacțiilor în interiorul țerei, nici un document subscris cu mâna domnească.

Am văzut cu ochii noștri cellă puțină vr'ua de ce mii de documente originale: vorbină duple câte am putut vedé.

Marele logofet, ca prim-cancellariu al Statului, intipăria pe hărtia sigiliul princiar în josul crisovelor său illă anina pe șvară de metasă către pergamenă; apoi uricariul, adecă scribă, își subsemna numele unde-va în coddă; și, în fine, fără vr'ua altă formalitate, documentul, carele putea să fi fost chiar pe uă sută de moșie, trecea bun dat în mânele celui în drept.

Se întempla, firesce, ca marele logofetă, ca omă și, mai allesă, ca ministru, să abuze de sigilliulă princiară: domnulă nu sciea nemica.

Ionă-vodă, cellă de 'ntăiu, veđendă nedreptățile, ce se puteau face fără scirea-î³⁾, începu a subscri ellă-însuși⁴⁾ specificândă une-oră cu propria sea mână pone și data documentului.

În primulă annă allă domnirii s'elle, ellă schimbă, unulă după altulă, dnoă mari logofeți: cellă allă treilea nu mai cutedă de a glumi cu încrederea lui vodă.

§ 6.

Pone la 1572 capitala Moldovei fu Sucéva.

Ea se bucură de această prerogativă în cursă de trei sute de anni, avea 16,000 de case, 40 de biserice, mai multe palaturi⁵⁾, ună fluvii limpede, uă pozițiune pitorescă, și ună castelă, carele, cu ună secolă mai 'nainte, respinsese totă furia upei puternice armate polone⁶⁾.

Totală d'éră se părea a i assicura linistita possessiune a vechieloră s'elle drepturi, consănțite prin uă triplă para-grafiă „immemorială“⁷⁾.

De uă dată, peste câte-va lune de domniă, Ionă-vodă strămută scaunulă țerei la Iași.

Acestă era ună orășellă mică și fără apă.

3) Veđi, dreptă dovédă, documentulă ce l'amă publicatū în *Arhiva istorică a României*; t. 1. nr. 164.

4) *Zapiski Odesskago Obschestva*; t. 3. p. 254.

5) Canțemir; op. cit; p. 66: "Ausser des Fuersten und der Vornehmen „Palaesten, zaehlte man daselbst 40 Kirche und verschiedene hoelzerne Kirchen, und 16,000 Privathaeuser; welche aber alle, nachdem die fuerstliche Residenz „von da verlegt worden, verfallen sind . . .“

6) Bălcescu; *Magazinulă istoricū*; t. 2, p. 60.

7) Pothier; *Traité de la possession* (Paris, 1807, in-8); p. 264: "possessio-
„centum annorum sive temporis immemorialis“.

Domniî ceî vechî, căroră le plăcea de a clădi palaturî orî-unde se opriău câte două-trei ȝille pe annū, desfetându-se cu vĕnatulū prin codrii învecinați, zidiseră și aci unū frumosū castellū de pétră la capĕtulū sudicū allū tĕrguluî, pe marginea unei rîpe, încătū să pótă servi la nevoiă și în timpî de resbellū.

Maî avea Iașulū uă capisce armenéscă, uă capellă catolică și trei biserice române.

În fine, illū împodobîa uă baiă de pétră de architectura orientală⁸⁾.

Astū-feliū, se părea că nemicū nu putea prevesti acestuî tĕrgușorū unū viitorū strălucitū între orașele Moldovei.

Se nasce întrebarea: care causă să fi pututū împinge pe Ionū-vodă de a părăsi Sucéva? de a îmbrățișa Iașulū?

Sucéva se affla aședată pré-aprópe de hotarele polono-ungare, pré-departe de Turci și de Tatarî; încătū principele, în casū de resboiū, lesne putea fi surprinsū prin uă învasiune din partea Galiției seú a Transilvaniei, pe cândū, totū de uă dată, ellū nu putea adjuge la timpū pentru a împedeca uă invasiune de peste Nistru seú de peste Dunăre.

Iașulū sta în miđū-loculū Moldovei.

Acestū supremū avantajū strategicū era de adjunsū pentru a determina allegerea unū Ionū-vodă.

Decisū de a impune respectū tuturorū vecinilorū, ellū căta să-și rădice unū cuibū centralū, de unde să pótă veghîa în tóte părțile, ca vulturulū, ce de pe verfulū stân-

8) Heidenstein; op. cit; p. 318: „Templa tria circiter Graeci ritus, Armenorum unum, ex lapide omnia; catholicum ex materia unum; super omnia balneum Asiatici operis ex lapide pro captu loci satis elegans“.

cei pândesce și pe pușcașul, de care trebui să se ferescă, și biéta turmă, din care își va ochi uă victimă.

§ 7.

Strigat'au óre Suceveniî contra Iașului în 1572, precum strigă acum Iașeniî contra Bucuresciului?

E sigurũ că, prin retragerea capitalei, Sucéva, care nu mai are nici 1000 de case⁹⁾, perduse peste 90 la sută.

E sigurũ, că atunci nu era pusă în jocũ sublima cestiune a Unirii, pentru care saltă ori-ce ânimă română.

E sigurũ, că Ionũ-vodă nu lăssâ Sucevei, dreptũ mângăere, nici măcarũ uă curte de appellũ séu uă universitate;

E sigurũ . . și cu tóte astea, istoria nu ne arrétã să se fi plânsũ Suceveniî.

§ 8.

Totũ ce remăsese fostei capitale din antica-i strălucire era sicriulũ cu móscele unui sântũ.

Ioanũ cellũ Noũ, —așa-i ñicea pe nume,—era Trapezunténũ de'originã; căci Româniî, ei singuri între tóte popóarele creștine, nu produsera nici unũ sântũ din propriulũ lorũ sînu, lăssândũ acéstã frumósã sarcinã Muscalilorũ și Grecilorũ, între cari cei vrednici de imperăția cerului se numeraũ totũ-d'a-una cu millióne.

Cu vi' uă duoi secolĩ mai 'nainte, unũ domnũ fórté religiosũ camperâ, adduse in Moldova și aședã in biserica mitropolitanã de la Sucéva móscele fericitului, pe care illũ declarã a fi patronũ allũ țerei¹⁰⁾.

9) Bendela; *Dicț. Bukowina* (Wien, 1845, in-8); p. 21.

10) Mitropolitulũ Varlaamũ; *Invățăturã duminecele preste annũ* (Iași, 1643, in-f; p. 84 verso, in appendice.

De atunci încôce, mai multă din patriotismă de cătă din religiositate, sântulă cellă cu diploma de națională deveni obiectulă cellei mai infocate venerațiunii din partea Moldovenilor: la șaia lui, Sucéva se implea de numeroșe glóte de bărbați, femeie, copii, veniți in peregrinađu de prin tóte unghiurile țerre¹¹⁾.

Străiniă affirmaă, cum că totă cultulă Moldoveniloră se mărginea in adorațiunea lui Ioannă cellă Noă¹²⁾: in adeveră, noi ne închinamă numai aceluia, pe care illă credeamă, că ne apperă țerra.

Móscele sântului formaă unulă din principalele venituri alle Sucevei: Ionă-vodă respectă acéstă proprietate, și sermanii Suceveni, atinși la slăbiciune, remaseră mulțumiți.

§ 9.

Priivindă assupra stării sociale a țerreă sélle, eroulă nostru vedea uă națiune mare sbuciumându-se sub appesarea unei clase mice, asemenea atletului mușcată de ună șerpe: era statua lui Laocoon, dar uă statuă viă și de proporțiuni immense!

De uă parte sta ceia ce cronicile nóstre numescă țerră; de altă parte sta ceia ce nu era „țerră“: boierii și călugerii.

Țerra erau mulți, erau aprópe toți, (dar vai,) curatū numai „suflete“!

11) Paul of Aleppo; *The travels of Macarius, Patriarch of Antioch, in arabic* (London, 1836, in-4); t. 1, p. 85: „The people of this country have entire faith in him; and resort, in pilgrimage, to his festival; on the Thursday after Pentecost, from the remotest towns and villages.“

(12) Coyer; *Histoire de Jean Sobieski roi de Pologne* (Amsterdam, 1761, in 8); t. 2, p. 23.

Boerii și călugării erau puțini, erau vr'ua căți-va, dar „materią“: tóte pămînturile, tóte veniturile, tóte folosurile erau alle lor; și orî-cine nu era din ei, nu avea nici atăta locu propriu, cătũ trebuie pentru uă in-mormântare.

-Resultatulũ acestei stări de lucruri íllũ descrie cronica țerrei: „In Moldova aũ cei mici despre cei mari a-„cestũ obiceiũ, de pierũ fără județũ, fără vină, fără sémă“! ¹³⁾

Unũ poetũ modernũ, infocatulũ Aricescu, se pare a se fi inspiratũ de aceste rënduri, cândũ zugrăvesce, cu uă penă de maístru, in câte-va versuri pline de culóre antică, cea ce simția țerranulũ românũ in privința stăpânilorũ sei:

„Íți adducĩ a-minte, scorpiă betrână,

„Cândũ jupuiaĩ lumea cu crucea in mânã?

„Imĩ âmb lai in butcã cu cai de Misirũ;

„Și-mĩ purtai tãtarcã cu ceprazũ de firũ;

„Și in capũ cãciulã de samurũ d'állũ bunũ;

„Și'n piciorẽ cisme roșũ ca de nunũ;

„Și acestea tóte, din spinarea nóstrã:

„Cãci țerranulũ este visteria vóstrã!“ ¹⁴⁾

Ți se pare cã auđi resunetulũ cântecelorũ țerrãnesci din intunericulũ feodalũ allũ evului međiũ: „Stăpâniĩ ne „facũ numai reutãți; ei nu ne daũ nici cuvîntũ, nici drep-tate; ei aũ tóte, íeau tóte, mănãncũ tóte, lãssãndu-ne a „trãi in sãraciã și in durere. . . “ ¹⁵⁾

13) *Letopisețele*; t. 1, p. 187.

14) *Șorbulũ Carpaților* (Bucureșci, 1860, in-8); p. 19.

15) Thierry; *Récits des temps mérovingiens* (Paris, 1856, in-8); t. 1, p. 25-

„Les seigneurs ne nous font que du mal, nous ne pouvons avoir d'eux raison „ni justice; ils ont tout, prennent tout, mangent tout, et nous font vivre en pau-vreté et en douleur. . . “

Intre cronica lui Urechea și cântecul lui Robert Wace, este la mișu-locu uă distanță de trei secolî; alți trei secolî—intre Urechea și Aricescu; dar intre clăcașii români și servii feudali noi nu vedemă nici uă distanță!

§ 10.

Int'r'unu statū astū-feliū constituitū, principele putea să-și allégă numai una din trei căi: séu să țină cu boierii și călugerii contra poporului, orî să țină cu poporul contra boierilor și călugerilor, séu in fine să-î impace unii cu alții.

Câte-și-trelle metode fură incercate.

Cu poporul contra boierilor și călugerilor ținuse Petru Rareșu¹⁶⁾: ellū muri pe tronū, după uă domniă gloriósă aprópe de duo-đeci de annî.

Cu boierii și călugerii contra poporului ținuse Ale sandru Lăpușnénu¹⁷⁾ în prima sea domniă¹⁷⁾: fu trădatū, resturnatū și allungatū.

A împăca poporul cu boierii și călugerii se silise Iacobū Despota¹⁸⁾: attrăgēndu-și uă neîncredere din ambe părțile, ellū peri sub loviturile unei coalițiunii universale.

Aceste trei esemple erau tóte próspete: avēndu-le plăpānde de 'naintea ochilorū, Ionū-vodă, chiarū din egoismū, își allese callea, prin care scăpa națiunea din ghiarele clasei, pe cei mulți din mânele cellorū puțini, pe turma din gura lupului.

§ 11.

Amū veđutū, cum unū mare-vornicū peri sub cutitulū callēului chīarū în điva Pascelorū.

16) *Ms. Ossolinianum* apud Engel; *Geschichte der Moldau* (Halle, 1804, in-4); t. 2, p. 184-5.

17) *Letopisețe*; t. 1, p. 177-8; „și cu dragoste illū primiră boierii“.

18) Sommer; op cit; p. 36-37.

Boerii și călugării erau puțini, erau vr'ua căți-va, dar „materii“: tóte pămînturile, tóte veniturile, tóte folosurile erau alle lor; și orî-cine nu era din ei, nu avea nici atăta locu propriu, cătú trebuie pentru uă inmormântare. :

Resultatulú acestei stări de lucruri íllú descrie cronica țerrei: „In Moldova aú cei mici despre cei mari a-„cestú obiceiú, de pierú fără județú, fără vină, fără sémă“!¹³⁾

Unú poetú modernú, infocatulú Aricescu, se pare a se fi inspiratú de aceste rënduri, cândú zugrăvesce, cu uă pénă de maístru, in câte-vá versuri pline de culóre antică, cea ce simția țerranulú românú in privința stăpânilorú seí:

„Íți adducé a-minte, scorpiă betrână,

„Cândú jupuiaí lumea cu *crucea* in mână?

„Imí âmb lai in *butcă* cu *caí* de *Misirú*;

„Și-mí purtai *tătarcă* cu *ceprazú* de *firú*;

„Și in capú *căciulă* de *samurú* d'állú bunú;

„Și'n picíóre *cisme roșú* ca de nunú;

„Și acesteá tóte, din spinarea nóstră:

„Căci țerranulú este visteria vóstră!“¹⁴⁾

Ți se pare că auđi resunetulú cântecelorú țerrânescí din întunerículú feudalú allú evului međiú: „Stăpânií ne „facú numai reutăți; ei nu ne dau nici cuvîntú, nici drep-tate; ei aú tóte, íeau tóte, mănâncú tóte, lăssându-ne a „trái in sărăciă și in durere. . . “¹⁵⁾

13) *Letopisețele*; t. 1, p. 187.

14) *Șoimulú Carpaților* (București, 1860, in-8); p. 19.

15) *Thierry*; *Récits des temps mérovingiens* (Paris, 1856, in-8); t. 1, p. 25.

„Les seigneurs ne nous font que du mal, nous ne pouvons avoir d'eux raison „ni justice; ils ont tout, prennent tout, mangent tout, et nous font vivre en pau-vreté et en douleur. . . “

Intre cronica lui Urechea și cântecul lui Robert Wace, este la mișu-locu uă distanță de trei secolî; alți trei secolî—intre Urechea și Aricescu; dar intre clăcașii români și servii feudali noi nu vedemū nici uă distanță!

§ 10.

Intr'unū statū astū-feliū constituitū, principele putea să-și allégă numai una din trei căi: séu să țină cu boierii și călugerii contra poporului, orî să țină cu poporul contra boierilor și călugerilor, séu in fine să-î impace unii cu alții.

Câte-și-trelle metode fură incercate.

Cu poporul contra boierilor și călugerilor ținuse Petru Rareșu¹⁶⁾: ellū muri pe tronū, după uă domniă gloriósă aprópe de duo-đeci de anni.

Cu boierii și călugerii contra poporului ținuse Alexandru Lăpușnénuľ în prima sea domniă¹⁷⁾: fu trădatū, resturnatū și allungatū.

A impăca poporul cu boierii și călugerii se silise Iacobū Despota¹⁸⁾: attrăgēndu-și uă neîncredere din ambe părțile, ellū peri sub loviturile unei coalițiunii universale.

Aceste trei essemple erau tóte próspete: avēndu-le plăpānde de 'naintea ochilorū, Ionū-vodă, chiarū din egoismū, își allese callea, prin care scāpa națiunea din ghia-rele clasei, pe cei mulți din mānele cellorū puțini, pe turma din gura lupului.

§ 11.

Amū veđutū, cum unū mare-vornicū peri sub cutitulū callēului chiarū în điaua Pascelorū.

16) *Ms. Ossolinianum* apud Engel; *Geschichte der Moldau* (Halle, 1804, in-4); t. 2, p. 184-5.

17) *Letopisețe*; t. 1, p. 177-8; „și cu dragoste illū primirā boierii“.

18) Sommer; op cit; p. 36-37.

Alți boieri îi urmară unul după altul, de și nu toți avuseră plăcerea de a muri înfruptați de oue roșie.

„De pre boierii de cinste și cei mai de jos șabla lui „Ionu-vodă nu lipsia, ci eu multe feluri de morți îi omorâ,“ ȳice crônica țerei.

§ 12.

Monastirile consumau în trândăvia și în desfrânări sudorea Moldovei¹⁹⁾.

Ionu-vodă dede uă pildă, neașită pone atunci în istoria Românilor.

Unu vlădică fu convinsu de crima celei mai negre nemoralități; divanulu domnescu essecută întocmai uă leguire din Codicele Teodosianu: „Sodomistulu să péră prin flacări in preșța poporulu“²⁰⁾; mărșavulu episcopu fu arsū de viu²¹⁾: Ionu-vodă ținea pré-multu, pe semne, la littera dreptulu romanu!

Mitropolitulu, putredu de bogăție, adunate prin vinđarea Cavintulu lui D-đeu, scăpă de caznă și de mórte fugindu la munți.

Unu boieru, carele de 'ntăiu trădase pe trei domni in șiru, apoi se făcuse capitanu de haiduci de codru, și in fine cređu a-și ascunde negrul trecutū imbrăcându haina și mai negră a monachismulu, fu ingropatū de viu in pământu.

„Temnițele erau pline de călugeri,“ ȳice cronica țerei.

Popința își resbună intr'unu modu curiosu: nici in-

19) Veđi a mea *Lumina*; t. 3. p. 51—56.

20) *Lex Dei*; tit. 5, c. 3. — *Cod. Theod*; lib. 6, ad leg. Iul. de adult: „spec-tante populo; flammis vindicibus expiabit.“

21) *Letopisețe*; t. 4, p. 192: „băgat'a in focu de viu pre vlădica Georgie „de a arsū, dându-i vină de sodomie.“

tr'ua monastire a Moldovei nu ni s'a intemplată a găsi portretul lui Ionu-vodă seŭ numele seŭ in scrisă in vre-unu pomelnicu; era peste ua sută de anni mai incóce unu mitropolitu fillu sterse chiaru din catalogulu domniloru țerreii, ce-lu scrisese in versuri, și in carele, bună órá, cântă in umătoriułu modu virtuțile Lăpușnénului:

„Domni ș'acesta bine, și'n Slatina și fece
 „Monastire frumósă, pe tóte le 'ntrece!²²⁾
 Apoi dē!

§ 13.

Urta sea pentru boieri și călugeri, desprețulu seŭ pentru aristocrația de totu feliułu, Ionu-vodă, in unele casuri, sciea să le manifeste și fără ajutoriułu gelațiloru.

In tótă Moldova cei mari își mascau faptele loru celle neevangelice prin cea mai zelósă păđire a posturiloru; pecându țerranii, din contra, destullu de storși numai prin appesare, se feriau de a mai slăbi și mai multu prin lăssări de carne și de brânză, deca aveau cum va, din întemplare, vre-una din acestea.

„La Munteni, boierii și poporulă sunt de ua potrivă „religioși;—dice unu căllugeru orientalu in interesanta „sea căllătoriă; dar in Moldova chiaru postulu cellu mare „illu observu numai clasele de susu; éro încățu privesce „pe cei de josu, ei de locu nu-lu bagu in sémă, și irreligiositatea loru, cea mai multu decățu tătărăscă, merge „pone acollo, încățu Patriarculu de Antiochia cându intra „in casele loru, ei nu eșiau înaintea lui nici măcaru cu „ua fărmatură de pâne . . .²³⁾

22) Cipariu; *Crestomatia seŭ analecte* (Blajă, 1858, in-8); p. 236.

23) Paul of Aleppo; op. cit. t. I. p. 63: „The fast of Lent is strictly „observed by the court and the higher classes of the people; but the lower or

Ei bine! Ionu-vodă era întocmai ca țerranii cei neglăuiți ai țerrei sêlle; rîdendû de toți popii și de tôte posturile, de toți și de tôte, fără excepțiune!

Unu cronicarû mare-logofetû strigă cu unu feliu de spaimă bigotă: „nu credû să fi fostu crestinu pravoslavnicu, că de arû fi fostu crestinu, nu s'arû fi însuratû „în postulû mare!“²⁴⁾.

Unu cronicarû mitropolitû îllu numesce: „Ionu cellu Reu.“²⁵⁾

Și marele logofetû și mitropolitulû aveaû dreptate . . . din punctulû lorû de vedere.

§ 14.

Uccidendû pe boierii și pe călugeri, pone atunci atâtu de puternici, Ionu-vodă, pentru uă deplină siguranță, luă;measure ca să-î impedece de a-și uni forțele contra tronului; măcarû că ori-ce ligă e pré-slabă, cândû nu o sustine poporulû de josû²⁶⁾.

Precum, dișeramû, toți aristocrațiî, atâtu clerici cum și laici, aveaû unu singurû D-șeu: egoismû, interesû personalû, banû.

Ionu-vodă își dede unu frumosu spectacolû, făcendû-î

„ders keep no fast, nor perform any prayer, nor appear to have any religion at all . . . But in Wallachia, which God preserve! it is very different; and the „religiousness of its inhabitants, their moderation, and good conduct, are pre-„eminent.“—P. 117: „It is very different from Moldavia; where, when the Pa-„triarch entered the abode of any of the inhabitants, not one of them came to „stand before him, nor treated him to a cake of bread, than whom, even the „Tartars are mote religious“.

24) Mironû Costinû; *Letopis*; t. 1, appendice, p. 86.

25) Cipariu; loco cit. in notă.

26) Bacon; *Essais de morale et de politique* (Oeuvres, tr. p. Riaux; Paris, 1851, in-8); t. 2, p. 284: „les grands ne pouvant presque rien en ce genre, și „la multitude n'est disposée a se soulever d'elle-même“.

să se battă unii cu alții, pe cându ellu îi băttea pe toți de uă potrivă.

Luândū, bună óră, uă moșiă monastiréscă, ellu o dedea unu boieru²⁷⁾: étă călugerii țipându contra boierimii!

Séu, luândū proprietatea vre-unei monastiri, o dedea unei alte: étă celle duo monastiri intrându în luptă!

Séu, în fine, luândū dela boierulū cutare, dedea unu altū boieru: étă boierii înșfăcându-se de pěrū!

Țerra ridea, priivindū între-sfîșiarea fostilorū sei apesători.

Domnulū ridea, veđendū cătū de próstă e lumea!

§ 15.

Ionū-vodă nu împroprietări pe țerranî; nu! căci se feria de uă crisă, alle cării efecte pe de uă parte nu erau destullū de limpeđi, érá pe de alta, nu puteau să-și manifeste fructele lorū cele bune, decâtū numai dóră după unū șirū îndelungatū de anni, străcurați în tristă șovăitură.

Împroprietărirea țerranilorū din proprietatea cea usurpată clerico-boeréscă este uă bucățire, în urma cării, ca resultatū immediatū, cei puțini bogăți sunt fórte sărăciți și cei mulți săraci nu sunt de locū îmbogățiți: decimi de anni trebuî să trecă mai 'nainte de a reveni lucrurile la uă nouă stare normală, mai bună, firesce, de căt starea normală cea vechiă . . . dar pone atunci? pone atunci egalitatea sărăciei pentru toți și în tóte!

27) Wickenhauser; *Die Urkunden des Klosters Moldowitz* (Wien, 1862, in-8); p. 27 și 87, documentulū din 1577: „Diese Handveste habe nun Jeremias, „der Hatmann gewesen, dem heil. Kloster damals genommèn, als er den Kaelu- „gaern in den Tagen des Woewoden Johann, ohne ihnen hiefuer etwas zu geben, „diese zwei Doerfer weggenommen hatte“.

Ionu-voda improprietăria nu numai pe țerrani, ci chiaru pe Țigani, cându acei Țigani aveau mișu-lóce de a-și plăti pe-șinu uă proprietate²⁸⁾; cându nu, nu; ci-î înzestra încet-încet cu nesce atari mișu-lóce, întrebuintându unu metodă, prin care departe de a produce uă crisă, ellu din contra înfloria finacele Statulu.

Secretulu eroulu nostru fu de uă simplitate nespasă: ellu nu lăssă pe boieri și pe călugeri să abuse câtu unu firu de pěră de munca țerranulu.

Ionu-voda vedea, că ciocoifulu iewa aprópe totu căstigulu țerranulu, despoiându astu-felă, totu de uă dată, vistieria țerre, cării-a boierii și călugerii nu-î dedeau nemica, erva cei-l'alți nu mai aveau de unde să-î dea.

Josă abusu! — numai atata.

§ 16.

Aice e locul de a analiza cestiuinea proprietății teritoriale la Români, dupe vechiele nóstre legi nescrise, dar cu atătă mai raționale, basate nu pe imaginațiunea vre-unu juristă, ci pe însăși natura cea intimă a poporulu.

Boierii seú monastirile nu erau proprietari, ci numai nesce possessori ereditari ai respectivelor porțiuni teritoriale, carele de'ntru 'ntăiu le-au fostu accordate lor din partea domniei ca locuri deșerte și fără valóre, pentru a le colonisa cu ómeni și a le da astu-felă uă utilitate.

Domnulu țerre remănea pentru tot-d'a-una adeveratulă proprietaru allu intregulu teritoriú națională, încătú boerulu seú monastirea, avându facultatea de a vinde, de a schimba, de a ipoteca, de a dăru moșiele lor, pentru

28) Documentulu, ce l'amă publicatú în *Archiva istorică a României*; t. 1, nr. 156: „Amă datú: acestu Țigană anume Nicola uă treime din cincimea satulu „Bolotescii și cu locu de moră în apa Putnei, care teritoriú și-lú cumperase etc“

fie-care din atari transacțiuni trebuia să capete uă nouă specială incuviințare domnescă, insoțită de uă dare in banî său in natură, și in carea principele întăria acuzițiunea noului possessorū prin următoriele caracteristice cuvinte: „i-lū *dâmū* luî acellū satū etc.“²⁹⁾

Pe basea acestei constituțiuni a proprietății teritoriale, țerraniî româniî aveau duple îndatoriri; unele către fisculū domnescū, altele către possessorulū ereditarū; din cari celle principale erau:

Indatoririle țerrănesci către fiscū:

1-o. Dări și glóbe judeciare, precum de pildă: banî de divorciū, banî de maritagiū, glóbe pentru furturi, dușegubine pentru omoruri etc.

2-o. Uă mică summă bănescă annuală, și decimă în natură de oie, de porci, de miei.

Din tóte aceste venituri alle fiscului, possessorulū moșiei își reținea, ca unū felū de resplată pentru munca percepțiunii, câte uă a treia parte.

Indatoririle țerrănesci către possessorū:

1-o. Trei dille de lucru, anume una arândū, alta co-sindū, a treia secerândū;

2-o. De duo ori pe annū, la Crăciunū și la Pasce, daruri numite „cinste“, anume: oie, găine, cașuri.³⁰⁾

Sub Domni de principie aristocratice, fie prin concessiuni formale, fie prin îngöduiri tacite, boierii și călugerii reușiră pe de uă parte de a usurpa tóte folosurile,

29) Veđi mai tóte documentele teritoriale muntene și moldovene, in a mea *Archiva istorică a României*.

30) Tóte acestea se deducū in parte din documentele locale, dar mai cu sémă din „jus valachienm“ allū colonistilor români din Moldova și Transilvania, cari se stabiliau in Polonia și despre cari veđi uă prețiosă colecțiune de acte oficiale in Stadnicki; *O Wsiach Woloskich* (Lwów, 1848, in-4); p. 25-92. Unele acte sunt din epoca lui Ionū-Vodă.

câte se cuveniaŭ fiscului și din cari ei nu aveau dreptŭ de cãtŭ numai assupra unei treimi; pe de altã parte, de a sterge cu deseversire condiționnalitatea obligațiunilor țerrãnesci, silindŭ pe sãtenii sã le lucrede și sã le dea mai în tôte dillele!

Fisculŭ se fecunda, mai allesŭ, prin confiscațiuni; prin vãame, câte nu încãpuserã încã în mânele particularilor³¹⁾; prin decima de cãrã și de miere³²⁾: dãrile territoriale, adeverata avuțiã a unui Statŭ bine constituitŭ, erau ca și nulle!

Restringendŭ cu totul drepturile celle abusive alle ciocoiului assupra cãstigului țerrãnescŭ, Ionŭ-vodã ad-jungea la trei scopuri de uã importanțã supremã:

1-o. Îmbogãția pe țerrani, adecã pe cei mulți seŭ, și mai bine, pe cei „toți“.

2-o. Luãndŭ de la țerrani numai $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{10}$ din cãtele rãpia ciocoiulŭ, implu vistieria ca nici uã datã.

3-o. Reuși a deveni idollulŭ acellorŭ ce erau „țerrã“.
Și, cu tôte astea, ellŭ nu improprietãrise pe țerrani!

§ 17.

Unŭ altŭ factŭ concurge de a proba geniulŭ administrativŭ alŭ lui Ionŭ-vodã.

Pentru transacțiuni importante, priivitorie mai cu sémã cãtre classa de susŭ, Moldova întrebuintã bani strãini de aurŭ și de argintŭ, cari intraŭ în țerrã, în mare cãtime, în șchimbŭ pentru esportãțiunea vitelorŭ.

31) Charriere; *Négociations de la France dans le Levant* (Paris, 1853, in-4); t. 3, p. 913, nota: „ . une eschelle ou dace d'un port vallant trois mil deux cents par an . . . succession et hoyrie d'un seigneur exécuté par justice . . . “

32) Botero; *Le relationi universali* (Venetia, 1600, in-4); t. I. p. 95-6: „Il „prencipe tira da cento mila scudi, della decima della cera, et del mele . . . Vi „passa il moscatello, o malvagia di Candia per Polonia, e per Alemagna: onde il „prencipe cava grande entrata . . . “

II.

I. Moneta lui Ion-vodă, după cum a publicat-o repositulă George Seulesco, în Jasi, în 1859, litografiu lui Parteni, pe hârtiute separate.

II. Idem după cum e reprodusă de Papiș în alți săi Tesauri de monumente istorice; t. 3. p. 205.

Dar banii de aramă erau puțini, încât țerranul, în transacțiunile sêlle celle mice, se vedea forțat de a opera mai mult în natură, — moneta cea mai nedreptă și mai nesigură.

Domnii precedinți, Despota și Lăpușnénul, făcură bani naționali de argint³³⁾: ei nu se gândiră la nevoiele țerranilor.

Ionu-vodă pricepu pe dată tôte avantajele monetei de aramă, a cării fabricațiune, custându puțin Statului, aducea totu-d'ua-dată folose immense prin îmbogățirea țerranilor, vrea să dică a fiscului.

Gologanii naționali începură, în fine, a circula prin tôte unghiurile Moldovei.

Pe longă altele, ei familiarisau țerra cu icóna frumóse figure a principelui, în giurul cării se citia patrioticul titlu: „Părintele Moldovei“.

E de observat, că ei fură la noi nu numai cei de 'nteiu bani de aramă, ci încă cei de 'nteiu cu uă inscripțiune românescă: nu latinésca, ca pe ai lui Despota și ai Lăpușnénului; nici slavonésca, ca pe cei anteriori.

Boierii și călugării vorbiau lătinesce și slavonesce; țerranul — românesce.

§ 18.

Puternicul patronagi, accordat poporului de jos contra classelor de sus, avea în idea lui Ionu-vodă, precum lesne ne-am putut convinge, mai cu deosebire uă țintă financiară.

Ellu făcu acum în priivința țerranilor întocmai ceia ce regii occidentali făcuseră mai 'nainte în privința com-

33) Bolliac; *Daco-Romane*; nr 112-118

munelor municipale, eliberându-le din jugul seniorilor feudali³⁴⁾: immensele abuzuri neregulate ale aristocraților izolați se prefăcură într'un venit periodic allu fișcului, mai moderat individualmente și colossal în totalitate; cursul apei fu schimbat și canalizat în profitul tronului astu-feliu, încatu pėraiele cele impraștiate, numeroșe și imflalte se reduseră de uă dată la porțiunile unui singur fluvu de aur.

Așade, e vederat că, îmbunătățindu sörtea țerranilor, Ionu vodă avea dreptul de a cere din partele nu numai uă recunoscintă morală, ci încă pe acea materială, manifestată prin essactitudine și sinc ritate în plată dărilor fiscale, ce formau acum uă mică parte din câte le storceau obicınuitu boierii și călugerii.

Lipsa sėu abundența financiară a unui Statu, în cele mai multe casuri, nu depindu de sărăcia sėu avuția țerreii, ci numai și numai de modul percepțiunii impositelor; încatu unu popor săracu pöte să aibe unu fișcu abundantu, din causa unei percepțiunii energice și bine organizate, pecändu, din contra, unu popor avutu pöte să aibe unu fișcu lipsitu, din causa unei percepțiunii molleșite și reu organizate.

Ionu vodă reuși de a face, ca banii să curgă, așa dicändu, dela sine în visteria Domnėscă, fără concursul unei miriade de agenți salariați, fără directorate statistice, fără comptabilitate francesă, fără inspectorii financiari . . . ellu se mulțumi a applica în totă rigörea terribila lege penală contra neplatei dărilor.

Maı bine legi puține, dar bine essecutate!

34) Extracte din Brėquigny, Guizot și Thierry in *Encyclopédie moderne*; nouv. éd. t. 10, p. 272-87.

Iată . . . bloulă, ce-lă dă unŭ biografŭ contimpurénŭ allŭ lui Ionŭ-vodă :

„Dacă cine-va vindea fără scirea dovunăcă unŭ strugurŭ din viiă³⁵⁾, séu orŭ și-care lucru suppusŭ censului, „pe unulŭ ca acela Ionŭ-vodă, infigându-ŭ uă verigă prin „nările nasului, cu mânele legate la spate, îllŭ da callei-lorŭ, ca să-lŭ biciuască pe piețele publice, și apoi cada-vrulŭ lăssa jăcându fără inmormântare, hrană cânilorŭ!“³⁶⁾

Astăđi, legile năstre pedepsescŭ cu temnița pe debitorulŭ unŭ particularŭ, de celle măi multe orŭ allŭ unŭ Grecŭ séu .Ovreiŭ, căci Româniŭ nu pré aŭ bani de datŭ cu impruăutŭ . . . debitorulŭ Statulŭi rămâne nepedepsitŭ!

Preferŭ sistemulŭ lui Ionŭ-vodă.

§ 19.

Istoricii incriminază cruđimea eroulŭ nostru.

Sunt nedreptŭi.

Iată ce đise peste duoi secolŭ și jumătate Napoleonŭ cellŭ Mare, cândŭ istoricii flŭ incriminaŭ și pe ellŭ de cruđime :

35) Cf. despre celebrul Wallenstein, unulŭ din geniele celle măi mari al-timpilorŭ moderni, in GUALDO PRIORATO; *Vite et azioni di personaggi militari e politici* (Vienna, 1674, in-f); litt. w, p. 5 nenumerotată: „Castigó severamente „piccioli errori per spaventar i gravi falli.“

36) Lasicki; op. cit; p. 129:“ . . ipse Ivonia, vel ob levissimum delictum, poenam capitís insontes statuebat, vivos excoriabat, palis infigebat, oculis „privabat (quae poena apud Valachos familiaris est) naso et auribus praecisis deformes homines reddebat: breviter, și quis illo invito seu racemum suae vineae, seu quidpiam aliud, ex quo census penditur, vendidisset: hunc ille aut occidebat „aut hamo per nares illius traducto, manibusque post tergum colligatis, tortoribus „velsi isti non essent, Nigritis (quos Ziganos vocant) per plateas immisericorditer „flagellandum obiciebat: et (quod immanius est) caesorum cadavera inseputa „etc.“

„Amă ținut totu-d'a-una cu majoritatea poporului: la „ce óre mî-arū fi pututū servi crima?³⁷⁾“

Uă logică șublimă!

Ionū vodă ținuse și ellū tot d'a-una cu majoritatea poporului.

Majoritatea poporului illū iubia, ca nici pe unulū din căți l'aū precesū și i-aū succesū pe tronulū Moldovei.

Inșiși istoricii cei incriminatori recunnoscū, toți intr'ua vóce, suprema popolaritate a lui Ionū-vodă.³⁸⁾

Deci, unde e crima?

Nu e crudū acellū principe, care, cu prețulū cătorū-va capete aristocratice și cu neimblândita păđire a legiī, își cumberă idolatra iubire a unei țerre intregē!

§ 20.

Miraculosulū resultatū allū administrațiunii lui Ionū-vodă se póte esprime prin puține cuvinte.

In 1572, la intrarea-ī in domniā, tóte calamitățile e-raū grămădite asupra Moldovei.

Uă terribilă ciumă deciuia prin sate și prin orașe;³⁹⁾

37) Emerson; *Les représentants de l'humanité* (Paris, 1863, in-8); p. 291-2: „on m'accuse, disait-il, d'avoir commis de grands crimes; les hommes de „ma trempe ne commettent pas de crimes... J'ai toujours marché avec l'opinion „des grandes masses et avec les événements. A quoi m'auraient servi de crimes.“

38) Cronica turcă ap. Mignot; op. cit; t. 2, p. 215: „Pierre fut placé sur le trône de Moldavie, au milieu des larmes des peuples qui regrettaient Ivan.“ — Gorecki; op. cit; p. 90: „pedites, gens rustica, singulari fide ac animo in Ivoniam fuere.“ — Lasicki; op. cit; p. 130: „... illum postea non modo honorarint horruerintque, verum etiam fortiter pro eo depugnaverint.“

39) *Archivi Antiqui Leopoliensis Liber MCLXV* (MS. in magistratulū dela Lemberg, in-1.); anno 1572, p. 613: „Pestis fuit eodem anno gravissima.“ — *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum* (Coronae, 1847, in-4); p. 66: „Saeuissima pestis Barcensem Provinciam depopulatur et pene exhaurit.“ — Charrière; op. cit;

3, p. 241, janvier 1572: „la peste est la plus extremes et eschauffée qu'elle „feut, cent ans a, en Levant“.

Ună cometă speria imaginațiunea poporului;⁴⁰⁾

Uă furiósă inundațiune devasta câmpiele;⁴¹⁾

Visteria era secată prin nebuniile lui Bogdanu-vodă, carele se plimba cu trăssure accoperite cu argintu și aură;⁴²⁾

Turcii și Tătarii, veniți in adjutorulă lui Ionu-vodă, nu se putură reținé, firesce, de a nu committe jafurī, violințe, omorurī;⁴³⁾

In fine, era ună potopă de relle!

In cursă de duoī anni, principele nostru realisă visulă domnilorū cellorū maī marī: financele erau in flóre și contribuabilī multūmiți.

§ 21.

Cronicarulă Urechia servise în tinerețele selle, ca uricarū seū scribă, la curtea lui Ionu-vodă; dar era aristocratū din una din familliele celle maī illustre alle Moldovei⁴⁴⁾, inruditū cu cei-l'altī boierī, devotatū călugărismulū și, prin urmare, dușmanū sistematicū allū stăpânului seū.

Eī bine! cu tótă urra-ī personală, ce respiră maī în tóte rëndurile povestirii sélle, încătū nu se teme de a ride

40) Gessner; *Bibliotheca instituta et collecta* (Tiguri, 1583, in-f); p. 265, 312, etc.

41) Schard; *Scriptores rerum Germanicarum* (Basileae, 1574, in-f); p. 2522, sub anulū 1572: „Danubius ita inundare coepit, ut post hominum memoriam maiorum aquarum illuvies non fuisse existimetur.“

42) Forgacs; *Rerum Hungaricarum sui temporis Commentarii* (Pozonii, 1788, in-8); p. 698: „Bogdanus . . . sponsa, quam stolido luxu ambiverat, spoliatus, cui carpentum mirifico sumptu confecerat, ut rotarum quoque circumferentias, quo uspiam ferri usus fuit, argenteis laminis, auratis exornasset . . .“

43) Lasicki; loco supra.

44) Cantemirū; *Chroniculă Romano-Moldo-Vlachilorū* (Iași, 1835, in-8); t. I, introducere, p. LXX: „ . . . Corvinos, cuius ex prosapia derivantur Urecstii“.
-Cf. *Archiva istorică a României*; t. I, nr. 203.

pone și de mórtea vitézului⁴⁵⁾; ei bine! cu tóte astea, însuși cronicarul Țrechia se simte forțat de a caracteriza pe Ionu-vodă în următorul mod: „era la minte ascuțit, „la cuvînt gata, și se vedea a fi nu numai de domnia „acestei țerre, ci și altor țerre să fie capu și mai mare“.

Atari cuvinte din gura unui inamic!

§ 22.

Nu mai puțin dibace fu politica esterióră a lui Ionu-vodă; deși, din nenorocire, noi nu cunnóscem din ea, pone acum, decât numai uă singură cestiune, în care diplomația cea machiavellică a unui micu principe român era câtu p'aci să arunce într'unu grozavă labirintu de complicațiuni trei din Statele cele mai ponderóse alle Europei: Turcia, Franța și Polonia.

§ 23.

Currendu după intrarea lui Ionu-vodă în Moldova murise betrânul rege polonú Sigismundú-Augustú.

Ellú fu últimulú din dinastia iagellonă și, tronulú remánendú vacantú, mai mulți principí străini se grăbiră a se presinta ca pretendenți la coronă, între cari și Enricú de Valois, fratele regelui francesú Carolú IX.

Pórta Ottomană sprijinia acéstă candidatură.

În Polonia o susținea, mai cu deosebire, famosulú Laski, carele adjutase uă datá lui Despota, dar acum se dumeri de a se face mai bine domnú ellú singurú, decâtú să facă pe alții, și cerea coronă Moldovei dela in-

45) *Letop.* t. I. p. 196.

fluința francesă în Constantinopole, ca resplata serviciilor s'elle în cestiunea lui Enricu de Valois⁴⁶).

Franța inceptu a neguța în taină destituirea lui Ionu-vodă.

Astü-feliu, politica moldovénă se affla pusă în luptă cu acea francesă

Să urmărimu peripețiile întrigei.

§ 24.

În dată după mórtea lui Sigismundü-Augustü, Ionu-vodă espedi în același momentü duoï ambassadori: unulü la Constantinopole, către visirulü Mehmed-Socolli; altulü la Cracovia, către camera polonă.

Ambassadorulü, trimisü în Turcia, sollicită unü adjutoriu de Tătari, în fruntea căror-a Ionu-vodă promittea, cu mândriă, că lesne va cuceri tótă Polonia, slăbită prin anarhiă⁴⁷).

Dömnulü sciea pré bine, că sultanulü, legatü prin amiciă cu Franța, nu-ï va încuviința cererea.

În adevëru, vizirulü se grăbi a-ï responde de a se

46) Languet; *Arcana seculi XVI, epistolae secretae ad Augustum Saxoniae ducem* (Halae, 1699, in-4); scrisórea dela Dresda, din 1572, pridie Cal. Dec. liber 1, pars 1, p. 182: „Dicunt Turcas promittere Polonis Moldaviam si Gallum eligant. „An promittant nescio, sed scio eos nequaquam tradituros, etiamsi decies promiserint . . . Petit praeterea Lasky, ut Rex Galliae perficiat adud Turcas, ut Moldavia tradatur ipsi, tanquam praemium suorum laborum“.

47) Charriére; op. cit; t. 3, p. 522, nota: „pendant l'interrégne de Pologne, „il avoit souvent demandé congé au Grand-Seigneur d'entrer en vostre royaume; „et que, y venant aussy de son costé le Tartare, il asseuroit que s'il ne pouvoit „y exécuter tout ce qu'il voudroit, qu'au moins dévasteroit-il, ruineroit et perdroit „une grande partie de pays, etc.“—Cf. scrisórea vizirulü în *Archiua istorică a României*; t. 1, nr 47: „Mortuo enim Rege vestro, subinde nos litteris suis sollicitavit, „ut quinque (?) millibus solum Turcarum adiunctis, licentiam illi in Poloniam „daremus, et se illis totam Poloniam subingatoriam tributariamque Caesari nostro „invictissimo facturum praedicavit . . .“

opri dela orî-ce încãlcare contra Poloniei; inse, totû-d'ua-datã, fî lãudã zellulũ și îndrãznãla.

De altã parte, ambassadorulu trimisũ in Polonia incredința, cumcã pã armatã de 100,000 de Turci, Tãtari și Munteni, profitãndũ de mórtea lui Sigismundũ-Augustũ, eraũ gata a nãvãlli in Galiția; inse, din mila lui D-șeu, fî impedecã Ionũ-vodã prin rugãmințile sãlle pe longã vizirulũ Melmed-Șocoli.⁴⁸⁾

Poloniã, petrunși de spaimã⁴⁹⁾, nu scieãũ cum sã mulțumescã mãi bine generosulũ principe allũ Moldovei.

Dreptũ resplatã pentru prețiosulũ serviciũ ce șicea cã le fãcuse, Ionũ-vodã cerea dela camera cracovianã duo lucruri:

1-6. Inapõiarea Pocuției.

Acestã micã provinciã, pitulatã la nordulũ Moldovei intre Prutũ și Nistru, formã in anticitate uã parte a Daciei lui Traianũ, precum dovedesce nu numai pozițiunea sea geograficã, ci chïarũ numile cellorũ duo alle sãlle orașe, Colomiã, adecã *Colonia Romana*, și Snetinũ, in vechime Netin-șava.

Deci, ca urmași ai Romei, Moldovenii aveãũ unũ dreptũ tradițiõnnalũ assupra Pocuției.

Ștefanũ cellũ Mare o cucerise dela Poloni și o reți-

48) Bielski; *Kronika polska* (Krakow, 1597, in-f); p. 653: „Posla Woiewody Woloskięgo, ktory to ukazowal ze za swa namowa 100,000 Turkow, Tartarow i Multanow od korony polskiej odwrocil etc.“

49) In Europa se respãndisã deja vestea de invasiunea turcã, ca de unũ factũ accomplitũ, precum vedemũ in istoricũ venețianũ, Paruta, *Dell'istoria veneziana parte scõnda in Degli istorici delle cose veneziane* (Venezia, 1718, in-4); t. 4, lib. 3. anno 1572, p. 275: „Essendo a Turchi nato sospetto, che have- sero i Polachi favorito il Valacco in pregiudicio dell'imperio Otomano, per vendicarsi dell'ingiuria, erano improvvisamente entrati nel paese soggetto a quella Corona, et fatte diverse incursioni nella Prussia, nella Podolia, et nella Rossia, minacciavano ancora d'interire danni maggiori . . . .“

nu pone la mórte; Bogdanů cellů Chiorů o perdu; Petru Rareșů o redobundi și éroși o scápă in vr'ua câte-va rënduri; urmașii sei o lăssară, fără protestațiune, in cursů de patru-đeci de anni, sub sceptrulů Polonieĩ; pone ce, in fine, demnů strănepotů allů marelui Stefanů, Ionů-vođă își rădică glaslů.

„Pocuția e unů patrimoniů allů meů,” — sciea ellů către camera polonă.⁵⁰⁾

2-a. Inapoierea tesaurelorů moldovene, confiscate in Polonia.

In 1564, fugindů de'naintea Lăpușnénului, carele intra in țerră cu uă óste turcésă, Ștefanů-vodă Tomșa, ucciđasulů lui Despota, fu prinsů de către Poloni și decapitatů in Lemberg, din ordinea regelui Sigismundů-Augustů séu, maĩ bine đicëndů, dupre porunca unui espressů ambassadorů turců.

Tomșa ducea cu sine tótă visteria țerreĩ: Polonii, — calléii sultanului, — confiscară sacele cu aurů-alle victimei, mângăiându-se cu metallulů pentru rușinea de a se fi suppusů orbesce voinței păgânilorů, contra frăției crestine și contra legilorů ospitalității.

Ionů-vođă pretindea acum restituțiunea acellei proprietăți naționale⁵¹⁾.

Ambassada moldovenésă își ímplini missiunea cu uă așa mândriă și demnitate, încătů camera cracoviană, cupprinsă de mirare, fĩ arre'ă maĩ multů respectů decătů chiarů ambassadei imperiale dela Vienna!

50) Heidenstein; p. 8: „Pocutiam tamen, tanquam antiqui juris possessionisque Valachicae“.... — Biel'ski; loco suprà: „upóminál Pokucia, mie-niac io bydz, oyczyna swa.“ Aice cuvântulů „oyczyna“ este luatů in înțellesů de „ocină,“ adecă „patrimoniů,“ iar nu „patriă,“ cum înțellesese Engel.

51) Heidenstein; p. 8: „Thesaurus quos Thomsa ex Ualachi a in Regnum importarat, repetit“.

Polonii nu cutedară a ne tăgădui dreptul de possessiune asupra Pocuției, nici pe acellu de moștenire asupra averilor lui Tomșa; ci, recurgându la callea amânării, ei promiseră a respunde în dată după ce-și voru fi allesu unu rege.

Ionu-vodă sciea de mai 'nainte, că Polonii nu-i voru înapoi Pocuția, pentru carea ei versară atăta sânge în cursu de unu secolu; și că de aru vrea, totu încă n'aru puté să-i întorcă tesaturele lui Tomșa, de demultu împărțite, cheltuite și uitate; dar nu Pocuția, nici Tomșa, formau adeverată țintă a ambassadei moldovene.

Atătu in Constantinople, unde stăruise contra Polonie, precum și in Cracovia, unde intrigase contra Turciei, Ionu-vodă reuși deplinu in planurile selle:

În Constantinople, ellu se întăria in buna opiniune a Ottomanilor; pentru ca nu cum-va să fie destituitu după uneltirile Franciei;

In Cracovia, atribuindu Turciloru, cu uă fineță diabolică, celle dise de ellu însuși⁵²⁾, îi compromittea in ochii Poloniloru; ceia ce-i și trebuia pentru a surpa candidatură protegiatulu ottomanu Enricu de Valois.

§ 25.

Peste puținu timp, Ionu-vodă răpeși alte duo ambassade, éroși; una la Constantinople și alta la Cracovia.

Ambassadorulu, trimisu la Constantinople, insciintă Pôrta Ottomană, cumcă destronatulu Bogdanu-vodă adu-

52) Bacon; loco cit.; p. 308: „il est une autre ruse du même genre, que les Anglais désignent assez ridiculement par cette expression proverbiale: retourner le chat dans la poêle, et qui consiste a attribuer a une autre personne ce qu'on lui a dit soi-même dans le tête-a-tête. Or il est facile d'en imposer aux autres sur ce point, etc.”

nă în Polonia, cu ajutorul magnaților, vă numărăse
oste pentru a năvăli din nou asupra Moldovei; și că
se și apropiă deja de forțereța Hotinului...⁵³⁾

Ambassadorul, trimis la Cracovia, rugă Camera de
a nu suferi nici o încercare din partea lui Bogdan⁵⁴⁾.

Pretextul ambelor ambassade era de totu imaginară.

Bogdan de mult nu se mai afla pe teritoriul
polon.

Cu toate acestea, Turcii se înfuriază contra camerei cra-
coviane, era camera cracoviană, crezându că în adevăr
Bogdan s'ar fi ținându ascuns unde-va în Polonia, res-
pândi în toate direcțiunile currieri și emissari, pentru a
surprinde pe nenorocitul fugar⁵⁵⁾: atât de gróznic
sciuse a deveni Ionu-vodă față cu unul din cele mai
puternice regate alle Europei!

Care să fi fost scopul cellu secretu allu Domnului
moldovenescu în aceste duo ambassade?

1-o. De a provoca în Constantinopole din partea
Ottomanilor vre-o demonstrațiune dușmană contra Po-
lonilor, făcându astu-fel uă lovire îndirectă, dar dure-
rosă, în candidatura lui Enricu de Valois;

2-o. Sub aparița de a urmări pe Bogdan, să că-
stige timpul și ocasiunea de a lucra prin ambassadorul
seu în Cracovia, împrăștiându bani și întrige, contra po-
liticeii franceze.

53) Charriere; t. 3, p. 318 nota, și 325.

54) Bielski; p. 660.—Heidenstein; p. 21.

55) *Archivi Antiqui Leopoliensis lib. MCCX* (MS. in magistratulū dela Lem-
berg, in-f); p. 180: „Anno 1573 Sabbato ante St. Andreae Apostoli, Gregorio
„Anteurbano misso Samboriam ad exquirendam certitudinem rumoris de Bohdani
„ductu ad Moldaviam, et Trellio alio suburbano in eodem negotio ad Zaderowacz
„misso expositorum eorundem ac pro equis meritoris 3 zl. 16 gr.“

§ 26.

Veđendū cā Turcia, dupre sollicitațiunile Curții dela Paris, totū mai cruțā hotarele Poloniei, Ionū-vodă espedi unū allū treilea ambassadorū la Constantinopole.

Réproducemū chīarū cuvintele agentului francesū pe longā Pórta Ottomanā în scrisórea sea către Enricū de Valois :

„M'amū insciințatū, cā Domnulū Moldovei trimise ai-
„ce unū céușū, carele asigurā cā țarulū moscovitū fu pri-
„mitū in Vilna și in tótā Litvania, cu voea și ingăduirea
„țerei intregē, și cā este de temutū, cā și camera polonā
„i se va suppone, sciendu-lū armatū și așa de aproape; ca-
„re veste a turburatū fórte multū pe Turci, făcēndu-i sā
„hotărăscā in divanulū de ieri unū resbellū contra Po-
„loniei.⁵⁶⁾ . . . .“

Iată dérā, cā diplomația lui Ionū-vodā era cātū p'aci sā restórne candidatura lui Enricū de Valois, déca Polonii nu s'arū fi grābitū de a risipi bănuellele Turciei.

§ 27.

In fine, puținū mai înainte de momentulū decisivū allū elecțiunii de rege, sosi și la Cracovia unū allū treilea trimisū moldovenescū.

Ionū vodā renșise de a pune mâna pe duo scrisorī turcesci din partea vizirului Mehmed-Socolli, una către

56) Charière; t. 3, p. 374: „J'ay en advis que le bogdan a envoyé un chaoux à ceste Porte, qui assure que le Moscovite a esté receu à Vilna et en toute la Lithuanie, du gré et consentement de tout le pays, et qu'on craignoit que les estats de Pologne se laisseroient aller audit Moscovite, le voyant armé et fort si près d'eux. Ceste nouvelle a merveilleusement troublé ces gens-icy, car c'est le pis qui leur pouvoit arriver . . . ceux-ci résolurent hier, en divan, la guerre contre la Pologne. . . .“

camera cracoviană, cea-laltă către episcopul Montluc, ambasadorul franceș în Polonia.

În epistola i către camera, vizirul poruncia Polonilor de a allege pe Enric de Valois, închiaind-o așa: „să nu întârziți cu împlinirea ordinilor sultanului“⁵⁷; în epistola către Montluc mărturisă înalta sollicitudine a Turciei pentru interesele Franței.

Scandallul fu universal.

Păgânul dedea porunce „inclitului“ regat polon! Enric de Valois apărea ca un cirec al sultanului!

În indignațiune generală cupprinse pe mândrii magnați, cu atât mai vertos că trimisul moldovenesc le mai citi în ședință plenară următoria ironică scrisore din partea lui însuși Ionu-vodă:

„Din celle allăturate aflați porunca măriei selle sultanului de a pune în capul vostru pe fratele craiului frantosesc; ați fi avendū, credemū, destullă pricepere, ca să puteți înțelege, că măria sea sultanul nu lucrăză pentru binele creștinătății.“⁵⁸)

Speriat prin effectul vicleniei lui Ionu vodă, Montluc striga, jura, șoptia, sbuciumându-se a dovedi, cum că cele duo epistole sunt născocite din capul Moldovenilor.

Totuși, secretarul ambasadei franceze, Jean Choisi-

57) Choisi nin; *O elekcyi Henryka Walezyszusa na króla Polskiego* (Wilno, 1818, in-8); p. 266: „co do listu od Paszy o którymsmy wzmianke uczynili, nie-tylko ze niczy nam niemógl pomódz, ale omal cala nie zerwal negocycacya dla nastepuiacych słów w nim znalezionej: Nie omieszkanie byc poslusznemi rozkazóm Soltana. . . .“

58) Ibidem; p. 213-14: „Dowiecie sie Wwmsc Panstwo zlistu który tu do-laczam, ze Sultan Ygmsc daje wam rozkaz, abyscie na tronie waszym osadzili brata króla Francuzkiego. Mam was za nadto roztropnych abyscie sie jego woli poddali, bo poniewaz Sultan zyczy sobie miec go na tym mieysen, domyslicie sie latwo ze pewnie bedzie chcial miec w nim silnego nieprzyjaciela calego chrześcianstwa.“

nin, recunósce, in memoriile selle, că internala diplomațiã a principelui românũ pussese candidatura lui Enricũ de Valois intr'un pericolũ estremũ, din care abia-abia o putu scãpa renumita abilitate politicã a lui Montluc.

§ 28.

Óre pe cine sã fi doritũ Ionũ-vodã de a vedé pe tronulũ Poloniei?

Pe Ernestũ, fiulũ imperatului Maximilianũ?

Nu; cãci ellũ apprețuise deja uã datã, prin propria esperiințã, caracterulũ nedecisũ și egoisticũ allũ Austriacilorũ.

Pe Sigismundũ, fiulũ regelui Svediei?

Nu; cãci venia pré de departe...

Simpatiele lui Ionũ-vodã erau cãstigate anume pentru acella, de care mai cu deosebire se temeau Ottomanii ca nu cum-va sã apuce coróna Poloniei: țarulũ moscovitũ famosulũ Ivan celũ Gróznicũ⁵⁹⁾

Cu acestũ scopũ, episcopulũ Isaia Radouțenulũ, — intelligentulũ diplomatũ, pe care vè-lũ adduceți a-minte, la începutulũ istoriei nõstre, neguțândũ tractatulũ de pace cu Polonia, — fu trimisũ în tainã la Moscva.⁶⁰⁾

Ce va fi isprãvitũ acolo? nu scimũ.

§ 29.

Astũ-feliũ, principele Moldovei, în cei duoi anni ai domniei selle, desfășurã uã activitate diplomaticã de uã finețã rarã, de uã întindere estraordinarã, și alle cãrii tóte

59) Despre dușmãnia de atunci între Turcia și Moscovia, veđi Karamzin: *Istoria Gosudarstva Rossiiskago* (Petersburg, 1843, in-8); t. 9, p. 104-5.

60) Despre acestã cãllãtoriã veđi actulũ officialũ, publicatũ in *Akty Zapadnoi Rossii* (Petersburg, 1848, in-4); t. 3, anno 1573.

mişcărilor manifestaū, din ce în ce mai clarū, măreţulū visū allū eroulū:

Scuturarea jugului musulmanū! . . .

§ 30.

Moldova plătia Turciei unū tributū annualū de 40,000 de galbeni⁶¹⁾; dar măestra administraţiune a lui Ionū-vodă o adduse într'ua stare atâtū de înflorită, încătū Pórta Ottomană se cređu acum în dreptū de a pretinde uă dare multū mai mare.

Sultanulū Selimū II şi vizirulū seū Mehmed-Sokolli erau atunci duoī ómenī cei mai lacomi de pe facia pământului⁶²⁾.

Unū céuşū presintă lui Ionū-vodă înnalta poruncă de a plăti 80,000 de galbeni.

„Patru-şeci de miie să plătesci ca beiu allū Moldovei, iar celle-l'alte patru-şeci de miie ca ghiaurū, de vreme ce ai cuteđatū a te lăpeda de credinţa lui Mahomed“; scriea epistola vizirială, ascundēndū mărşava aviditate sub uă sofismă bigotă⁶³⁾.

Trimisulū turcescū sosi la Iaşi tocmai în điuă, în

61) Cronica turcă în Ricaut; *Estat présent de l'empire ottoman* (Paris, 1670, in-4) p. 113: „On trouve dans l'Histoire des Turcs, que cette Province payoit „en ce tems-la (en l'année mil cinq cens soixante et quatorze) quatre mille „Sequins ou quatre-vingts mille écus de tribut . . .“

62) Charriere; t. 3, p. 283: „il n'y eust oncques avarice si extremes ne „si sordide en ce monde qu'est celle dudit Grand-Seigneur et de sondit Bassa . . .“

63) Cronica turcă în Mignot; t. 2, p. 210: „les Ministres du Grand Seigneur prétendirent doubler le tribut qu'Ivan devoient, disoient-ils, a la Portet „premièrement comme Vaivode de Moldavie, secondement comme Chrétien . . . quatre „rante mille écus au lieu de vingt mille.“ Cifra aci e greşită, precum se vede nu numai din Ricaut, ci chiarū din Charrière, t. 3, p. 913, nota, unde tributulū, cellū dupplū allū Moldovei e arretatū: „ottante mil ducats.“ Nu cum-va sub „écus“ Mignot arū fi înşellegēndū „lire“ turcesci?

care Enrică de Valois primă în Cracovia coróna regală a Poloniei: fatalitatea vru să triumfe în același moment, la nord și la sud, dușmanii lui Ionă-vodă!

§ 31.

Pentru alegerea Domnului, pentru facerea legilor, pentru cestiuni de uă mare importanță, Românii procedeau, prin convocarea unei adunări obscesci, aședate în principiu pe nesce basi multă mai large decâtă chăiară „votulă nostru universală“.

În termenii generali, luaă parte la decisiuni, ca și după legea actuală: „boierii, popii și țerra“⁶⁴⁾; dar analizându cu amênuntulă acéstă definițiune, descoperimă în ea elemente desmostenite astădi de anticulă loră votă.

Nobilimea electorală se compunea atunci din toți boierii fără distincțiune: boierii cei mari, cei de classa a dua, cei de classa a treia, cei în demissiune, boierinașii de prin județe și toți capi militari.

Clerulă electorală se compunea din mitropolită, toți episcopii și toți egumenii.

În fine, „tótă țerra“⁶⁵⁾

Cu tóte astea, nu numai inițiativa, ci încă discușiunea proiecteloră era uă sacră prerogativă ministerială, adunarea obscescă fiindă strictă mărginită în dreptulă de a pronuncia uă afirmațiune seă uă negațiune.

Divanulă domnescă, atecă cei optă seă noue ministri, hotăriaă de mai nainte în ascunsulă cabinetulă; apoi mitropolitulă, ori marele logofetă, seă chăiară însuși Domnulă eșia pe esplanada curții princiarie și, adressându-se

64) *Letop.*; t. 1, p. 148, 146, 156, etc.

65) Documentulă, ce Pamă publicată din manuscripă în *Arhiva istorică a României*; t. 1, nr. 259.

către glótele, grămădite pe piață, îi întreba: „Vreți lucrul cutare?”

Poporul, respundea din inspirațiune: „da“ séú „ba“; fără desbatterî, fără șicane, fără amendamente!⁶⁶⁾

Era justú.

Glótele nu raționnéză; dar elle pricepú fórte bine, prin unú feliú de instinctú, totú ce e bunú și ce e reú.

De pildă:

Intrebați norodulú cellú mai prostú, cellú mai necioplítú, cellú mai orbú; întrebați-lú: „Vrei a te înfrăți cu Ovreii?”

De sigurú, nicî uă vóce, decâtú dórá a vre-unuí botezatú, nu va respunde: „da!”

Așa déră, legislațiunea nóstră cea vechiă era basată, în acésta, pe uă profundă cunnoscința a naturei umane: majoritatea, adecă instinctulú adevेरului cellú ínnăscutú și spontaneú, approba séú desapproba minoritatea, adecă raționnementulú cellú suppusú errorilorú sistemei și alle interesulú.

Anima sanctionna mintea.

„Anima este care simte pe D-đeú!“ ție marele Pascal⁶⁷⁾.

Amú puté adăugi: „âanima este care simte pe Satana“.

Cu alte cuvinte, în planurile minții, âanima simte cândú pe D-đeú și ție „da“; cândú pe Satana și ție „ba“.

Da séú ba . . nu cereți alta dela unú votú universalú, carele nu e și nu póte fi, decâtú unú *juríú* în causele națiunii întrege.

66) Veđi descripțiunea allegerii domnesci în Paul of Aleppo.

67) Pensées; part. 2, art. 17, LXII: „C'est le coeur qui sent Dieu“.

§ 32.

Istoria ne-a conservatū propriele cuvinte alle lui Ionu-vodă către obscésca adunare a țerei⁶⁸⁾:

„Dragii mei boeri și voi, iubitele melle slugel!

„Greulū de astădi întrece tóte grellele de mai 'nainte.

„Lăcomia Turcilorū cere unū haraciū înduoitū.

„De-lū vomū da, ea nu va zăbăvi de a ne stórce și mai multū, pone ce ne va stinge cu totulū, căci acésta o vrea păgânulū.

„De nu vomū da, ne așteptă resboiū, stricarea țerei, focū și sabiă.

„Cugetați și allegeți.

„Suppunēdu-ne orbesce vrājmașului nostru, vomū peri de sigurū, și vomū peri ca mișei; scullāndu-ne asupra-i, chiarū de nu vomū isbuti pentru peccatele nóstre, totū încă vomū avé mângăerea de a peri bărbătesce, noi, femeiele nóstre, copii . . . cu toți!

„Voi sciți, că haraciulū nu-lū plătescū eū; ci voi și ai voștri.

„Puținū dēră mī-arū păsă, de nu m'arū duré ânima pentru țerră!

Mī-e milă de voi, și pentru voi îmī voū pune capulū meū, dragilorū mei tovarăși!

„Să chiamāmū pe D-deū într'adjutorū, ca să plece pe vrājmașiū nostri sub piciórele nóstre.

„Să trăimū slobodī, orī să ne pēră pon'și urma nóstră!

„Fiți cu mine, și cu noi va fi izbānda! . . . “

§ 33.

Pentru a puté înțelege impressiunea, produsă prin

68) Gorecki, p. 31: „universo senatu ad se convocato, in hunc modum ad eum verba fecit.“

electrică voce a principelui asupra numeroşilor săi ascultători, trebuie mai înainte să cunoaştem poporul moldovenesc din 1574.

Tocmai atunci un călător polon cutrieră Moldova în toate direcţiunile, vizită oraşele, avu curiozitatea de a vedea unele monastiri, petrecu prin case boieresci şi prin bordeie de ţerrani, şi înveţă un cântec, pe care illu auşise în atâtea renduri, încât chiar fără voia i se întipărise în memoria.

Vreţi a approfonda caracterul unui popor? studiaţi poesia sea naţională.

Cântecul moldovenesc, memorat de acellu călător şi reproducu de ellu polonesce, fu:

Ştefanu, Ştefanu, Domnu cellu mare,
Séménu pe lume nu are:
Séménu pe lume nu are,
Decăsu numai mândrul sóre!

Ştefanu, Ştefanu, Domnu cellu mare,
La Sucéva cuibu-şi are:
La Sucéva cuibu-şi are,
Şi din ellu adesu ellu sare!

Ştefanu, Ştefanu, Domnu cellu mare,
Pune peptulu la hotare:
Pune peptulu la hotare,
Ca unu zidu de aperare!

Ştefanu, Ştefanu, Domnu cellu mare,
Batte órdele tătare:
Batte órdele tătare,
Şi Turcii pe zmei căllare!

Ştefanu, Ştefanu, Domnu cellu mare,
Batte Leşi fără cruşare:
Batte Leşi fără cruşare,
Şi Unguri fără 'ucetare!

Ştefanu, Ştefanu, Domnu cellu Mare,
Are-ua ţerru mică tare:

Țerra-i mică, țerra-i tare,
De stă lumea la mirare!⁶⁹⁾

Ionu-vodă, mare strănepotă allu acellui mare Ștefanu, se adresa acum către nesce ómeni, deprinși a celebra în tóte ȓillele, cu sonulă alăutei, suvenirulă strălucitelorū victorie dela Lipinețu, dela Racova, dela Cozminu, dela Baia!

Trecuse abia șapte-deci de anni după mórtea vitézulu: ici-collea mai întelniău încă centenari, cari au servitū uă dată sub stégurile selle și alle cărorū povestiri volcanisauă ânimele nouei generațiuni.

Ionu-vodă sciea către cine vorbesce!

§ 34.

Născuți cu tradițiuni eroice in peptu și pe buȓe; entuziasmați prin infeșarea, prin tonulă, prin cuvintele principelui; imbetați prin illusiunea unui viitoru gloriosu, Moldoveni strigară cu glasuri mari,—srie cronica țerrei,—„Vomă pei toți longă măria ta! toți vom peri!“

Fu addusă Sântulă Evangeliu.

„Nu ceru să-mi jurați mie,—sună Ionu-vodă,—nu mie, ci jurați unulă altuia⁷⁰⁾“

A jura unulă altuia se ȓicea a se face „frați de

69) Strykowski: „O tym Wolozza i Multani spiewaia ustawicznie w ka-
„zdej biesiedzie na serbskich skrzypicach przygrywajae swoim jezykiem:

„Ștefan, Ștefan, Wojewoda!

„Ștefan, Ștefan, Wojewoda!

„Bijał Turków, bil Tatarów!

„Bijał Wegrów, Rus, Polaków . . .“

— Românesce restabili și publică acestu cântecū d. Alexandri, in Pencovic; *Cartea scolorū de întelulū gradū* (Bucuresci, 1863, in-16); p. 51-52—Engel, t. 2, p. 154, n'a înțelesū pe Strykowski, cândū ȓice: „nach dem Serwischen gemodeltes Lied“ in locū ȓa „cântecū acompaniat de guslea serbescă seū alăută.“

70) Gorecki; p. 33: „inter se.“

cruce“; una din cele mai nobile instituțiuni cavaleresci d'alle străbuniloră nostri, carea se insoția de simbolica formalitate a gustării dintr'o pâne făcută in forma crucifissului⁷¹⁾: cei legați prin ună asemenea jurământă deveniaŭ nedespărțiți la vieță și la mórte.

Toți jurară.

Jurară că, deca vre-unulă din ei își va vicleni credința, atunci să-lă battă pământulă, foculă, apa, vezduhulă, pânea, vinulă, sabia, D-zeu și Maica Domnului!

Așa era jurământulă ostașului română⁷²⁾

Sunt momente sublime in trecutulă nostru!

§ 35.

Ionă-vodă promisese a nu-și cruța vieță pentru libertatea patriei.

Trebuia dără a se assicura, mai ânteiu de tóte, situațiunea Moldovei, la casă deca uă lovitură dușmană va precurma dillele generosului principe.

Adunarea obscăscă incuviință duo mesure:

1-o. Tesaurulă țerei și familia domnescă fură trimise la fortereța Hotinului, unde se grăbiră a refugi și casnicii boieriloră, sub pađa socrului princiară, purcalabulă Lupea Huru.

2-o. Prunculă Petru, fragedulă fiu allă lui Ionă-vodă, fu declarată erede allă tronului moldovenescă, și numele seŭ inceptu a figura in documente allătura cu allă părintelui.

71) S o m m e r; p. 56: „bolum in crucis formam compositum (quod sanctissimum apud illos foedus existimatur) edere....“

72) D a l l a V a l l e; *Una breve narrazione etc. in Magyar Toerténelmi tar;* t. 3, p. 45: „promettiamo per il Dio, la vergine Maria, per li quatro elementi, per „il panne, per il vino, per la nostra scimittara....“

Patriotismul, trezită din amorțire în fața pericolului, înțelese necesitatea eredității tronului: fie-ne drept în-
vătătură!

§ 36.

Ionu-vodă chiamă atunci pe cășul turcesc.

„Plecă!“ îi zise cu mândria principele român.

„Plecă, și spune imperatului te, că de ađi înainte
„necum să-i plătim optu-đeci mii de galbeni, dar nu
„va vedé nici cât primia pon'acuma: cu banii haraci-
„lui îmi voi face osti și apoi.... apoi vom vorbi.

„Plecă!“⁷³⁾

73) Mignet; t. 2, p. 211: „Le Moldave répondit fierement qu'il emploieroit
„cet argent a lever des troupes qui soustrairoient ses sujets a la vexation qu'on
„prétendoit exercer contre eux; et il ordonna au Chiaoux de se retirer....“

III.

CAPITANUL U.

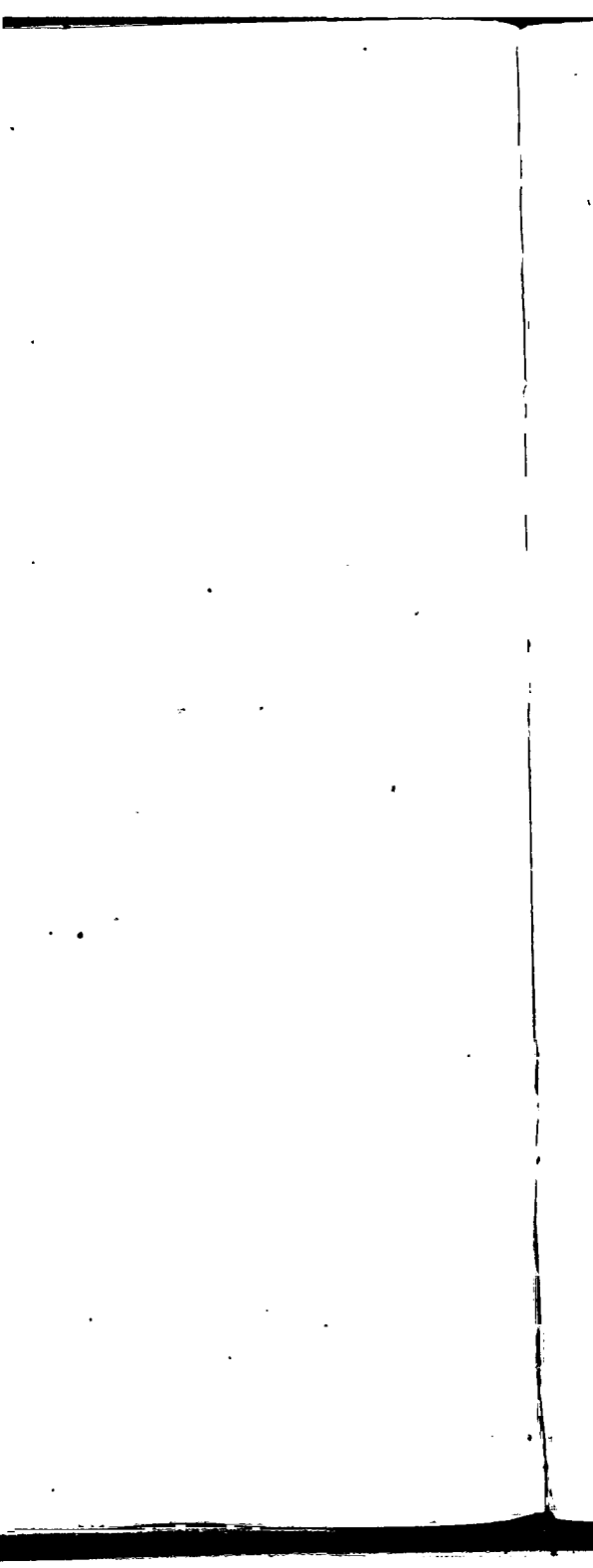
. . . Aber der Krieg laesst die Kraft
erscheinen;

Alles erhebt er zum Ungemeinen!

. . . Dar resbellulü face să appară forța;
innalță tóte pone la sublimü!

. . . Schiller; *Die Braut von Messina.*

§ 1.

Infricoșată era pozițiunea Moldovei.

În Țerra-Romănescă și în Transilvania stăpâneau
doi vassali orbi și muți ai Turciei.

În Polonia se încoronase Enrică de Valois.

Germania era departe; Muscallii—șimai departe...

Nici uă dată istoria nu ne arrătă ună poporū măi
micū și măi isolatū, chiământū fără sfielă la uă luptă de
môrte pe unū dușmanū măi puternicū!

§ 2.

Sciți cine erau Turcii din 1574?

Iată ce dice famosul Robertson¹⁾:

„Uă lungă successiune de principî ageri dede uă așa
„vigore și tăriă guvernulū ottomanū, incătū ellū adjunse

---

1) Robertson; *History of Charles V*, in *The works complete* (Paris, 1828, in-8) t. 2, p. 106: „The long succession of able princes, which I have mentioned, had given such vigour and firmness to the Ottoman government, that it seems to have attained, during the sixteenth century, the highest degree of perfection of which its Constitution was capable. Whereas the great monarchies in christendom were still far from that state which could enable them to act with a full exertion of their force. Besides this, the Turkish troops in that age possessed every advantage which arises from superiority in military discipline. At the time when Solymán began his reign, the janizaries had been embodied near a century and a half; and, during that long period, the severity of their military discipline had in no degree relaxed. The other soldiers, drawn from the provinces of the empire, had been kept almost continually under arms, in the various wars which the sultans had carried on, with hardly any interval of peace. Against troops thus trained and accustomed to service, the forces of the christian powers took the field with great disadvantage. The most intelligent as well as impartial authors of the sixteenth century acknowledge and lament the superior attainments of the Turks in the military art.“

„în secolul XVI la putincioasa culme a dezvoltării sèlle;
 „pecândū statele celle mari alle crestinătății erau încă de-
 „parte de a se urca în sfera lorū la uă tréptă analógă.

„Totū atūnci óstea turcā se bucura de tóte avan-
 „tagete, câte se nascū din superioritatea disciplinei militare.

„La întronarea lui Suleimanū, corpulū enicerilorū
 „era deja vechiū de unū secolū și giūmetate; și urmā,
 „fără contine, pășindū totū înainte pe callea disci-
 „plinării.

„Ceī-l-alfi soldați, recrutați de prin provincie im-
 „periului, furā ținūți neincetātū sub arme in differite-
 „le resbelle alle sultanilorū, aprópe fără nici unū inter-
 „vallū de pace.

„Contra unorū armate astū-feliū organizate și esser-
 „citate, forțele Statelorū creștine eșiau la iuptă cu unū
 „mare desavantagiū.

„Autorii cei mai intelligenți și cei mai nepărtenitori
 „din secolulū XVI recunoscū și deplângū inferioritatea
 „militară a creștinilorū féță cu Turciī . . . “

Ambassadorulū francesū in Constantinopole sciea in
 1572 către curtea parisiană:

„Nici uă datā n'așū fi cređutū, că Turciī sunt atātū
 „de gróznici, să nu-ī fi vedutū cu ochiī . . . “²⁾

După calcululū unui matematicū de atūnci, venitulū
 annualū allū sultanului se compunea din șesse-đeci bu-
 tóie mari cu aurū³⁾ . . . .

2) Charriere; t. 2, p. 269: „Bref, je n'eusse jamais creu la grandeur
 de ceste monarchie, si je ne l'eusse jugée á l'oeil.“

3) Camerarius; *Vocabula rei nummariae, ponderum et mensurarum*
 (Lipsiae, 1564, in-8); p. 26 nenumerotată: „sexaginta tonnas auri, quantam nunc
 summam dicunt esse anni redditus Regni Turcici.“

Iată pe ce felii de dușmană cuteșă a infrunța domnul Moldovei, de și illă cunnoscuse de aprópe!

§ 3.

Primindă insolentulă respunsă, ce i-lă addusesse bie-tulă céușă, revenitū cu rușine; sultanulă Scimă destitui pe Ionă-vodă și numi domnă in locu-i pe Petru poroclită cellă Schiöpă, fratele domnului muntenescă și carele, după mumă, descindea din sângele vechiloră domni moldoveni.

Acesta era ună june, crescută între Greci⁴⁾, amică allă boerismului⁵⁾: prin urmare, urfă poporului.

Ellă promisese Turciei ună tribută induoită.

Pe dată Pórta ottomană espedi ordina la sangiaculă de Nicopole, la Munteni și a Transilvani, de a intra cu ostile loră în Moldova.

Sultanulă trimisesse și la Enrică de Valois, dar Moldoveni surprinseră pe céușă, căci altă-feliă cine scie déca și turcofilulă rege allă Poloniei nu s'ară fi grăbită de a lua parte la vênatulă leului română.⁶⁾

Fost'a cine-va să adjute lui Ionă-vodă contra acestei formidabile coalițiunii?

Țerraniă moldoveni și.....uă mână de Cozacă!

§ 4,

Peste Nistru, la marginea Poloniei cu Țerra-Tătă-réscă, se formase cu vr'ua cincă-deci de anni mai'nainte

4) Crusius; *Turco-Grecia* (Basileae, 1584, in-f.) p. 274-5 — Dorotheos; *Biblion historikon periechon en synopsei diaphorou kai exochou historias* (Henetiisin, 1798, in-4); p. 455-6.

5) *Letopiseșe*; t. 1, p. 205.

6) Charriere; t. 3, p. 522, nota.

uă mică republică de ómenî desperați, a căroră devisă era nimicirea dușmanilor creștinătății.

Acea cavallerescă republică se contopi din trei popóre învecinate: Românî, Polonî și Moscoviți⁷⁾, cari uitaū aci urtele lorū naționale pentru a nu mai urri cu toți decătū numai pre mahometanî.

Ei vorbîau in uă limbă amestecată, pe care lesne o invețaū câte-și-trelle națiunile⁸⁾.

In toți annii sêu, mai bine, pentru fie-care expedițiune militară, ei își allegeaū, prin suffragiū universalū, câte unū capū numitū „hatmanū“⁹⁾.

Reședința lorū era la gurile Niprului, unde ei își inchipuiră uă mică flotillă de luntri sêu „șeice“, cu cari devastaū, fără frică, țermii Crimului și ai Turciei.

Eraū căllăreți, pedestri, marinari, de tóte pe rëndū, după cum le venia mai la socotelă: căllăreți pe câmpie, pedestri în munți, marinari pe apă.

Cetele lorū se compuneaū din câte uă sută de ómenî commendați de centurioni sêu „sotnici“.

Strategia lorū era mai multū tătărăscă, tactica mai multū polonă.

Vięta lorū se petrecea într'unū neincetatū vagabundagiū la pânda vrăjmașului; armele eraū: arcū, sabiă, sulită, dar mai allesū pușca, din care nu scieaū a da greșū.

Toți eraū băeți fără femeie și fără copii, rennoindu-se mercū prin voinici, prin criminalisti, prin aventurierî, ce se adăpostiaū aci din tóte părțile.

7) Documentul ce l'am reproduș in *Arhiva istorică a României*; t. 1, nr. 281.

8) Caracteristica acestui dialectū veđi-o in Miklosich; *Lautlehre der Slavischen Sprachen* (Wien, 1852, in-8); p. 340-70.

9) Veđi tabloulū atării elecțiunii in *Czlenia Moskowskago Obsczestwa Istorii i Drevnosti*, nr. 9 (Moskva, 1847, in-8), de unde amî imprumutatū pentru scrierea nóstră și planșa cu imaginea Cozacului.

Astû-feliu, ei deveniră gróznici sub numele de Cozacî, adecă ómeni uşori ca uă căprióră.

§ 5.

Pe acesti nelegiuiți,—*outlaws*—fi chiâmâ Ionû-vodă, cu léfă mare, la luptă contra sultanului Selimû.

Duo-spre-đeci centurie de bravi veniră la chiâmare.

Era pe la miđû-loculû lui Martiû; primă-véra română începea a-și desboboci frumsetile; Ionû vodă se afla în corturi la marginea Iaşului, pe întinsa câmpiă dela Copoû.

Ellû făcu Cozacilorû uă primire strălucită: le eşi întru întimpinare, încungîuratû de flórea boierimii, cu împuşcăturile tunurilorû și sgototósa armoniă de trâmbițe, tobe, fluere, timpane . . .

Urmâ unû prândû, după care toți Cozacii căpetară generóse daruri de aurû și de argintû.

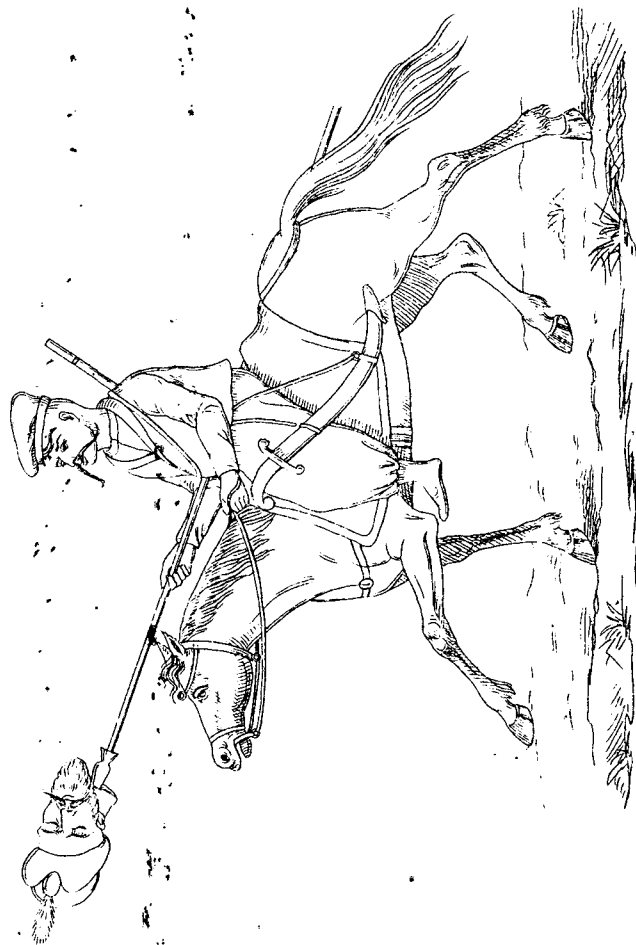
Şesse buți cu vinû fură destupate pentru scumpii ospeți, cari le deşertară cu veselîă în sănătatea lui Ionû-vodă.

„Nu sunteți decâtû numai uă miă duo-sute,—le đise „principele;—dar fie-care sută face câtû uă miă!“¹⁰⁾

§ 6.

Cu tótă puřinetatea miđû-lócelorû selle, decisiunea lui Ionû-vodă de a sferma robia ottomană era basată nu pe temeritate, ci pe cea mai profundă convicțiune că va puté reuși:

10) Paprocki; în *Tesaurû de monumente*; t. 3, p. 278: „Ir wollet mirs „glauben, das ich euch gleich so lieb hab, als wenn ich sonst an der Volck zwelff „tausent bei mir hette“.

Cozaciul dela Tîprra.

* Ellă sciea ce pôte ellă-însuși;
Ellă sciea ce potă Români!

§ 7.

Ionă-vodă stădiase arta militară la Poloni, la Tătari, la Germani, la Turci; și immensa-î intelligență, apropiându-și în sintesă tôte rezultatele progressului epocii merse și mai departe.

Astă-feliu, noi vedemă cu admirațiune, că principiile selle ostășesci, elaborate prin propriulă seă geniū, differescă, în mare parte, de alle tuturoră domniloră români de mai înainte; differescă, în mai multe priivințe, chiară de starea lucrurilor de atunci la poporele celle mai civilisate; și se inrudescă de minune cu preceptele sciinței de astădi.

Nă va fi permisă de a da aci din capulă loculă duo essemple mai generale.

Pecândă în Franța artilleria era încă atâtă de puțină appretuită, încătă abia peste trei-đeci de anni mai în urmă Enrică IV isbuti de a avé în arsenalulă de la Paris 100 gură de focă¹¹⁾; ei bine! Ionă-vodă, în scurta-î domniă de duoi anni, își înzestră armata cu ună numără induoită mai mare.

Pecândă în tótă Europa nu era încă destullă de simțită predomnitória importanță a infanteriei în comparațiune cu cavaleria, — deși celebrulă Machiavelli se silise

---

11) De la Barre Duparcq; *Eléments d'art et d'histoire militaires* (Paris, 1858, in-8); p. 235: „reunit a l'arsenal de Paris jusqu'a 100 bouches a feu, nombre „considerable.“

de demultă a desamăgi această retăcire¹²⁾; — ei bine! Ionăvodă adjunge deja la concludsiunea, cumcă óstea căllărășă trebui să formeze numai uă mică parte din cifra totală a armatei.

Artilleria și infanteria ca temeliă, cavalleria ca accesoriu, — așa credea eroulă nostru; cavalleria ca temeliă, artilleria și infanteria ca accesoriu, — așa cređuseră Ștefană cellă Mare, Țepeșă, Petru Rareșă, Alessandru Lăpușnănulă; ba așa credeaă pela 1574 măi toți generalii italiană, francesă și germană!

Puteți judeca, cine fu Ionăvodă.

§ 8

Armata moldovenăscă se împărția din timpii ceă măi vechă in *arcași* seă infanteria și *căllărăși* seă cavalleria¹³⁾.

Unii și alții deveniră celebri.

Arculă moldovenescă era de dimensiuni mări¹⁴⁾; dar ostașulă illă mănuia cu atăta artă, încătă „intrecea vântulă prin răpeđiciunea sborului și covărșia zăpada prin mul-

12) *Dell'arte della Guerra*; lib. 2: „Dico per tanto che quelli popoli o regni „che istimeranno piu la cavalleria che la fanteria, sempre fieno deboli, ed esposti „ad ogni rovina; come si e veduta l'Italia ne'tempi nostri, la quale e stata pre- „data, rovinata, et corsa da forestieri, non per altro peccato che per haver tenuta „poca cura della militia di pie, et essersi. ridotti i soldati suoi tutti a cavallo. „Debessi bene havere de'cavalli, ma per secondo, et non per primo fondamento „dell'essercito suo....“

13) *Archiva istorică a României*; t. 1, nr. 254, p. 168.

14) Bellon; *Plurimarum singularium et memorabilium rerum observationes* (Antverpiae, 1589, in-8); p. 348: „Tartarorum et Vallachorum arcus illos (Arabicos) adhuc superant latitudine et longitudine, attamen molles sunt.“

țimea descărcăturilor,“ dupe espressiunea unei ballade germane din evul-mediu¹⁵⁾.

Numai doră renumiții arcași englesi ar fi putut intra in rivalitate cu arcașul moldovenă.

Astăzi, când pușca înlocui cu totul întrebuințarea arcelor, s'a calculat că, in fie-care bătăllia, se perde în deșertă aprópe 1500 de glónțe séu 80 oca de plumb pone a'uccide séu a răni un singur dușman¹⁶⁾; óre un bun arcaș de mai 'nainte nu întrecea prin rezultate pe un pușcaș modern?

Turcii și Tătarii păstrară usul arcelor mai pone mai dăunăđi: săgettele lor făcea șirurilor crestine nesce perderi cell puțin egale cu effectul puscelor.

Arclă cūsta mai nemica; încăt nu era, póte, nici un Moldovenă, care să nu fi avut acéstă armă și să nu sé fi essercitat din ea așa đicendă din légênă.

Pușca posedă óre un asemenea avantaj?

Tóte acește supreme rațiuni erau causa, că arclă pré cu-a-nevoia s'a putut desrădecina din óstea moldovenescă, și nici pone la 1700 nu-lă allungase încă muschettul séu arcașului.

15) *Heldenbuch Biterolf und Dietlieb*, vers. 10185; apud Klemm; *Attila nach der Geschichte, Sage und Legende* (Leipzig, 1827, in-8); p. 66:

„Die Vlachen kamen angeritten

„Mit manigen huern pogen

„Die waren hoch aufgezogen

„Ze schusse manigen pfeyle

„Die sach man an der weile

„So dicke von der sene gan

„Sam oft der sne hat getan

„Da den treibet der wind . . . “

16) *România militară*; t. 2, p. 213: „In bătăllia dela Solferino s'au trassă cell puțin 15 milliône de cărtușe pentru a se omori séu răni 10 miie de Austriaci cell multă.“

Ș'apoi curiosu lucru: epoca gloriei noastre militare fu tocmai epoca arcășiei!

Pe longă arce, infanteria moldovenescă mai avea cîomege, cari, ca armă curatū națională, meritū unū cuvētū a-parte.

Elle se numiaū „ghîoșe“ și „fușturi“.

Eraū subțiri in mănuchiū, gróse și ghintuite cu cuie la capētulū oppusū.

Cîomagulū era in priivința arcului ceia ce baionetta este in privința puscei: terribilulū seū aspectū, intr'unū atacū de pedestrime, arrunca spaimă, demoralisândū curagiulū dușmanilorū.

Cu acéstă armă țerranulū era deprinsū de micū și o fabrica ellū singurū: duo mari avantajie!

In fine, unele părți din infanteriă eraū inarmate cu cóse, cu cari seceraū, cândū picîórele cailorū inamicî, cândū pe prisonierî: de acollo se născu espressionea „a snopi pre vrăjmași“.

Eraū nisce snopi glorioși pentru țerra noastră!

Cavalleria moldovenescă se compunea din toți proprietarii territoriali, mari și mici, numindu-se *óste nemeșescă*.

Caii, străpunși la nări pentru inlesnirea resufflării, se deosebîaū nu prin mărimē seū frumusețe, ci prin răpeđicîune și neobosélă.

Unde este astăđi acea mândră rassă, care ațița uă dată admirațiunea streinilorū, și era oprită cu totulū de a se esporta affarā din hotarele Moldovei?¹⁷⁾

Unde este? unde, ah! unde sunt multe lucruri!

Cavalleria nu costa Statulū nicî unū banū: era unū serviciū feúdalū.

17) *Archiva istoricā a României*; t. 1, nr. 189.

§ 9.

Din legea marțială a vechilor Moldoveni, cunoscem un singur articol:

„Fugarul, carele va lăsa câmpul bătăliei, să fie pedepsit cu uă morțe mai cumplită, decâtă acea ce i s'arū fi pututū întempla în luptă din partea vrājmașului.“¹⁸⁾

§ 10.

Vomū adduce uă seriă de mărturie despre proverbiala bravură a Moldovenilor . . . în secolulū XVI.

Citămū numai uă mică parte din câte lesne s'arū putē cita.

1. Gratiani:

„Ei se battū cu uă așa indrăsnělă, cu unū așa desprețū pentru dușmani, cu uă așa incredere în sine, încătū adēseea cu uă mână de ómeni înfrānsēră mari armate alle vecinilorū . . .“¹⁹⁾

2. Vigenère:

„E unū poporū totū-d'a-una fórte ciudatū, caprițiosū, șifnosū; dar atātū de durū și resboinicū, încatū nu uă dată a datū învețature acellora ce nu-lū lăssaū în pace...“²⁰⁾

18) Dantiscus; ap. Schard; op. laud, p. 1276: „Haec est Valachorum consuetudo, ut eos omnes qui ex pugna evadentes domum revertuntur, suppliciis gravioribus quam si in bello cecidissent affliciant.“ E vorba despre armata lui Petru Rareșu.—Cf. Boemus; *Mores, leges et ritus omnium gentium* (Lugduni, 1582, in-16); p. 210: „Jussi ad bellum exire capitale est non paruisse“.

19) *De Heraclide Despota*; p. 22: „Tanta autem audacia praelia inveniunt, tantaque hostium contentione, et fiduci sui, ut saepe haud magna manu vel integras finitimum exercitus fuderint. . .“

20) *La description du royaume de Poloigne et pays adjacens* (Paris 1573, in-4); p. 38 verso: „Car ce a esté tousiours une nation fort bizarre, fantastique, et despitte, et au reste fort endurcie et belliqueuse, et qui a souventes fois donné beaucoup d'affaires a ceux qui luy ont voulu demander quelque chose . . .“

3. Reichersdorf:

„Némulǔ moldovenescǔ e feroce, cam barbarǔ, dar fórte agerǔ, dupǎ propria sea manierǎ, în arta militarǎ...“²¹⁾

4. Ruggieri:

„Sunt ómenǐ fórte vitejǐ, dar nu pré aǔ arme, în-
„trebuintǎndǔ în offensivǎ maǐ allesǔ arce . . .“²²⁾

5. Veranzio:

„ Moldovenǐ întrecǔ pe Muntenǐ în bravurǎ; dar
Muntenǐ întrecǔ pe Moldovenǐ în ospitalitate . . .“²³⁾

6. Bielski:

„Ostașii moldovenǐ sunt vitejǐ și meșteri de a mânui
„sulița și a se apera cu scutulǔ, deși sunt nesce țerranǐ
„prostǐ luați dela plugǔ . . .“²⁴⁾

7. Miedzieleski:

„Domnulǔ Moldovei are 30,000 de soldați, din cari
„15,000 sunt ostași de cei maǐ bunǐ și luptǎtori de cei
„maǐ vitejǐ . . .“²⁵⁾

8. Gorecki:

„Fie-care Moldovenǔ, pone și cellǔ maǐ sǎracǔ, catǎ

21) *Transilvaniae ac Moldaviae succincta descriptio* (Coloniae Agr. 1595, in-f) p. 50: „gens ista Moldavica ferox est, et admodum barbara, rebus tamen militariis et bellicis suo more eximie instructa . . .“

22) *Relatione del Regno di Polonia nel'anno 1568*, estrasǔ de d V. Alexandresco din manuscriptele dela Madrid, p. 286: „sono quei huomini molto bellicosi, ma disarmati, et nell'offendere usano per il piu gli archi . . .“

23) Kovachich; *Scriptores Rerum Hungaricarum minores* (Budae, 1798, in-8); t. 2, p. 103: „Moldavi sunt bellicosiores quam Transalpini, qui etiam cedunt eis, et Transalpini sunt Moldavis hospitaliores . . .“

24) *Sprawa rycerska* (Kraków, 1569, in-4); p.137: „Dzielni sa i dobrze sie podkaja z drzewcem za tarcza, chocia chlopi prosti od pluga . . .“

25) *Acta Tomiciana*; t. 3, p. 170: „communis populi triginta milia habere, ac de illis quindecim milia dilectissimorum militum et ferocissimorum pugnatorum cogere solet . . .“

„să aibe unū callū, pe care incallecă pentru prédă și pen-
„tru resbellū . . . “²⁶⁾

9. Orzechowski:

„Sunt ómenī gróznici și fórte viteji; și nici că este
„pe facia pământului unū altū poporū, care pentru glo-
„ria rēsbelică și eroismū să appere uă țerrișóră mai mică
„contra mai multorū dușmani, atacându-ī sēu respingēn-
„du-ī fără incetare. . . .“²⁷⁾

§ 11.

Dar ceia ce făcea pe unū ostașū moldovenū formi-
dabilū in ochii vrășmașilorū, era nu atâtū furiósa-ī vite-
jiă, precum uă virtute a anticuluiū legionarū romanū.

Scipioniū, Metelliū, chiarū străbunulū nostru Traianū,
fși mulțumiău stomaculū, in timpī de resbellū, cu uă bu-
cățică de slănină și cu uă fărmetură de cașū ²⁸⁾

Unū burdufū de brânză și uă pâne de grău — ad-
jungeaū soldatuluiū moldovenū pentru uă expedițiune. ²⁹⁾

Chiāmându-ī sub stégurī, principele fī înștiința de
mai nainte de numărulū ȃilelorū, pentru care trebui să
se aprovizioneze cu hrană ³⁰⁾: nici uă dată ei nu luaū

26) P. 18: „quavis, vel egentissimus, domi equum alit, quo praedatur ac
„militat . . . “

27) *Anmdtes* (Lipsiae, 1711, in-4, ad calcem Dlugossi); t. 2, p. 1555: „sunt-
„que homines feri, magnaue virtutis; neque alia gens est, quae pro gloria belli
„et fortitudine angustiores fines cum habeat plures ex propinquitate hostes susti-
„neat, quibus copūnenter aut bellum infert, aut illatum defendit. . . .“

28) S p a r t i a n u s; *Vita Hadriani*: „Cibis etiam castrensibus in propatulo
libenter utens, hoc est larido, caseo et posca, exemplo Scipionis Aemiliani et Me-
telli, et auctoritatis sui Trajani.“

29) B i e l s k i; *Sprawa rycerska*; p. 138; „Strawe na leku przed soba nosza,
to jest bryndze w koziej skórcze z białym chlebem, bom to widzial na onczas gdy
z nimi bitwa była u Obertyna.“

30) *Acta Tomicianae*; t. 1, p. 96.

mai multă, decâtă ceia ce puteau accăța de șea seú a purta de-a umeri.

Astú-feliú, istoria nu ne arrétă nici un singurú casú, unde armata moldovenă să se fi plânsú seú arú fi sufferitú din lipsa provisiunii.

Fără acéstă frugalitate cu greú ne-amú puté esplica illustrele campanie alle lui Ștefanú cellú Mare seú Petru Rareșú!

§ 12.

Artilleria română, deși pré puțină in numărú pone la domnia lui Ionú-vodă, totuși arú merita prin caracterulú seú uă mențiune de totú a-parte in istoria artei militare moderne.

Se scie, că fusese Românú acella, carele dirigiase tunurile sultanului Mahomed la luarea Constantinopolei ³¹⁾: constatămú aptitudinea națională, jelindú inse din ânimă impregiurarea, prin care își dobîndise primulú seú lustru.

Meșteri în artilleria de asediú, Românií se destinseră și mai multú în priivința artilleriei de câmpú.

Reposatulú Bălcescu făcu cellú de'ntâiú următoría profundă observațiune, pe care o reproducemú întrégă: ea este de Bălcescu!

„Artilleria la Români a fostú multú mai în bună stare „decătú la celle mai multe némuri.

„La aceste, tunurile fiindú pré-mari, capií nu puteau „nici nu scieau a le schimba posiția de'ntâiú, și ast-feliú „de multe ori adjungeau a fi nefolositórie în bătălie.

„Pentru aceia, în Europa scăđu multú artilleria și in- „cepu a se întrebuiņa mai cu sémă în isbirea și apperarea „cetăților; astú-feliú a urmatú pone în véculú allú XVII.

31) Chalcocondylas; lib. 8. — cf. Șincaiu; t. 2, p. 24.

§ 15.

Ionŭ-vodă prânđia.

Eraŭ întinse duo mari mese: la una şedeă principele, avêndŭ la drépta-î pe marele logófetŭ, la stânga pe hatmanulŭ, şi in giurŭ pe căpiteniele Cozacilorŭ; la cea-l'altă mésă şedeă boşerimea ţerrei.

De uă dată unŭ căllăraşŭ adduce scire despre mişcarea duşmanilorŭ.

Ionŭ-vodă se scólă din miđŭ-loculŭ prânđului.

Ellŭ are adunaţi lŭngă sine, de uă cam dată, numai 9,000 de cavalleriă şi cele duo-spre-đeci cete de Cozacî.

Dăr nu şe sperîă Ionŭ-vodă: planulŭ seŭ e gata.

Ellŭ chiamă pe credincîosulŭ vornicŭ Dumbravă, cunoscutŭ deja prin artistica respingere a invasiunii polone.

„Iea pe Cozacî; sbóră cu repeđiciunea ventului, şi „appucă pe neaşteptate străjile vrăjmaşului. . . .“

Disŭ, făcutŭ.

Însuşi erpulŭ, cu remăşiţa cea mai grea a micei sêlle oştirî, urmêză mai încetŭ după Dumbravă. . . .

§ 16.

În judeţulŭ Slam-Rimniculŭ, pe mallulŭ riuleţului Rimna, în uă depărtare aprópe egală dela hectarele turce, transilvane şi moldovene, se affla satulŭ Jilisce.

Acollo fŭ punctulŭ naturalŭ, unde se concentrară Munteni, Secuii şi Ottomani, pentru a năvălli assupra lui Ionŭ-vodă.

Dossulŭ armatei lorŭ era spre vadulŭ Rimnei, faţa priivă spre Focşani, avant-posturile se intindeaŭ pone la ţermii Sirêţului.

Plini de incredere în puterea forţei numerice, siguri

că Moldovenii sunt pre-slabi pentru a se pute oppune, basați pe urra aristocrației cătră Ionu-vodă; inamicii speraū că vorū adjuge la scopulū lorū chiarū fără versare de sânge.

Astū-feliū, oprindu-se la Jilisce, Petru cellū Schiōpū trimise porunce la toți boierii Moldovei să vină a i se închina la marginea țerrei, primindu-lū ca pe unū stăpānū nou, venitū cu stégū de domniā dela Înnalta Împerāțiā.

Pone atunci, în asteptare, domnulū muntenescū bea vinū de Drăgășani în sănitatea frăține-seū; Turcii beaū hașișū în onórea Proroculūi; Secuīi beaū ce găssiāū pen-tru a nu remāné nici ei în urmă. . . .

Tabēra era fără șanțuri.

Străjile steteaū la uā pré-mare distanță . . .

Ce le pessa, fie orī-cum va fi, cândū victoria era atātū de certā?

§ 17.

Vorniculū Dumbravă, înaintāndū în cea mai mare tăcere, surprinse într'a-murgulū serei, încongitūrā și des-armā 400 de Munteni, cari păđiaū de departe intrārea taberei.

Nu scāpā nici unulū pentru a preveni pe cei-l'alți.

Apoi cu apropiarea nopții ellū aprinsē focuri, dāndū a crede dușmanilorū, cum că avant-pōsturile lorū urmēzā a veghīa.

Mai nainte de zīori sosescē Ionu-vodă cu grosulū o'stīi.

Aflā numerulū, spiritulū și dispozițiunea vrājmașilorū; și concertēzā pe momentū, cu schīnteia giganticulū seū geniū, schița acțiunii.

Deminéța era brumósă, ca mai totu-d'a-una în invecinările apelor.

Inamicii dormiau în linisce, iar caii lor păseau în voiă pe câmp.

Ionu-vodă trimite înainte pe bravul Dumbravă cu Cozații pentru a încungitura tabera și a o lovi din dosă despre vadul Rimnei.

Ellu-însuși își desfășură armata într'ua singură liniă puțină profundă, reține centrul, înainteză aripele, și se răpede asupra inamicilor din celle-l'alte trei părți, isbindu cu centrul seă fața taberei, cu aripa stângă pe acea dréptă și cu aripa dréptă pe acea stângă a vrăjmașilor.³⁴⁾

§ 18.

Tabera dușmană, după maniera turcă, introdusă atunci și la Munteni³⁵⁾, era aședată în următorul mod.

Parculu, compusă din căruțe și cămille, forma dosul.

Mai încóce, spre miđu-locul taberei, se afflau cor-turile căpitenielor, in giurulă cărora stetea în cuadratū infanteria.

Batterie de tunuri o accoperiau: unele de'nainte, celle-l'alte la spate.

Cavalleria se lungia în duo linie perpendicularie par-cului, în interiorulă cărora era închisă tótă tabera ca între duo ziduri paralele³⁶⁾.

34) Paprocki; in *Tesauri de monumente*; t. 3, p. 279: „Er aber Ivon hatte „seine Ordnung so gemacht, das die Feinde von ihm auf dreien Seiten, und von „Polen auf der vierten ueberfallen wurden.“—Gorecki; p. 49: „sua acie in „longitudinem, extensa, tribus ex partibus hostium castra, omni praesidio nudata, „aggregatur . . .“

35) Veranzio; ap. Kovachich; op. cit; t. 2, p. 103: „Transalpini, nullis de „re vestiarie aut militari legibus obnoxii, omnia cum Turcis habent promiscua, „propter mutuam consuetudinem.“

36) Veđi gravura unei tabere turce in Bielski; *Sprawa rycerska*.

§ 19.

Inamicii visau.

Visuri dulci de victoriã, de triumfũ, de prãdã!

Turcii visau paradisulũ lui Mahomedũ pe undoiosulũ
sinũ allũ frumóselorũ róbe Moldovence³⁷⁾;

Muntenii și Secuii, smeriți tovaroși ai Ottomanilorũ,
dobândiaũ in visũ totũ ce nu trebuia pãgãnului: turme
de porci!³⁸⁾. . .

De uã datã, cândũ abia se lumina de ãi, îi treðese
uã musicã infernalã: strigãte de furiã, țipete de durere,
tropotulũ cailorũ, zingãnitulũ armelorũ . . .

Vorniculũ Dumbravã sfãrmã parculũ și petrunde pone
la corturile capilorũ; iar unde nu e vorniculũ Dumbravã,
acollo este Ionũ-vodã: Ionũ-vodã din faã, Ionũ-vodã din
drãpta, Ionũ-vodã din stãnga!

§ 20.

Lassũ pe ómenii de atunce a face tabloulũ mãcellului:

„Era unũ spectacolũ hidosũ; spatiulũ câmpului sta
„ãsternutũ de cadavre, preseratũ de arme, imbuibatũ de
„sãnge; numãi alocurea vedeaĩ cãte unũ rãnitũ mãi sbu-
„ciumãndu-se încã între viãtã și mórte, vrẽndũ sã fugã,
„vrẽndũ sã se ținã pe piciorẽ, încercãndũ a se rãdica
„din țerrinã, și erãși cãðendũ . . . “³⁹⁾

37) Saedino Turco; *Chronica dell'origine e progressi della casa Ottomana* (Madrid, 1652, in-4); t, 2, p. 302: „donzelle Bogdanesi di cotanta bellezza, che il
„contemprarle n'era il capitale dell'eterno godimento . . .“ Autorulũ, carele trãie pe
„timpulũ lui Ionũ-vodã, descrie impressiunile Turcilorũ dupã victoria lorũ asupra
lui Stefanũ cellũ Mare.

38) Ibid: „le greggi delli porci, che in quella vasta Provincia furono ritro-
„vate, ne toccarono tutte all'essercito Vallaco.“

39) Gorecki; p. 50: „Tum spectaculum fuit horribile, in campis patentibus
„omnes viri afflicti; ac multi, vulneribus acceptis, neque fugere posse, neque quie-
„tem pati, niti modo, et statim concidere. Postremo, omnia qua visus erat, con-
„strata telis, armis, cadaveribus, et humus infecta sanguine . . .“

Orgolliósa armată a lui Satana, sdrobotă de mânia Cerului, în poemul lui Milton!

§ 21.

Cinci-șeci mii de inamici își dederă suffletele, invocându-și în agoniă, unii pe Cristu, alții pe Mohammed.

Petru cellu Schiopu scăpă, nu se scie cum, la învecinata Brăilă.

Frate-seu, domnul muntenescu, fugi la Floci, daterind mântuirea vieții eroismului unei illustre familie, în care virtuțile se pară a fi fostu ereditarie.

Cu trei-șeci de ani mai înainte visternicul Radu Golescu fuse celebru prin vitejiele sêlle⁴⁰⁾.

Ellu lăssă doi fi demni de tată: clucerul Alb și vornicul Ivașco Golescu.

Acestia sunt cari scăpară în bătăllia dela Jilisce dillele domnului muntenescu, precum o mărturisă mai în urmă ellu însuși într'unu act officialu: „mai mare dragoste am vedutu dela jupânul Ivașco vel-vornicu și dela frate-seu jupânul Alb vel-cluceru decâtu dela toți cei-alți; fiindu forte bucuroși a-și pune ei capetele lor pentru capul domniei melle; căci să nu se fi întorsu ei asupra ostii moldovenesci cu sulitele, apoi capul domniei melle aru fi căduțu; și atunci jupânul Ivașco vel-vornicu a scăpatu din resboiu rănit, iar jupânul Alb vel-cluceru și-a lăssatu capul seu acolo, la vadul ce se dice Rimna, lângă satul Jilisce, pentru capul domniei melle . . .”⁴¹⁾

Golescu nu Petru cellu Schiopu, merita de a se

40) *Condica crîsvelorî monastirî Vîeropolu* (MS. în Arhiva Statului, 1780, în-6); p. 145.

41) *Ibidem*; p. 160.

batte cu unŃ IonŃ-vodă . . o nu! fericită arŃ fi fostŃ România, déca tocmai cei alleși ai sei n'arŃ fi rădicatŃ nici uă dată uă fratricidă armă unulŃ asupra altuia!

§ 22.

PecândŃ boierii munteni scăpaŃ viețta domnului lorŃ, domnulŃ moldovenescŃ scăpa viețele boierilorŃ sei.

PurcalabulŃ Jeremia Golia, de care avurămŃ deja ocasiunea de a vorbi în vr'uă câte-va rënduri și vomŃ mai vorbi și mai la valle, combăttea cu uă deosebită bravură allătura cu IonŃ-vodă, adecă acolo unde lupta era mai crâncenă, rezistența mai inverșiunată, pericolulŃ mai mare.

Uă armă inamică se rădică asupra vitézului boierŃ.

În foculŃ bătălliei nu e chipŃ a te feri de tôte loviturile.

Încă uă clipă și purcalabulŃ era mortŃ.

IonŃ-vodă preveni acea clipă: buzduganulŃ principelui⁴²⁾ turti pe îndrăznețuluŃ dușmanŃ⁴³⁾.

Jeremia Golia remase viŃ . . . . .

§ 23.

Pentru a micșura gloria eroului nostru în strălucita victoriă de la Jilisce, unŃ criticŃ malițiosŃ arŃ puté, la prima vedere, s'o represinte ca un rezultatŃ allŃ neșciinței și allŃ negligninței capilorŃ armatei celei biruite.

1-o. De ce óre să se fi opritŃ ei la Jilisce, pecândŃ trebuia să pășescă dreptŃ înainte asupra Iașului?

42) Domnii întrebuițaŃ buzdugane, precum vești în tabloulŃ bătălliei de la ObertinŃ, planșa 4.

43) AcestŃ factŃ l'a conservatŃ numai cronica turcă în Mignot; t. 2, p. 212: „a qui il avoit sauvé la vie dans le dernier combat . . . .”

2-b. De ce, oprindu-se cam aũ făcutũ, ei nu-și în-tãrirã pozițiunea?

Aceste duo imputãri, ce se parũ a fi capitale, devinãu puținũ seriöse în fața unei approfondate esposițiunii de motive.

Era forța magjorã ca dușmanii sã se opréscã la Jilisce și, déca nu era de asemenea uã forța magjorã, cellũ puținũ era uã puternicã rațiune militarã ca ei sã nu se retrãnșeze in pozițiunea lorũ.

Sã analisãmũ.

§ 24.

1-o. Armata lui Petru cellũ Schiöpũ se compunea din trei elemente eterogene, Turci, Munteni și Secui, cari, venindũ din diferite pãrți, nu puteau nãvãlli în Moldova mai nainte de a se fi întelnitũ și concentratũ unde-va afarã, din hotare: Jiliscea fu, prin natura sea, punctul cellũ mai nimeritũ pentru atare operațiune.

Sosirea, câte-și-trellorũ detașamente nu putea occurge in aceiași ñi, fiindũ plecate din distanțe și în împregiurãri variate; astũ-feliũ încãtũ detașamentulũ sositũ la Jilisce cellũ de nãtãru trebuia sã aștepte acolo sosirea cellui de allũ duoilea, și apoi ambele sã adãstea pone la sosirea cellui de allũ treilea: étã deja unũ intervallũ de mai multe ñille.

Turcii veniau de departe, Secuii de peste Carpați, chiarũ Muntenii nu erau toți de pe aprópe, cetele cele mai brave fiindũ tocmai de la Oltũ: în cãtũ, dupã unũ marșũ fórte indelungatũ pone la Jilisce, le trebuia tuturorũ de uã potrivã unũ timpũ de odihnã.

În acestũ modũ se respinge acusațiunea strategicã

cea mai gravă, ce se putea face armatei lui Petru cellu Schiopu: de ce nu merse inainte?

2-o. Dela Focșani pone la Iași este uă distanță de 18 Țille de marșu ordinaru, 8 Țille de marșu forțatu pe drumu mare, 6 Țille de marșu forțatu pe drumuri laturașe; iar cu tôte inlesnirile câte se mai pôte procura prin unu sezonu trumosu—cellu puținu 5 Țille.

Astü-feliu, uă depărtare minimum de 5 Țille se intrepunea intre armata de la Jilisce și intre reședința lui Ionu-Vodă.

Către acéstă considerațiune se mai adaugea uă altă și mai ponderosă: Petru cellu Schiopu sciea, că Domnul moldovenescu nu avuse încă timpul de a-și aduna uă armată, de care se affla in uă pré-mare lipsă, de oră ce se veșuse silitu a allerga la sprijinul cător-va sute de Cozacii.

Ne avëndu de cine a se teme și mai fiindu și de totu depărtată de la desarmatulü seü adversaru, contra cui ore să-și fi retransatu tabera armata dela Jilisce?

În fine, pone și într'uă necesitate veghiată, totu încă fortificarea taberei aru fi fostu pré-vătemătoriă, dându cellorü retransași uă ideă essagerată de puterea adversarului și de propria lorü slăbiciune, ceia ce i-arü fi demoralisatu de mai 'nainte.

§ 25.

Care déră să fi fostu greșella cellui bättutu?
Geniulu, numai geniulu acelluia ce-lü bättuse!

§ 26.

Prin minunata essecuțiune a ordinilorü lui Ionu-vodă, vorniculü Dumbravă fu principalulü instrumentü allü victoriei dela Jilisce.

Ambele s elle misiunii, acea de a surprinde avant-posturile inamicilor  i acea de a- i lovi din dos , fur  de u  potrivit de u  greutate extraordinari .

Să fi sc pat  un  singur  om  din avant-posturi, vr şmaşii s'ar  fi pregătită  i atunci totul era pierdută!

Să fi int rziat  cu u  singur  clipă lovirea din dos  — duşmanii ar  fi avut  spaţiul  deschisă ca să fugă peste Rimna, unde ar  fi putut  a se reorganiza.

Pentru a isbuti in aceste duo artistice operaţiuni, prin r pediciunea mersului, tăcerea mişcării, calculul timpului, apropositul  atacului, se cerea din partea capului detaşamentului inteligenţa cea mai viu  unită cu s ngele cell  mai rece.

  27.

Dar sublimul  victoriei consistă in modul , in caer inuşii Ion -vodă atac  pe vr şmaşii.

In artă militar  acea speci  de atac  se numeşte „ordine concavă”.

Din cauza acestei ordini Annibal fu biruitor  la Cannae, Naşes la Casilino, Eduard  III la Cr cy.

Tot  din cauza acestei ordini, Petru Rareşŭ fu biruită la Obertin ,

Ea presintă, prin urmare,  i avantajie  i desavantajie, pe cari le pot  apreţui, in minutul  decisiv , numai crierii unui adev rat  general .

Iată că dice renumitul  Montecuculli:

„Ordinea concavă reuşeşte mai cu s m  pe un  timp  nouros , c nd  e praf , c nd  e fum , s u in alte as-

„semeni ocasiunii, cându adversarulū nu pôte observa
„mişcările t'elle“⁴⁴)

Ce e dreptulū, întindēdu-ți pré-multū fruntea armatei,
ca să încingi pe vrājmași, răresci peste mesură șirurile
și le espui a fi rupte.

Acésta se putea applica mai cu deosebire către óstea
lui Ionū-vodă, carea era mai multū decâtū mică în com-
parațiune cu acea a rivalului.

De aceia nici eroulū nostru nu recourse la ordinea
concavă, decâtū numai uă singurā datā: cândū avea a face
cu nesce dușmanī orbiți prin somnū și prin bruma de-
mineței.

Ellū ghicise pe Montecuculli!

§ 28.

Victoria de la Jilisce deslégă una din problemmele
politice celle mai vitale: unū principe pôte ellū óre a
pune temeiu pe uă armată mică și compusă din recruți?

Astăđi România are sub arme intreitū atâția, cu câți
Ionū-Vodă infrânsese pe Petru cellū Schiopū.

Petru cellū Schiopū avea uă óste de șesse orī mai
numerósă, decâtū acea a lui Ionū-Vodă.

Déca atunci 10,000 de Moldoveni bătuseră 60,000
de inamicī; de ce óre acuma 30,000 de Români n'arū fi
in stare de a batte 180,000 de dușmanī?

---

44) Acestū passagiū lipsesce in prima edițiune italiană, *Memorie che rinfer-
mano una esatta istruzziune dei generalī* (Colonia, 1704, in-8); t. 1, p. 44; și fu
adausū de către autorulū in urma unorū mai profunde meditațiunii in edițiunea
posterióriă francesă, *Mémoires diviséz en trois livres* (Strasbourg, 1735, in-8); p.
45: „Cecy réussiroit mieux dans un tems couvert de nuages, de poussière, de
„fumée, et toutes fois et quantes que l'ennemi ne pourra pas s'appercevoir de vos
„mouvemens . . . “

Atunci, ca și acuma, invingătorii erau adunați în pripă, reuși disciplinați, nedepriși cu focul, fără esperiință militară.

Atunci ei aveau în fruntea lor un căpitan mare; un căpitan mare ne trebuie acuma . . .

§ 29.

Immense fură consecuențele acestei prime bătălie:

1-o. Ea supuse lui Ionu-vodă totă Țerra-Românească;

2-o. Ea topi una din cele mai frumoase armate dușmane;

3-o. Ea fu câștigată mai fără nici uă perdere din partea Moldovenilor . . . .

Uă asemenea victoriă merită cu totu dreptul de a fi recunoscută, ca una din cele mai remarcabile în istoria modernă!

§ 30.

Ionu-vodă remase patru zile pe câmpul de bătălie:

Îngropă pe cei căzuți, între cari avu desplăcerea de a nu găsi pe Petru cel Schiop;

Impărți între ostași bogata prădă, surprinsă în tabera inamicului;

Dede obosei sille armate unu timp de repaos;

Se mai întări ce-vași prin noii soldați de prin județele mai de aproape alle Moldovei.

Apoi se mișcă spre centrul Țerei-Românești; ardeud, tăiand, jefuind tôte în calle-i, după obiceiul timpului; căci Hugo Grotius nu venise încă pentru a restringe setea sângelui la proporțiunile strictei necesități.

Astă-feliu Ionu-vodă adjunse la Bucuresci.

§ 31.

Eroul nostru era allu duoilea domn moldovenescu, căruia i s'au inchinat Ńermin DimboviŃei.

Cu uă sută de anni mai 'nainte, Bucurescenii vedură aci pe strămoşul seŃ, mărele Ştefanu, carele, după ce băttuse pe domnul muntenescu de atunci intr'ua băttăliă generală de pre la marginea ţereŃi, merse cu iuŃela săgetteŃi, intocmai ca Ionu-Vodă, dreptu assupra capitalei: uă regulă de strategiă.

Dar in acelle timpuri Bucuresciulu tusese mai tare: pe innălŃimile mallului nordicu allu DimboviŃei, unde remase pone in Ńillele năstre memoria „CurŃii-vechie“, se affla⁴⁵⁾ uă citadellă, numită „Cetatea DimboviŃei“, carea in cursu de uă Ńi intrégă respinsese armata lui Ştefanu cellu Mare.⁴⁶⁾

Vechiele fortificaŃiuni răsipindu-se de atunci incăce, Ionu-Vodă putu intra acum in Bucuresci fără a fi intimpinată cea mai mică opposiŃiune, nu de uă Ńi, ci astă-dată nici măcaru de uă oră.

§ 32.

Studiându istoria română, adesea ne cuprinde mirarea, cum de n'a luminatŃu nici uă dată in mintea străbunilor noştri, deşi ocasiuni au fostu pré-destulle, mănŃuităria ideă de unire administrativă a unor Ńerre mai multu decâtu surori.

VeŃurămŃu stéguri moldave in Bucuresci, veŃurămŃu stéguri muntene in Sucéva şi in Iaşi; daru Unire totu nu era.

45) Dupe opiniunea d-lui Berindeiu; *Revista română*; t. 1, p. 324.

46) *LetopisiŃe*; t. 1, p. 125.

Mircea cellū Mare a fostū cupprinsū Moldova și, in locū s'o incorporeze pentru totū-d'a-una cu Țerra-Romănescă, ellū se mulțumise a-ī da unū domnū din mâna și sub protecțiunea sea.

Ștefanū cellū Mare imitā acestū essemplu in privința Muntenilorū.

Multū mai târđiū Mihaīu Vitezulū reușise a intruni sub sabia sea Transilvania, Țerra-Romănescă și Moldova; ei bine! ellū își lăssâ șie numai Transilvania, dāndū Țerra-Romănescă unū fiu și Moldova unū nepotū de frate.

De unde ore să fi provenitū acea curiósă tendență tradițională, pe care abia-abia o putu stērpi ieri-al'altă-eri murmurulū Europei întrege?

§ 33.

Reū-voitorii Romānilorū represintū acestū fenomenū ca uā consecuență a unei antipatie, ce arū fi despărțindū din timpii cei mai vechi, po Munteni de Moldoveni.

Dar să fi fostū așa, Mircea și Mihaīu n'arū fi datū Moldovenilorū unū domnū separatū, nici Ștefanū Muntenilorū; ci fie-care din ei și-arū fi intăritū propriulū jugū, fără care nu putea să-și esserciteze urra.

Purtarea lui Ștefanū, Mihaīu, Mircea, fu simpatică, nu antipatică.

Muntenii se bătteaū cu Moldoveni, precum in anticitate Atenienii se băttuseră cu Beoțiani, Spartanii cu Arcadiani, tôte orășellele Elladei unulū cu altulū, fără a rumpe prin atari „petreceri“ legământulū frăției grece.

Cāndū venia vorba de unū Omerū, toți Ellinii se grăbiaū a striga cu mândria: fu altū nostru.

La Munteni și Moldoveni sentimentulū unității gloriei naționale pan-rômâne fu, pôte, și mai desvoltatū.

Vomū da unū singurū esemplu.

Ștefanū celle Mare strivise in mai multe rëndurī pe Muntenī; dar ellū illustrase prin eroismulū seū numele tuturorū Romānilorū; și Muntenii, uītāndū tôte căte aū fostū sufferitū din parte-ī, nu numai cāntaū cāntece in onórea-ī, ci încă portretulū seū illū gāssi insuși Ionūvodā in palatulū domnescū din Bucuresci, făcutū *fresco* chīarū pe pāretele etaculū princiarū, in tótā statura, cu coróna pe capū și cu unū toégū in mână⁴⁷⁾.

Cronicele muntene merserā și mai departe: elle pretindū că vitézulū Moldovei arū fi domnitū șesse spre-đece annī assupra Țerrei-Romānesci⁴⁸⁾.

Unde dērā fost'a vre-uā-datā antipatiā? — numai dórā in imaginațiunea Cabinetulū viennesū seū in allucinațiunile Turciei!

§ 34.

Mircea, Ștefanū, Mihaīu, furā ómenī de geniū: ei nu puteaū a nu fi ințellesū supremele avantagie alle unei Uniri, prin care se duplicaū forțele lorū și se micșuraū in același gradū acelle alle dușmanilorū; prin urmare, catā să fi fostū uā causā fórte seriósă, pentru ca să-ī fi impededatū pe ei de a pune culme māririī națiionale.

Noi unii intrevedemū in misteriolū trecutului aceiași tristā causā, ce era cātū p'aci să zādārnicească realisarea Uniriī in dillele de acum: aristocrația.

47) Strykowski; loco cit: „Gdym jachal do Turek, widzialem w Bukorestu „stolecznym miescie i w dworze hospodara Multanskiego, u któregosmy byli na „czci, obraz wymalowany z possochem staroswieckim, wzrostru wysokiego (?), „tego Stephana, w koronie królewskiej, na murze w swietlicy hospodarskiej po- „kojowej.“

48) Engel; t. 1, p. 210. — *Magazinū istoricū*; t. 4. p. 234.

cei mai buni sunt tocmai aceia ce urdescu împreună același lucru.

Cu toate acestea, într'ua cestiune atât de gingașă, eroul nostru nu se mulțumi cu uă singură garanția; spre deplină linisce, ellu lăssâ în Bucuresci, pe longă Vintilă, pe gloriosul vornică Dumbravă cu vr'ua căți-va Moldoveni, ca să-lu appere, să-i slujescă . . . să-lu preveghieze.

Era ore-cum uă semi-unire.

§ 36.

După patru zile de odihnă în capitala Țerei-Românești, Ionu-vodă sună acum trâmbița plecării și conduse triumfătoare-i armată la Brăila, unde se afla refugiu rivallul seù Petru cellu Schiopu.

§ 37.

Ne intrerumpem aci unu picu pentru a face uă observațiune asupra muvementului numericu allu ostirii moldovene: altu-felu cu greu ne amu puté orienta in urmarea acesteï campanie.

Amu vedutu că, in ziua dela Jilisce, Ionu-vodă avuse 9,000 de ai sei, cavalleriă grea, și peste 1,000 de Cozacî, cavalleriă ușoră: infanteria îi lipsia cu deseversire, și nici că i-aru fi fostu de vre-unu folosu, atâtu din cauza miracolosei răpediciuni a mersului, precum și din acea a caracterului curatu ecuestri allu luptei.

Dar ellu se gândise la importanța pedestrimii chiaru din ziua declarațiunii de resbellu: „craîniciu“ adecă heraldiî domnesci âmblaù din județu în județu, din orașu în orașu, din satu în satu, chifamându omeni buni cari să mērgă cu lēfă mare să servescă principelui loru contra urgiei păgâne.

Era timpul lucrului de câmp; dar ori-cum să fi fost, totu încă voinicii s'au găssitū destui și se immulțiau mereu pe ȕi ce mergea.

Astū-feliu, vr'ua câte-va mīe din infanteriā adjunserā la Ionū-vodā in intervallulū repaosului dupā victoria dela Jilisce; cei mai mulți, de sigurū, din invecinații munți ai Vrancei, poporū totū-d'a-una vestitū ca cellū mai bravū intre Moldoveni.

Apoi in cursulū trecerii prin Țerra-Romānescā și in timpulū șederii in Bucuresci, infanteria moldovenescā crescū prin unū mare numerū de Munteni, veniți unii de bunā voia, pentru a se distinge sub stindardele vitēzului; alții din antipatiā contra fōstei dinastie; uā sēmā puși sub arme din obligațiune de alianțā din partea lui Vintilā-vodā.

In acestū chipū, șosindū sub murii Brailei, Ionū-vodā avea deja aprōpe la 14,000 de infanteriā.

§ 38.

Cu uā sutā de anni mai 'nainte, unū istoricū bisantinū numia Braila „cea mai celebrā piațā in tōte țerrelle romāne“⁴⁹⁾.

Negoșulū seū era atātū de intinsū, incātū in cursulū evului-međiū o visitaū pone și vasuri spaniōle, venite din depārtatele țermuri alle Barcellonei⁵⁰⁾.

Turciū, cuprindēnd'o, dupā ce allungaserā pe famosulū Tepeșū, nu numai nu. desființarā commerciolū Brailei, ci încă illū innālțarā pone la culme.

49) Ap. Stritter; *Memoriae populorum olim ad Danubium incolentium* (Petropoli, 1789, in-4); t. 2, p. 926: „Prailabum urbem Dacorum, quae tottus Daciae forum erat celeberrimum . . . .“

50) Precum s'a incređințatū D. V. Alecsandresco, visitāndū archiva municipalā din Barcellonā.

„mórtea copiilor uceși in luptă și jelindă calamitatea
„patriei.

„Acești nenorociți, imbrăcați in haîne de doliu, ofe-
„riău soldatului casele, mobilele, tóte avuțiile lor, ce-
„rêndu, cu uă vóce sfășietóriă și cu lacrime pe gene, nu-
„mai grația vieței.

„In zădară!

„Impinși la măcellă prin sunetul tobelor și allă
„trâmbițelor, selbatecii invingători se aruncară assupra
„bietetoră victime și le bucățiră, fără distincțiune de sexă
„seu de vèrstă, pe strade, prin case, sub altarele bi-
„sericeloră.

„Apoi urmară scene nu mai puțină orribile.

„Vedeai copille asvêrlindu-se in brațele nefericitoră
„mume, cari, despletite, apucau pe soldați de barbă, de
„pêră, silindu-se indeșertă a-î opri dela crimă: irritați și
„mai multă prin resistentă, ei desonorau femeia peste
„femeia, și apoi le măcellau pe tóte sub ochii părinților
„seu a bărbaților, pe cari țineaă legați, — muți, in-
„țepeniți, dessufflețiți ca nesce statue, — priivindă cumpli-
„tulă spectacolă!

„Unele mume își scóseră ochii cu degetele ca să nu
„fie marture atăroră scene! . . . ⁵⁴)

Iată și ună altă tablou, mai scurtă, dar mai ener-
„gică, assupra jafului Brăilei:

„Nemine nu fu cruțată; sângele curgea peră in Du-
„năre; nu remase nu numai ună omă, ci chiară nici ună

54) Buonaparte; *Sac de Rome*; in Buchon; *Choix de chroniques et mémoires, XVI siècle* (Paris, 1836, in-8); p. 204-5.

„câne viu; nu remase uă pétră pe pétră: pojarulŭ nemici
 „totŭ ce scăpase de sabiă . . . .”⁵⁵⁾

Aşa erau ómenii pe atunci.

Déca Ionŭ-vodă fu barbarŭ, snopindŭ pe musulmanŭ;
 apoi cu câtŭ óre mai barbarŭ fusese ducele de Bourbon,
 adducêndŭ uă armată de gâđi assupra grandióseŭ capi-
 tale a crestinătăđii!

Pentru a judeca de gradulŭ civilisađiunii unuŭ poporŭ,
 nu trebuie să ne basâmŭ pe propriile nóstre idee moder-
 ne, ci să-lŭ confruntămŭ, fără prevenđiune, cu tóte celle-
 l’alte popóre din aceeaşi epocă.

§ 42.

După obiceiulŭ seŭ, Ionŭ-vodă permise armateŭ nu-
 mai patru đille de odihnă:

Patru đille la Jilisce;

Patru đille la Bucuresci;

Patru đille la Brăila.

Acestŭ intervallŭ de patru đille de repaosŭ după uă
 izbândă se pare a fi fostŭ una din regulele militare d’alle
 lui Ionŭ-vodă.

Stefanŭ cellŭ Mare, in asemenea casurŭ, se odihnŭa
 totŭ-d’a una numai trei đille⁵⁶⁾.

§ 43.

Citadella Braileŭ remăse in possessiunea Ottomanilorŭ.

55) Gorecki; p. 54: „Ibi ingens caedes Turcarum facta fuit, nemini par-
 „sum: ubi ex caesorum cadaveribus sanguis instar rivi in Danubium profluxit . . . .
 „tota urbs direpta, ac per iram incensa, nullo hominum, ac ne canum quidem
 „inter incendia ruiinasque relicto. Nam a victore hoste ne una quidem domus
 „integra relicta fuit: omnia eversa ac solo adaequata fuere . . . .”

56) *Letop*; t. I, p. 119, 125, 127.

Ionu-vodă o lăssă in pace, din următóriele cause:

1-o. Petru cellu Schiopu nu mai era acolo, fiindu fugitu peste Dunăre la Constantinopole;

2-o. Asediulu aru fi addusă multă scădere în citra armatei moldovene;

3-o. Generalii cei mari. începându dela Alexandru și pone la Napoleonu I, nu-și perdeau nici uă dată timpul de'naintea cetăților, ci băteau pe adversaru în câmpu deschis; și apoi forterețele cele mai tari, rămânendu fără speranță de sprijinu, se inchinau dela sine.

§ 44.

Assicuratū din partea Terre-Romănesci prin victoria dela Jilisce, ruina Brailei și installarea amicului seū Vintilă, Ionu-vodă nu mai avea temeri din acéstă parte.

Dar acum illu mai amenința resăritulū: Turcii și Tătarii se concentrau in sandjacaturile ottomane de peste Prutu, gata a reversa „ciambulurile“ lorū assupra Moldovei.

Ionu-vodă își mișcă armata, allu cariū numărū sporiā necontentitū pe drumū prin inrollarea nouilorū amatori de gloriā și de prédă.

In avant-gardă mergea hatmanulū domnescū Slăvilă cu Cozaci și cu 8,000 din cavalleria moldovenescă.

După ellu urma insuși principele cu tótă infanteria.

Remășita cavalleriei inchidea mersulū și voltigia, pentru pađa, la flancurile oștiri.

§ 45.

Teatrulū luptei se strămută in Bessarabia.

Astă-đi sub acestu nume se ințellege totū territo-

riulă romănescă, lungitĂ între PrutĂ și Nistru, cu piciorlele muiate în Marea-nĂgră și cu fruntea umbrită la pĂlele Carpaților.

În vechime, numai partea sudicĂ a acestei regiuni se numia „Bessarabiă“, nordulĂ purtândĂ unĂ singurĂ nume cu restulĂ Moldovei.

ÎntrĂuă vreme, mai allesĂ pone la mĂrtea lui Mircea cellĂ Mare, totĂ țermulĂ Dunării, dela SeverinĂ pone la gura Nistrului, appĂrtenia MuntenilorĂ, a cĂrorĂ țerrĂ, dupre porecla dinastiei princiarie, se numia „Bessarabiă“ sĂu „Ţerra BassarabilorĂ“⁵⁷).

După ce Moldoveni se lațirĂ cu incetulĂ, bucatĂ cĂte bucatĂ, și, în fine, sub StefanĂ cellĂ Mare, tăiarĂ tocmai la MilcovĂ hotarulĂ Ţerrei-Romănesci, territoriulĂ de 'ntre ustiele Nistrului și Dunărea conservĂ ellĂ singurĂ, ca suvenirĂ, numele de Bessarabiă⁵⁸).

Sub Petru RareșĂ, sultanulĂ SuleimanĂ eucerindĂ dela Moldova acestĂ prețiosĂ peticĂ de pĂmentĂ, stabili acolo duo sandjacaturĂ ottomane: unde fusese Cetatea-albă a RomănilorĂ se auđi numele turcescĂ de Ak-kerman, Ără Tighinea moldovenĂscĂ deveni Bender.

De atunci încĂce, Bessarabia perdu aprĂpe cu totulĂ primitiva-i populațiune romănă, împlĂndu-se de Osmanlăi și, mai cu sĂmă, de TĂtari, nĂvĂlliți cu miie de peste

57) Raczyński; *Kodex dyplomatyczny Litwy* (Wrocław, 1845, in-4); p. 351.—Karano-Tvrtkovic; *Srbski Spomeniki* (Biograd, 1840, in-8); p.—Vennelin; *Vlacho-Bulgarskă gramaty* (Petersburg, 1840, in-8); p. 1-4.—Dogiel; op. cit.; t. 1, p. 623, unde este unĂ documentĂ dela unĂ VladĂ-vodă, din 1396, datĂ în ArgeșĂ, și în care acestĂ principe se intitulĂzĂ: „Waywoda Bessarabiae non comes de Severino.“

58) Sarnicki în Mizler; *Historiarum Poloniae collectio magna* (Varsaviae, 1761, in-f); t. 1, p. 259: „Besarabes autem in veteribus sedibus Gotthorum habitant inter Tyram et Istrum seu Danubium.“

Nistru și cari îi dederă pone și unŭ nume in limba lorŭ:
„Budjacŭ“ aȝecă *unghiu*.

Unŭ șanțŭ anticŭ, cunoscutŭ la poporŭ sub numeșe de Troianŭ-de-Susŭ, incepȝdu-se de la Prutŭ mai josŭ de Fălciuș și sferșindu-se la Nistru mai susŭ de Benderŭ, despărția Moldova propriă de acestă nouă provincia musulmană.

§ 46.

Natura Bessarabiei differesce și differia totŭ-d'a una cu deseversire de acea a cellorŭ-l'alte țerre române.

In locŭ de majestose păduri și daurite holde nu veđi acolo decătŭ monotone deșerturi, așternute cu luciulŭ năsipluș seŭ preserate cu debile arbuste, pȝducei seŭ măcieșii, și cu selbatece erburi și buruene, intre cari cellŭ mai caracteristicŭ e fantasticulŭ scaiete, allŭ căruș capŭ, rotundŭ ca uă mince, spinosŭ ca unŭ ariciu și ușure ca pufulŭ, se deslipesce tȝmna de putreditulŭ seŭ trunchiu și apoi, gonitŭ de cea mai slabă sufflare a vȝntuluș, rotesce mereŭ d'a-lungulŭ pustiulŭ, pon'ce se innecă in Nistru seŭ in Dunăre.

In locŭ de posomorȝții Carpați, urieșe sentinelle alle Moldovei, nu veđi acolo decătŭ pitulate și imprăștiate grămeđiȝre, de pământŭ, ce se parŭ a fi innălțate cu mâna omuluș, căci producerile naturei nu potŭ fi atătŭ de meșchine.

In locŭ de nenumerate ape și riulețe veđi câte uă baltă sărată, câte unŭ periuș efemerŭ, ce nu-lŭ vei mai găsi mâni, sorbitŭ de arșita sȝreluș; seŭ dai din ințem- plare peste unŭ puțŭ . . . vei âmbra multŭ, sermane, pone a-i descoperi uă perechiă!

§ 47.

Astă dî pacea și industria impoporară Budjaculă cu vr'ua căte-va orașelle și mai multe sate.

In secolulă XVI, sub tîmpitoria dominațiune turco-tătară, affară de Akkerman și Bender, implântate tocmai la margine, nu intimpinaî acollo nicî uă locuință umană pe suprafața pămîntului.

Bordeiele erau săpate pe sub-pămîntu⁵⁹⁾ și numai fumulū, ce se furișă din fundulū acelloğū ingrozitorie suterane, putea conduce căte-ua-dată pașii retăcitului călătorū.

Mai zăriaî ici-collea căte uă turmă albinđu la piciorle vre-uneî colline . . . .

Adăuge uă pestriță societate de mîerle, gangurî, graurî . . . . și veția vé uă ideă complectă despre tótă vitalitatea Bessarabiei!

§ 48.

Mai susū de Bender, cam in prejmetele Lopușnei, deja pe teritoriulū moldovenescū, avant-gūarda condusă de hatmanulū Slăvilă surprinse unū detașamentū de inamicî, Turcî și Tătarî.

Eî erau sigurî, că Ionū-vodă se află departe, la Brailă!

Attacați in pripă și descuragîați chîarū inainte de lovire, dușmanii fură infrânți, răsipiți, allungați, secerati . . .

Abia uă miiă reuși a scăpa teferî la Bender, ducîndū cu sine cîuma spaimeî.

§ 49.

Ionū-vodă, adjungîndū la câmpulū luptei, nu permise nicî unū momentū de zăbavă.

59) D o u z a; op. cit; p.

Inainte cu toții!

Pe șessă, sub murele Benderului, stetea un alt detașament de vrăjmași, către care se adăuseră acuma fugarii dela Lăpușna.

Astă dată îi lovi însuși Ionu-vodă.

Goniți pone la porțile Benderului, învinși intrară uă dată cu învingătorii.

Orașul fu cuprins; puțin îi isbutiră a se închide în citadellă.

Urmă, firește, un jafă frate-gemenă cu acellă dela Braila, cu acea numai deosebire că, în casul de față, preda, din necesitate, fu mai modestă.

§ 50.

Bătăia dela Lăpușna și cuprinderea Benderului se succeseră cu atăta răpediciune și se realisară cu atăta ușurință, încăt nu credem să mai fie în istoria română un alt exemplu, către carele mai bine să se potă aplica sublimul laconism al lui Cesar: „veni, vidi, vinse!”

§ 51.

După izbândă, eroul nostru, lăssându fără asediul citadella, dupe cum făcuse și la Braila, se aședă cu tabera de naintea Benderului, cu fața spre inamic și cu dossul spre hotarul Moldovei.

Aci ellu dede armatei selle, pentru prima oră, un duplu interval de repaus: opt zile.

Acastă neobicinuită prelungire avea uă gravă cauză politică.

Încă la începutul resbellului Ionu-vodă scrisese către

duoi dintre cei mai puternici din aristocrația polonă, rugându-i să-i ajute la nevoie chiară contra poruncelor turciturului loră rege.

Unulă era celebrulă Laski, pré-adessea menționatū in cursulă acesteia istorie.

Cellū-l'altū era principele Ostrogski, gubernatorulă Poloniei meridionale.

Laski era furiosū pe Turci pentru că in loculū lui Ionū-vodă puseră domnū pe Petru cellū Schiopū, iar nu pe ellū, dupre cum stăruise; era furiosū pe Enricū de Valois pentru că nu-și pussese pe longă Pórta Ottomană tóte silințele in acéstă cestiune; era furiosū și pe Turci și pe Enricū de Valois și, prin urmare, din rivallū periculosū deveni acum amicū devotatū allū principelū moldovenescū.

Ostrogski, pe de uă parte fiindū de ritū grecescū, simpatisa cu correligionarii Romāni și desprețuia fanaticulū papismū allū noului rege polonū; pe de altă parte, fiindū capū allū marginilorū meridionale alle Poloniei, ellū nu se putea resuffla de necurmatele invașiunii tatarre și căpetâ uă urră nestinsă pentru tótū ce era musulmanū; incătū rugăminteā lui Ionū-vodă illū atinse la córda sea cea mai delicată.

Așa déră, Laski și principele Ostrogski respunseră amenduoī intr'ua vóce că, deși deosebite impregiurări nu le iértă a veni in persónă in adjutorulū scumpluui prietenū, totuși se vorū grābi a-i trimitte ostași, munițiuni, banī, orī-ce le va sta in putință⁶⁰).

60) Orzelski; *Res post obitum Sigismundi Augusti gestae ab anno 1572 ad annum 1576* (MS. in Biblioteca dela Lemberg, in-f., sub Nr. CXIV); p. 92: „Lascus et Dux Constantinus litteras, quae ad manus Bassae venissent, praecaventis, et ad bellum stimulantes, auxiliaque promittentes, dederint . . .” — In-

Ambii magnați erau in stare de a pune sub arme 20,000 de ómenî alleși, cãllãri séu pedestri, proveđuți cu arme de mână, insoțiți de artilleriã, și conduși de capitanî destepti: ei bine! pentru unũ assemenea contingentũ, mai frumosũ decãtũ acellũ allũ regelui Sardiniei in cãmpania dela Crimea,—pentru unũ assemenea contingentũ Ionũ-vodã putea perde patru ðille peste numẽrũ!

Posițiunea dela Bender era in casulũ de fațã cea mai potrivită: puținũ mai susũ, de ceia parte a Nistrului, se incepea territoriulũ polonũ, pone la care era abia vr'ua cãte-va óre de depãrtare.

§ 52.

Aflândũ de bãttaia dela Lopușna și de arderea orașului Bender, sandjaculũ de Ak-kerman trimise 10,000 de pãgãni in sprijinulũ citadellei, remase pone acum in mânele Ottomanilorũ.

Ionũ-vodã chiãmã pe Swierczewski, cellũ mai renumitũ dintre capitanii Cozacilorũ.

Voescu a-ți așreta astãđi uã deosebitã a mea in credere,—in ðise principelã;—iea Cozaciũ vostri și trei miie din cãllãrimea moldovenescã; uã óste vrãjmașã se apropiã pentru a ne respinge de aice; aștept'o dupã a-

sãși scrisórea e cupprinsã in acea vizirialã, ce amũ publicat'o din manuscriptũ in *Archiva istoricã a României*; t. 1, nr. 47, p. 43: "Amice nobis dilecte! nunc agi de vita tua intelligimus, quod profecto dolemus vehementer; auxilium quoque tibi non denegaremus, si modo loci distantia non prohiberemur; nostris tamen ducibus et capitaneis in illis finibus existentibus mandavimus firmiter ut advigilent, tibi quoque auxilium ferant: tuum ipsum est litteris illos sollicitare, et illi modis omnibus tibi opem ferent."— Cf. Charriere; t. 3, p. 523: "ledit bassa m'a fait dire qu'on luy avoit porté lettres que ledit seigneur Lasky es le duc Constantin escrivoient audit voyvoda, par lesquelles ils le confortent la continuation de ceste guerre avec promesse de luy mener bientost secourt d'hommes, de chevaux, d'armes et de toutes choses nécessaires a son entreprise."

celle moville,—ellū arretâ cu mâna,—aştept'o şi sdrobesce-o; fă astă-dată, ca slava biruinţei să fie numai a ta!

Cozaculū se simţi măgulitū pone'n adênculū amору-lui propriū: cuvintele lui Ionū-vodă l'arū fi făcutū eroū, să nu-lū fi făcutū eroū natura!

§ 53.

De ce ôre principele nu se porni cu tôte forţele sêlle intru intimpinarea inamicului?

Séu de ce ôre, detaşândū unū corpū de ôste, ellū nu-î porunci a merge mai departe, iar nu de a aştepta pe duşmanū chîarū in apropiarea Benderului?

Acestē duo întrebări sunt fôrte legitime: unū generalū e datorū a da séma de tôte passurile sêlle, arretândū limpede, pentru ce a făcutū aşa cum a făcutū şi nu altū-minte, şi probândū lămuitū, că trebuia să facă anume celle făcute.

Să se fi mişcatū Ionū-vodă cu intréga armată, ellū lăssa garnizónei din citadella Benderului facultatea de a-lū lovi din dosū, încătū s'arū fi pusū ellū singurū intre duo focuri.

Să fi inaintatū detaşamentulū seū pré-departē, îllū lăssa fără sprijinū la casū de nenorocire; iar detaşamentulū fiindū invinsū, pe de nă parte demoralisarea intra în tótă massa armatei moldovene, pe de altă parte garnizónea din Bender se unia cu contingentulū dela Akkerman şi ne attaca cu unū adausū de forţă materială şi morală.

Aşa déră, Ionū-vodă fu constrinsū a nu se porni cu tôte forţele sêlle, ci numai de a deslipi unū detaşamentū, poruncindu-î a nu se pré-depărta cum-va de prejmetele Benderului.

§ 54.

Locul, unde stetu Swierczewski, așinându callea Turcilor, era intr'ua așa distanță dela tabera lui Ionu vodă, încâtă urcându, vră-uă movillă din acelle cu cari e acoperitū aci in abun lenți totū littoralulū Nistrului, principale observa cu ochii sei tôte evoluțiunile bătăii.

Citadella dela Bender se affla la miđū locū intre dosulū detașamentului lui Swierczewski și intre fața taberei lui Ionu vodă.

Acéstă ingenioasă dispozițiune a armatei moldovene fi assicura victoria chiarū mai nainte de a se fi incinsū lupta; căci:

1-o. Să fi eșitū garnizōnea tarcă din citadellă pentru a lovi pe din deretū detașamentulū lui Swierczewski, in aceiași clipă Ionu vodă s'arū fi răpeditū lovind'o totū pe din deretū pe ea insăși, ceia ce arū fi addusū după sine căderea citadellei in mânele Moldovenilorū.

2-o. Contingentulū turcū, venitū dela Akkerman, să fi reușitū a turbura detașamentulū lui Swierczewski, Ionu vodă pe dată arū fi mișcatū in ajutoru-i alte duo seū trei miie de omeni, fără a inceta de a ține totū d'ua dată inchisă eșirea din citadellă.

§ 55.

In bătăia dela Bender Swierczewski fu ceia ce fusese Dumbravă in bătăllia dela Jilisce: cellū mai intelligentū essecutorū allū ordinilorū unū omū de geniū.

Fără duoī-trei ca acestia, ore s'arū fi putatū realisa miraculoșele izbânde alle lui Ionu vodă?

Attingemū uă cestiune, ce interessază tôte poporele

și toți secolii în genere; ce ne va interesa mâni-poimâni pe noi înși-ne, în speciă.

A întreba cum ar fi mersu Ionu vodă fără unu Dumbravă seú unu Swierczewski, este a întreba cum ar fi mersu Buonaparte fără unu Ney, unu Murat, unu Lannes!

A întreba cum ar fi mersu Buonaparte fără unu Ney, unu Murat, unu Lannes; este a întreba cum ar fi mersu Columbú fără bussolă.

Columbú ar fi inventatú bussola și totú izbutia a merge înainte; Buonaparte ar fi descoperitú pe mareșallii seí în tóte unghiurile Franciei; Ionu vodă ar fi creatú pe unu altú Swierczewski și pe unu altú Dumbravă.

Prima și fundamentala trăssetură a ómenilorú mari, în orí-ce ramú, este că lorú nu le lipsescú nici-nă-datá instrumente; prima și fundamentala trăsătură a ómenilorú mici, iarăși în orí-ce ramú, este că ei nu vedú instrumentele jácénde la picíórele lorú și 'n zădarú își frângú capulú căutându-le aíurea.

Sub Ludovicú XVI Ney ar fi muri'ú dogarú, Lannes — vezeteú, Murat — birtășú; trebuia unu Buonaparte ca să recunnóscă în ei stoffa de generali.

Swierczewski nu fusese nimicú cătú timpú se affla în Polonia, Dumbravă era necunoscutú sub predecessorii lui Ionu-vodă . . . .

Omenii de geniú creá totú, totú, pone și uneltele creațiunii!

Pe'n dogărie, pe'n birturi, pe'n grajdiuri, mulți Nei, Lanni și Murați români oftéză în totú momentulú după unu sóre, carele să pătrundă cu rațele sélle pone la soiosulú lorú întunericú!

§ 56.

Swierczewski își aședă detașamentul în următoarea ordine.

Cozacii formaū linia de bătaia.

La aripa stângă erau patru centurie cu sulite, în centru patru centurie cu pusce, la aripa dreapta patru centurie cu arce:

La spatele acestorū se lungia unū șirū de colnice, din dosulū cărora se ascuseră trei mii de căllerime moldovenescă.

De mîiū pușcașii și arcașii descărcaă uă plôia de săgette și de glônțe, pentru a produce uă desordine în centrulū și în aripa stângă a dușmanilorū.

Apoi sulitașii făcură atacū asupra aripei drepte.

Inamicii concepură, și trebuia să concépă idea, pe aceștū corpū, azardatū pré-inainte, să-lū despartă de celle-alte duo corpuri cozace, remase pe locū.

Deci, ei își mișcară centrulū și dreapta asupra pușcașilorū și arcașilorū, punându-se la miđū-locū între acestia și între sulitașii cei încăerați cu aripa dreapta.

Pe bazea atării combinațiuni, Turcii își inchipuiau a fi căpetatū unū avantajū decisivū, putendū acum a incongiura pe cei optū-sute de Cozacī, lipsiți de uă aripă, allū cării terenū remase golū, și carea și aceia, izolată la uă parte fără nici unū sprijinū și compusă numai din patru sute de sulitași, căta neapperat a fi tăiată în bucăți.

În acestū, modū câmpulū bătălliei, în urma evoluțiunilorū, presinta duo gruppe: mai încóce, peste 6,000 de Turci stringendū 800 de Cozacī; mai incolo, din dosū, 400 de Cozacī stînși de peste 3,000 de Turci . . . .

Sosi momentul oportunu.

Puşcaşii şi arcaşii Cozacî, precum dîserăm, steteau rădemaţi de nesce colnice, la spatele cărora se ţinea in embuscadă cavalleria moldovenescă.

Cîndu cornurile atacului turc, silindu-se a incinge pe cei 800 de Cozacî, se apropiară de linia colnicelor, de uă dată Moldovenii săriră cu răcnete in dreapta şi in stînga.

Turcii se treziră incongiuraţi ei-insişii.

Îi coprinse uă panică.

Victoria fu completă.

Lupta durase numai uă oră.

Totă perderea detaşamentului moldovenesc abia trecea peste uă sută de morţi.

Din Turci, cei mai mulţi aşternură câmpul, puţin scăpară cu fuga, vr'ua duo-sute fură prinşi.

Ionu-vodă, priivindu din tabera de longă Bender, applauda pe copiii geniului se⁶¹).

Oare să fi applaudat şi garnizonea turcă, priivindu la spectacol şi mai bine din vîrfu citadellei?

§ 57.

Meritul lui Svierczewski se cupprinde in următoriele :

1-o. Ellu permise Turcilor să vedă in voiă totă puţinătatea cetei cozace; ceia ce-î făcu a nu se forma in duo linie mai lâsăndu şi uă rezervă, după obiceiul lor, ci să se gruppeze cu toţii intr'ua singură liniă de băttaia, in speranţă de a scurta astu-felu lupta, turtindu in clipă uă mână de Cozacî prin greutatea mulţimii.

2-o. Ellu pusse in riscu uă aripă întregă, micşurându-şi inadinsu lungimea frontului, ceia ce, inlesnindu

61) Gorecki; p. 60.: „Ivonia ex longinquo tam inclytæ victoriæ spectator fuit“.

Turciloră facultatea de a incongiura pe Cozacă, fã indem-
nã a profita de uã greşellã imaginară și-ã atrase dreptu
assupra embuscădei.

§ 58.

Bãttaia dela Bender dede nascere unũ epizodũ, pe
care flũ reproducemũ aci, ca uã poesiã, ce pãrtã caşetulu
epocei.

Unũ mare filosofũ a đisũ:

„Cãndũ cine-va devine famosũ in bine seũ in reũ,
„poporulũ se grãbesce a și-lũ inchipui in cutare seũ cu-
„tare inpregiurare, și inventezã apoi assupra-ã fabule in
„armonjã cu caracterulũ eroului; cari sunt *minciunã factice*,
„dar *veritãți ideale*, cãci glotele nu imaginézã decãtũ ceia
„ce este analognũ cu realitatea.“⁶²⁾

Detasamentulũ lui Swierczewski prinsese, intre alții,
pe inușși agaũa, capulũ armatei turce, bãrbatũ frumosũ,
naltũ, plinũ de fermeculũ manierelorũ, și atãtũ de bogatũ,
incãũ, voindũ a se rescumpera din mânele Cozacilorũ,
pentru ca sã 'nu-lũ ducã de'naintea terribilului Ionũ-vodã,
le-arũ fi propusũ sã-lũ cãntãrescã de șesse orĩ, contra-
balanciãndu-lũ uã datã cu mãrgãritarũ, de duo orĩ cu aurũ,
de trei orĩ cu argintũ. . .

Mãrgãritarũ in grentatea unui omũ trupeșũ . . . nu
scimũ, deũ, deca Rothschild arũ fi in stare de a se res-
cumpera cu unũ așã prețũ, sã fi cãduțũ in robia pãgãni-

62) Vico; *Principes de la philosophie de l'histoire* (Bruxelles, 1835, in-8); p.
103: „Qu'un homme soit fameux en bien ou mal, le vulgaire ne manque pas de
le placer en telle ou telle circonstance, et d'inventer sur son compte des fables
en harmonie avec son caractère; mensonges de fait, sans doute, mais vérités
d'idées, puisque le public n'imagine que ce qui est analogue à la réalité. Qu'on
y réfléchisse, on trouvera que le vrai poétique est vrai métaphysiquement, et que
le vrai physique qui n'y serait pas conforme devrait passer pour faux.“

lorū; dar fabula nu căuta la atarī șicane de detaliū: ea tindea numai a da uā ideā pittorescă de bogăția pașal-lororū turci de atunci și, in acēstā priivință, minciuna e adevēratā.

Urmâmū mai departe cu narrațiunea.

Ori cātū de splendidă fūse oferta prinsului agă, totuși Cozacii nu se lăssarā a se corrampe, ei lū depuserā viū in mânăle lui Ionū vodă, punēndū credința cea juratā principelui mai pe susū de ori ce avuțiā.

Nu socotimū, ca fidelitatea Cozacilorū să se fi urcatū vre-uā-datā tocmai pone la unū șa gr dū de cavallerismū; dar chiarū cātā a fostū, ea totū încă era pē mare și, anū putē d. ce, neprobabilā din partea unei ostiri mercenarie din secolulū XVI⁶³); încātū fabula avea ore-cum dreptulū de a iperboliza acea minunatā fidelitate, caracterisānd'o mai in reliefū.

In fine, addusū de'naintea lui Ionū vodă, nenorocitulū agă fu interogatū de către principele in cursū de câte-va zile assupra celloorū attingētorie de Turcia și apoi fu datū soldașilorū să-lū taiā in buceāți cu cōscele; deși nici lui Ionū-vodă, de signrū, ellū nu va fi uitatū să-i propunā celle șesse mesure de mārğăritaiū, de aurū și de argintū!

Multū mai erau urīți pāgânii in ochii eroului românū: din acestū punctū de vedere, bine illū cunnoscu fabula!

§ 59.

Pe cāndū Swierczewski triumfa assupra inamicilorū, duo-deci și cincī de luntri, pēgorāndu-se pe Nistru dela fruntăriale polone, adusseā lui Ionū-vodă prima micā

63) Veđi ce povestia atunci Du Bellay (apud Buchon; op laud; p. 329) despre necredința lefașilorū Evesiani din armata franceasă; deși acestia intrecesū fără comparațiune pe Cozacii in punctulū moralității.

dovédă, cumcă Laski și Ostrogski sunt in adevărú deciși a-î trimitte adjutórie: era 600 de Cozací pedestri sub comenda unuí vechíu marinarú, Pocotilo.

Orí-cátú de slabú, acestú contingentú fu de uă valóre nespúsă pentru trebuința momentului.

Ionú vodă porunci nouilorú veniți a se rembarca in luntrile lorú, câte 24 in fie-care, lăssându se in josulú Nistrului assupra Akkermanului, unde nu puteau intimpina multă resistentă, precedându-í spaíma victoriei dela Bender.

Insuși príncipele remase in excellenta-í posițiune, avéndú la spatele seú hotarulú Moldovei, de unde își procura in abundentă provisiuni și-și măria cadrele ostii, și in ínceperea Poloniei, de unde aștepta pe tótă óra deplină realizare a promisiunilorú lui Laski și Ostrogski.

Să se fi mișcatú ellú-singurú pe uscatú assupra Akkermanului, ariditatea násiposului solú, lipsa de apă, ucicetória căldurá a acelei semi-africane regiuni, pe care amú descrió cu câte va rândurí mai susú, n'arú fi întârziatú a introduce fómete, sete și bólle intr'ua armată, crescutá deja la uă cifră destulú de considerabilă.

Luntrașii Cozací erau mai potriviti pentru atare misiune.

Desbarcándú pe neașteptate la Akkerman, ei surprinserá orașulú, măcellará orí-ce li s'a páratú a fi musulmanú seú musulmanítú, se încárcará de bogată pré lá și, dándú focú caselorú, lăssará numai citadella, innălțându-se ca unú monumentú funebru d'assupra mormintelorú . . .

§ 60.

Să observámú, că Ionú-vodă fu uniculú príncipe románú victoriosú pe uscatú și pe apă.

§ 61.

Trecură numai două luni dela esplosiunea resbellului.

În acele două luni fu câştigată marea victorie dela Jilisce, fu cucerită totă Țerra Românească, fură luate Braila, Benderul și Akkermanul; mari detașamente inamice fură frânte, uă dată longă Lopușna și de două ori longă Bender . . . .

În acele două luni periră, de incendii și de sabiă, cellu puțin 200,000 de dușmani, pe cându Moldovenii nu se vede a fi perdut peste totu nici uă miă de ómenii . . .

Trecură numai două luni dela esplosiunea resbellului!

§ 62.

Pone aci avurămă ocasiunea de a analiza numai ressorțele parțiale alle fie-cării din bătăliile lui Ionu-vodă, esplicându victoriile sêlle una câte una, fără legătură cu celle-l'alte.

Pone aci veðurămă cauzele successeloră în varietatea miș-lóceloră: differite terrenuri, differite arme, differite ordinii de bătăiă, differite timpuri. . . . .

Pone aci arretarămă, bună óră, cavaleria ilustrându-se în ordinea concavă pe șessulă dela Jilisce în bruma dimineței, infanteria cullegându lauri prin uă furiosă escaladare a Brailei, marina arruncându desolațiune în Akkerman, embuscada reușindă pe terrenulă undoiosă de longă Bender, și așa mai departe.

Pone aci, în fine, nu ne atinserămă de locu de a-celle principie sintetice, carile facu să reușescă nu uă singură bătăliă,—ceia ce se póte intempla chiaru unu generalu melioeru, prin efectulă azardului,—ci carile facu să reușescă uă campaniă intrégă,—ceia ce nu se póte

intempla de cătū unui geniū militarū, prin forța combi-națiunilorū . . . .

§ 63.

Elementele, adunate mai susū, ne permittū acum a atribui minunile lui Ionū-vodă, in Țerra-Romănescă și in Bessarabia, la trei cauze mari și generale, cari planéză de-asupra tuturorū cellořū l'alte, mice și speciale:

1-o. Marșulū;

2-o. Allegeroa teatrulū luptei;

3-o. Maniera personală a capului.

§ 64.

Tóte mișcările lui Ionū vodă fuseră astū-felū, incătū inamicii nū lū puteau surprinde nici uă dată, pecândū ellū, din contra, îi surprindea la totū passulū.

Armata sea mergea inchisă din față, din laturī și la dosū prin uă intinsă rețe de așa numite străji, compuse din óste ușoră, și pe cari le străjuiau iarăși uă mulțime de sentinelle, preserate in tóte direcțiunile; prin sate, pe innălțimi, in strimtori, la trecetóriele apelorū⁶⁴). . .

Cea mai ascunsă urnire a dușmanulū era pe minutū cunoscută lui Ionū-vodă, carele se asvērliā assupra-i, illū stērma, illū măcella, făcea să se simțā trāsnetulū mai naiīte de a se fi vedutū fulgerulū.

Principalele rezultate alle acesteī estreme rāpediciuni, unită cu uă extremă pađă, fură:

64) Fredro; *Dzieje narodu polskiego pod Henrykiem Walezyszem* (Petersburg, 1855, an-8); p. 103: „Roztropniój postapil sobie Iwon, ktory zdaleka po wioskach, po zamkach, po skalach, u wód, na czele i z tyłu wojsk swoich, postawil podwójne i potrójne czaty, majac sie na baczeniu tém pilniój, im blizsze byly wiadomosci o nieprzyjaciolach.“—Totū acésta, deși cu mai puț nă claritate, se deduce și din Paprocki.

- 1-o. Forțele mici învingeau forțe mari;
 2-o. Inamicii perdeau mii de omeni, iar ai noștri
 rămăneau mai intacti.

§ 65.

Allegerea teatrului luptei fu și mai fecundă în consecuențe.

Ionu-vodă nu lăssă pe dușmani să calce Moldova, ci-i înfruntă în propria loră țerră, de'ntăiu în Muntenia, apoi în Budjacu.

În acestu chipu, ellu adjunse la trei scopuri de uă supremă importanță :

1-o. Moldovenii, scutiți în intrulu patriei de nemulțumirile, zăpăcella și pagubele reboiului, remasseră ca uă neseată rezervă de bani și de brațe,⁶⁵.

2 o. Inamiculu, simțindu-se atacatu la propriulu seū căminu, priimă pericolulu assupră-și în locu de a-lu da altora, messagera în imaginațiune-i puterea adversarului, se descuragă.

3 o. Aflându se într'uă țerră vrșjmașă, ostașii lui Ionu-vodă, din cari cei mai mulți fără soldă, aveau dreptu impulsu perspectiva predei.

§ 66.

Unu vechiu autoru polonū, carele avu buuulu simțu de a cupprinde și pe Români în tractatul seū universalu assupra artei militare,— ceia ce n'a făcutu pone acum

65) Nicollucci; *Discorsi politici e militari* (Veneția, 1648, in-4); p. 168:
 „Quel Principe, che ha i suoi popoli armati et ordinati alla guerra aspeti sempre
 in casa una guerra potente e pericolosa et non la vadi a rincontrare; ma quello
 che ha i suoi suditi disarmati et il paese inusitato della guerra, se la discosti
 sempre da casa il piu che può. Et cosi l'uno et l'altro, ciascuno nel suo grado
 si difendera meglio . . . .”

nici unŭ autorŭ nouŭ francesŭ seŭ germanŭ,—dica, între altele :

„Ionŭ-vođă din Moldova, Mihaŭ cellŭ Vitezŭ din „Terra Romănescă și Gustavŭ-Adolfŭ, regele Svediei, „scieaŭ a infrêna pe numeroșii lorŭ ostași numai prin pre- „stigiulŭ elocuenței și prin familiaritate. . “66).

§ 67.

Trebuie ôre să mai spunemŭ, că Annibalŭ, Cesarŭ, Wallenstein, Fridericŭ cellŭ Mare, Napoleonŭ, nu avură nici ei alte principie, affară de cele de mai susŭ? deși fie-care le aplică in modulŭ cellŭ mai potrivitŭ cu im- pregăturările propriei selle epoe.

---

66) Starowolski; *Instituta rei militaris* (Cracoviae, 1640, in-f.); p. 168 : „Ita Ivoonia Palatinus Valachiae, et Michael Palatinus Moldaviae, et nostra aetate „Gustavus Rex Sveciae, sola suaviloquentia ac libertate adhibita (numerosum ex- „ercitum in obedientia continuerunt).“—Cf. Imbert; *Eloquence militaire ou l'art d'emoouvoir les soldats* (Paris, 1818, in-8).

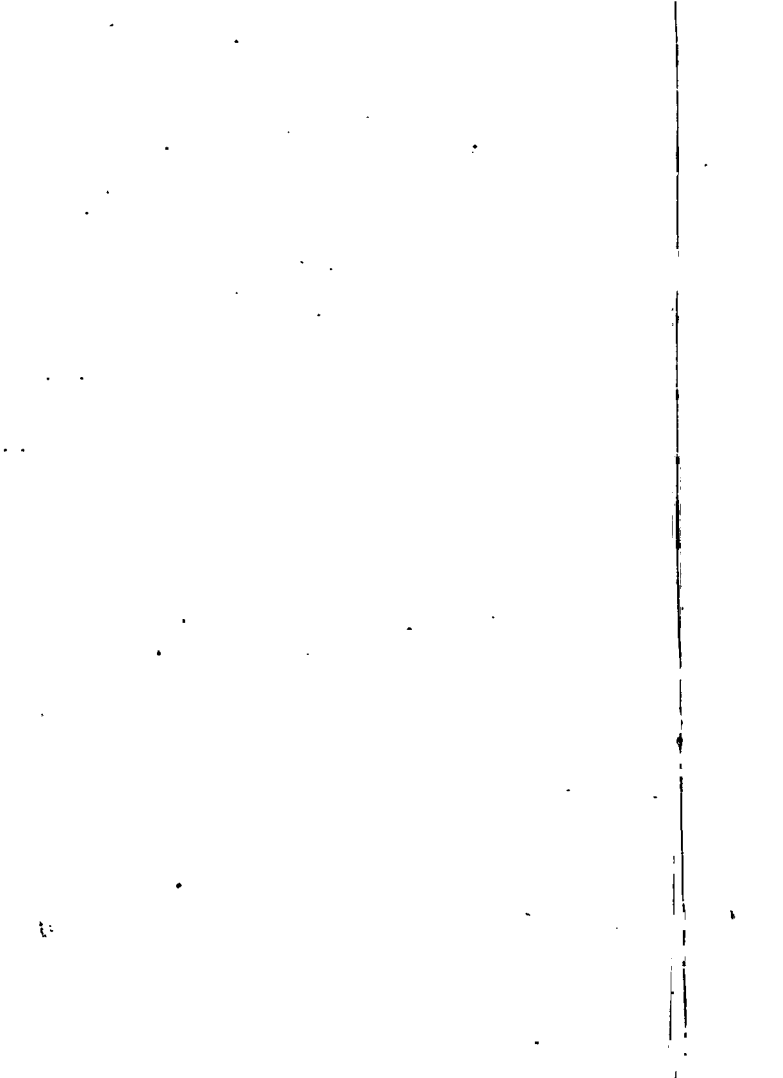
IV.

CATASTROFA.

Thus, sometimes, hath the brightest day
a cloud . . . Sirs, what's o'clock?

Astǔ-feliřt une-orř điaua cea mař seninǎ
are unǔ norǔ . . Domnilorǔ, cǎte cǎ-
surǔ sunt?

Shakespeare; *Henry IV*; II, 4.

§ 1.

Turcia din Europa presintă uă mare assemenare cu planta numită *sensitiva*: de'ndată ce attingi cu indiscretați mână una singură din foiele sélle, totă flórea resimte atacul și se stringe de durere.

Români, Bulgari, Serbi, Greci și Arnauți sunt cele cinci foite alle sensitivei ottomane: cea mai mică mișcare, produsă in vre una din aceste naționalități, trage după sine imediata convulsione a tuturor cellorū-l'alte.

Români sunt Latini, Bulgari și Serbi—Slavi, Greci—uă degenerațiune ellenică,¹⁾ Arnauți—uă viță celtică; astū-feliū diferența sângelui îi desbină, dar îi unescū duo nerve puternice: frăția religiósă și frăția de sclaviă.

Cândū Mircea cellū Mare băttea pe Turci, Bulgari și Serbi se indesaū sub stégurile eroulū românū, a căruī memoriă remase pone astădi in poesiele lorū naționale²⁾.

Cândū Petru Rareșū se pregătia a scutura jugulū ot-

---

1) Fallmerayer; *Fragmente aus dem Orient* (Stuttgart, 2845. in-8); passim.—Deja in Tacitus, *Annales*, lib. II, 55, găsimū ur.nătorulū passagiū chiarū despre Ateniani: „non Athenienses, tot cladibus extinctos, sed colluuiem illam nationum.“ Acēsta e decisivū in privința Grecilorū.

2) Mladinovtzi; *Bulgarski narodni pjesni* (Zagreb, 1861, in-8); p. 282—8.—Rakowski; *Poesie naționale bulgare și serbe* (MS).

tomanū, Grecii îi serviaū in tóte modurile cu cellū mai curagiósū devotamentū³⁾.

Armatele lui Mihaiu cellū Vitézū erau pline de Serbí Bulgari, Greci și Arnauți . . . .

In fine, câte-și-cinci popóarele recunosceaū totū-d'una șolidaritatea interesselorū respective față cu factulū comunū allū appesării turce.

§ 2.

Dar din tótă acéstă grupă, legătura fără unduoéllă cea mai strinsă și cea mai traínică unesce, din vechime și pone astăđi, pe Români și pe Bulgari.

In evulū-mediū ei formaū unū singurū imperiū, dela alpii Carpátici pone la alpii Balcanilorū, sub sceptorulū unei glorióse dinastie române, de care tremura Constantinópole și pe care o lingușia Roma.

In secolulū XIII acea grandiósă monarhiă se rumpse in trei trunchiuri: Moldova și Terra-Românescă incepură a se nasce, Bulgaria incepuse a muri.

In locū de unū singurū suveranū apparū pe scenă trei principī neatternați; dar tradițiunea unității primitive nu fu uitată: câte-și-trei adăugeaū către propriiele lorū numi sacramentalulū prenume de *Ioannū*, conservândū astū feliu nemuritoria memoria a imperatului Ioannū Asénū, fundatorulū măririi româno-bulgare unite⁴⁾!

In secolulū XIV Bulgaria căđu cu deseversire sub jugulū ottomanū: de atunci încóce nefericiții sei fií refugiaū in tóți anni cu miimi pe territorilū remasū pe giümetate liberū allū Românilorū, asteptândū cu rebdare

3) Documéntū Nr. 11, in magistratulū municipalū dela Lemberg, fasciculū 154. Íllū vomū publica cu timpulū in *Archiva istorică a României*,

4) Veđi articolulū mēū in *Buciumulū*, 1863, nr. 111, 119.

mântuirea loră dela acei, dintre cari avuseseră într'ua vreme generositatea de a-și priimi uă dinastiă!

Diarulă româno-bulgară „Viitorulă“, appărută și din nenorocire appusă mai annă pe ospetosele malluri alle Dimboviței, fu cea mai próspectă, dar nu ultima manife-stațiune a acelei eterne simpatie internaționale.....

§ 3.

Anima Bulgariloră putea ea óre a nu fi tresărită în profundulă seú, cândă frémetulă fluviulă-rege le adducea resunetulă miraculóseloră fapte alle lui Ionă-vodă?

Serbiă, Arnauțiă, Greciă remăneauă ei óre de totă surđi la depărtatulă echo de libertate?

Ună luminosă incendiă ardea cu vepaiă de'ncóce de Dunăre; tăciună inflăcărați sburaă pone la Balcani; vr'ua duo-trei scânteie cădeauă și mai departe: unde-va pe stân-cele Croiei seú pe ruinele Panteonului!!

§ 4.

Mare fu spaîma Porței Ottomane, vedându-se în pe-ricolă de a perde, prin nă conflagrațiune generală, totă ce usurpase din astă parte a Bosforului⁵⁾.

In zăpăcirea loră, Turciloră nu le tăia capulă, ună prințșoră vassală, ună simplă beiu, ună sclavă⁶⁾, cum să cutede ellă a intreprinde și cum să reușescă a conduce uă revoltă atătă de estravagantă, alle cării consecuențe amenințauă însăși ânima imperiulă ottomană!

Sultanulă Selimă recourse, in fine, la trei messure :

5) Gorecki; p. 61: „Interea Selymus, Constantinopoli tot Ivoniae victoriis „perturbatus, ac territus ne plane Valachia exueretur, ac e Graecia (quod illi „opinor, contigisset, ni defectio Czarnieviciei ad Turcas obstitisset) pelleretur, „cum suis Deo more suo supplicat.“

6) Epistola vizirială in *Archiva istorică*; t. 1, p. 43.

1-c. Se ruga Allahului și prorocului său Mohammed în grămia Sântei Sofie ;

2-o. Fulgeră contra guvernului polon, pentru ca să curme ori-ce comunicațiune cu Moldova ;⁷⁾

3-o. Trimise asupra lui Ionu-vodă uă nouă armată, de care s'arū fi speriatū atunci cellū mai puternicū monarcū allū Europei . . .

§ 5.

Ahmed-Pașa, beglerbeulū Rumeliei⁸⁾, și Adel-Ghiraū, fratele hanului Crimului⁹⁾, priimiră ordinū de a intra cu tôte forțele lorū în Moldova ; de a prinde viū sēū mortū pe „nebunulū tărăe-brăū și vēntură-țerră“—așa numiaū pe Ionu-vodă Turcii superați peste mesură¹⁰⁾ ;—și de a pune domnū pe Petru cellū Schiopū.

Uă sută mīe de Turci pășiau spre Dunăre ; uă sută mīe de Tătari pășiau spre Nistru . . . .

7) Charrière; t. 3, p. 522, nota : „Il y a quelque temps que j'ay sceu „de bon endroit que dès le commencement de la guerre de Moldavie ces gens „entrèrent en opinion que Jean, vauoda d'icelle, n'estoit pour s'y disposer et „résoudre de la façon qu'il a fait, moins de la pouvoir supporter et maintenir, „comme il se voyt, sans intelligence, appuy et moyen d'autrui, et pensèrent nou „seulement, mais eurent plusieurs avis que sa principalle faveur luy viendroi „d'aucuns seigneurs de vostre royaume . . .“ Așa scriea ambasadorulū francesū în Constantinopole către Ericū de Valois, deși veđurăți că totū ajutorulū polonū trimisū în Moldova, se reducea la 1200 Cazaci veniți la începutū și 600 sosiți mai târziu.

8) Numele acestui capū se află numai în cronică turcă ap. Mignot; t. 2, p. 212.—Baudier; *Inventaire de l'histoire generale des Turcs* (Paris, 1617, in-4); p. 470: „Cependant Selim iugeoit que le Vaivode Ivon pourroit croistre a „telle autorité et a un pouvoir si grand si on le laissoit poursuivre, qu'il seroit „par apres malaisē de l'abaisser . . . . manda au Beglierbeq ou General de l'Eu- „rope d'employer toutes ses forces a dompter ce mutin: celui-cy arme, sa levee „fut d'environ cent.mille combattans . . .“

9) Bandtkie; *Dzieje narodu Polskiego* (Wroclaw, 1835, in-8); t. 2, p. 136.

10) Charrière; t. 3; p. 522 nota: „ledict bassa m'adjousta qu'il estoit „remueur de mesnage et chercheur de nouveutez“—Ib., p. 524 nota: „ce fol.“

§ 6.)

Afflându dispozițiunile dușmanilor, Ionu-vodă nu mai putea rămâne longă Bender: ellu trecu Prutul și și puse tabera la marginea Moldovei, in Huși.

Cu unu secolu mai 'nainte, acestu orașellu fu descăllecatur de uă coloniă de Hussiți, allungați din Boemia și din Ungaria, și pe cari Ștefanu cellu Mare, iertându-le eresul in favorul industriei, îi priimise și îi căsnicise in Moldova¹¹).

Fugarii își allesseseră unu cuibă, carele să le potă aminti perduta patriă: dellurile și pădurile Hușului reproduc pone acum imaginațiunii căllătorului pittorescele situri de longă Carlsbad.

Pone a sosi momentul oportunu, acéstă fortereță firéscă era, pentru eroul nostru, cellu mai nemeritu și, putem dice, unicul punctu de așteptare.

Posițiunea Hușului presinta următoriele avantagie principale:

1-o. Inlesnire pentru hrană și pentru recrutațiuni din interiorul Moldovei;

2-o. Apropiare dela fruntărie polone, de unde Ionu-vodă totu încă nu despera de a căpeta adjutorie mai seriose;

3-o. Localitate retransată prin însăși natura și in care nu putea fi forțatur intr'unu casu de năvăllă neprevedută;

4-o. Facultatea de a se porni, intr'unu momentu, seū la Nistru contra Tătarilor seū la Dunăre contra Turcilor . . .

11) Timon; *Additamentum ad imagines Hungariae* (Cassovia, 1735, in-16) p. 27—29.

§ 7.

Aci Ionu-vodă congediă totă infanteria, compassă numai din țerrani.

Fie care pedestrașu fu însărcinată de a sbura la satulă sêu, de a adduce brânză și făină pentru mai multe-șille, de a respândi in țerră dulcea poveste despre victoriele deja obținute și de a inrolla pe acei ce ară voi să țiea parte la gloria și căștigulă victoriilor viitorie.

Apoi dede poruncă la cei 600 de Cozacă marinari, cari-arseseră Akkermanulă, să se totă plimbe cu luntrile loră pe Nistru, pe Marea Négră și pe Dunăre, in linia de'ntre Bender și Braila, pândindă mișcările și intențiu-nile turce și tatare.

Celle-lâlte centurie cozace, ecestre, fură rânduite in altă parte, autorisați de a cutriera Budjaculă in tôte direcțiunile, tăiândă, arđendă și apucândă totă ce le va sta in calle.

In fine, remânendă in tabăra dela Huși de uă cam dată numai cu garda personală sêu curtenii, totă cavaleria moldovenescă Ionu-vodă o espedi la Dunăre, cu misiunea de a opri dessantulă Ottomaniloră.

§ 8.

Operândă in unire cu Tătarii, Turcii nu se puteau transporta in Moldova decâtă prin ună singură punctă, între Prutu și Marea-négră, pe la cetatea Isackia, numită in vechiele nostre cântece istorice: „Vadă dela Obluciță.“¹²⁾

12) Çantemir; *Chronical*; t. 1, p. 332: „din pomenirea moșiloră strămoșiloră arđimă, precum unde acum este Oblucița, căriia Turcii îi șică Isackia, să fie chiămată vadulă Dúnării. . . . înacă și in cântecele prostescă pe la domnia lui Petru-vodă vadulă Obluciței se pomenesce.“

Ce-va mai sus, Dunărea, lărgită prin numeroasele-îrustie, nu mai presintă nici uă puțință de trecere; ce-va mai jos, începându-se Prutul, Turcii nu puteau trece fără a căde in imposibilitatea de a se întelni cu Tătarii.

Astū-feliu, stându zidū in fața Isakcei, mai fiindū susținută și prin cele 25 luntre alle Cozacului Pokotilo, cavalleria noastră fără greutate putea să apere trecătorîa Dunării in cursū de mai multe zile, respingēndū cu successū tōte încercările Turcilorū.

§ 9.

Pecându Ahmed-Pașa cu Ottomanii arū fi stētutū in nemișcare pe șermulū oppusū allū Dunării, Adel-Ghiraîu cu Tătarii arū fi trecutū Nistrulū longă Bender sēū longă Akkerman, unde nemicū nu-lū putea impedecca fiindū protegiatū de artilleria cetățilorū.

In acellū intervallū Ionū-vodă, concentrându-și tōtă infanteria, garda personală și cavalleria cozăcēscă, s'arū fi răpeđitū cu furiă asupra Tătărimii, arū fi sdrobot'o și apoi, cu nă ôste deja inaripată prin victoriă, s'arū fi intorsū cu iutellă la Dunăre contra Turcilorū . . .

Acēstă mărēță combinațiune era de fellulū acellora, carī, cu unū secolū mai in urmă, illustrarā pe mareșallulū de Luxembourg in bătăllia dela Fleurus și pe celebrulū Turenne in bătăllia de la Sintzheim.

A preveni unirea duorū armate inamice, bătēndū dentăiu pe cea mai slabă și apoi pe cea mai tare, este una din operațiunile celle mai frumôse in arta militară¹³⁾.

13) Santa-Cruz, reproducū in famôsa *Encyclopédie methodique; Art mil, litaire* (Paris, 1784, in-4); t. 1, p. 16: „Si deux corps de vos ennemis doivent se joindre, marchez au plus proche avant leur jonction, comme Turenne a Sitzheim, et Luxembourg a Fleurus. . .“

§ 10.

Astă-teļu, tótă reușita campaniei depindea dela detașamentul, trimisă la Vadă dela Oblucița.

În frunța lui fu pusă purcalabulă Jeremia Golia, carele, precum vedurămă, se distinsese prin bravură în bătălia dela Jilisce.

Ellă era cellă mai intimă amică allă lui Ionă-vodă;

Ellă însoțise pe Ionă-vodă în străinătate;

Ellă intrigase pentru a procura lui Ionă-vodă coróna Moldovei;

Lui îi încredință Ionă-vodă fortereța Hotinului, una din cheiele țerei.

Lui, deja în timpul resbellului, Ionă-vodă îi dăruie două mari moșie¹⁴⁾;

Lui, îi scăpă Ionă-vodă viața în focul unei bătălie; cu pericolulă propriei vieți;

Înainte de a pleca la Dunăre, ellă jură lui Ionă-vodă pe sânta Cruce și pe sântulă Evangeliă, de a fi credinciosă pone la mórte. . . .

Garanțiile erau óre destulle?¹⁵⁾

Ei bine! pentru trei-deci punge cu aură, allă duoilea Juda, purcalabulă Jeremia Golia vindu uă suvenire, ună amică, uă patriă, uă religiune!!¹⁶⁾

14) Actulă de donațiune e publicatū în *Zapiski Odeskago Obscestva*; t. 3 p. 254.

15) Cuvintele lui Ionă-vodă în Gorecki; p.87: „Nec ego tantam rem cuivis commisi, sed huic, cuius mihi fides semper in dubiis ac difficillimis rebus perspecta est; quem comitem tot peregrinationum mearum, prope modumque exilii shabui . . .”

16) Cámerarius; *Operae horarum subsisivarum sive meditationes historicae* (Francofurti, 1658, in-4) t. 1, p. 253-261, pune pe purcalabulă Jeremia între trădători celebri.

§ 11.

Turcii trecură Dunărea.

Trădătorul însuciniță pe Ionu-vodă, cumcă adjunse-se pré-târđiũ pentru ca să-i fi pututũ opri; dar-că forța dușmanilorũ nu se rădică peste 30,000 de óste nedesciplinată¹⁷⁾.

Planulũ primitivũ e resturnatũ: Domnulũ se vede silitũ a batte de'ntăiu nu pe Tătari, ci pe Turci.

Fie-care minută e prețiosă.

Ellũ trece Prutulũ și sbóră spre gura Dunării. . . .

§ 12.

Cũ tóte astea, veselia și speranța domnia în óstea eroului.

Cũ câte va đille mai'nainte, la 2 Iuniũ, ea serbase în fecundele podgorie alle Hușului uă đi mare, națională, de bunũ ogurũ: điũa sfântului Ionũ dela Sucéva, patronulũ Moldovei și totũ-d'ua-dată patronũ allũ vitézului principe.

Acum ea pășia la luptă cu voióse cantece: sgomotosa musică de tobe, tãmbițe, surle, fluere¹⁸⁾, o ducea la cununiã. . . . cu mórtea!

§ 13.

Apropiãndu-se de tabera turcã, Ionu-vodă trimise pe hatmanulũ Slãvilã cu Cozacii și câte-va miie de cavaleriã moldovenescã, să affle numérulũ precisũ și dispozițiunile inamicului.

17) Cronica turcã ap. Mignot; t. 2, p. 212: „ce perfide manda alvan „que les Turcs avaient passé le Danube avant qu'il eut pu atteindre les rives de „ce fleuve; qu'au reste leur armée montoit au plus a trente mille hommes de „mauvaises troupes. . . .“ Cf. Fredro; p. 114.

18) Paprocky in *Tesaurũ*, t. 3, p. 281: „zog auff die Feinde zu, lies „Trompeten, Pauken und Trommeln schlagen, zogen also fort mit lust. . . .“—Gorecki; pe mai puđin clarũ: „cum cantu cornicinum tubicinumque pervenit.“

Ei dederă peste 4,000, ce formaū avant posturile armatei dușmane; dar fugărindu-i, nu putură prinde decât unū singurū Turcū greu rănitū și carele espiră mai'nainte de a fi pututū¹⁹ respunde la întrebările hatmanului.

Atunci inșuși Ionū-vodă, luându cu sine 500 căllăreți, cari erau garda-i personală, se sui pe uă innălțime, sperându a puté judeca de cifra inamicilor după spațialū ce va fi ocupatū armata lorū.

Dar nu vedeu nemicū, affară de vr'ua patru cete, cari păđiaū in diferite direcțiuni intrarea taberei păgâne.

Astū-feliū, pentru prima óră, îi lipsia acum neaperata prefățā a unei bătăllie: să affle puterea, situațiunea și planulū adversarului.

Noroculū inceptu a-și schimba passulū

Dar inșăși fatalitatea dede astă-datā peste unū Prometeū gata a provoca la luptā tóte fulgerele Olimpului!

§ 14.

Cândū¹⁹ ostași, turburați de feliū prin feliū de șopte, citindū nedómerire pe frunțile căpitanilorū și sillabizandū in propriiele lorū ânime presimțimentulū catastrofei, veniră să întrebe pé Ionū-vodă de numerulū păgânilorū; — îi vomū socoti in luptā!“ le respunse eroulū¹⁹).

§ 15.

Mai rămâne la miđū-locū uă nópte!

A duoa¹⁹ di se va desbatte cestiunea emancipării creștinilorū de sub jugulū Turciei.

Pone acum stăpânū allū Moldovei, cuceritorū allū

19) F. r. e. d. r. o.; op. laud.; p. 117: „gdy nieprzyczajel vystapi, liezbe jego posnamy...“

Țerrei-Românesci, desrobitoru allu Bassarabiei, Ionu-voda mâni. . . peri-va?

Maî remâne la miđu-locu uă nópte!

Să revâmu în așteptarea Țillei.

Ionu-voda mâni va trece Dunărea, allu cării gemetu resună deja pone la tabera moldovenescă; va inarma brațele vânoșiloru Bulgari și, înălțându pe culmea Balcaniloru stégulul libertății, va striga: „După mine la Constantinopole!”

Maî remâne la miđu locu uă nópte!

§ 16.

Cându se lumină de Ți, trei boieru mari lipsiau din tabera moldovenescă.

Le punemu aci numile pentru a remâne în vecii veciloru stigmatizate în memoria strănepoșiloru.

Fu vorniculul Murgu, stolniculul Bilăe, și hatmanulul Slăvilă.

În cursul noptii, ei fugiră la Turci.

Cronicarulul Urechia se încercă a-i scusa, Țicându: „se temeau să nu cadă în primejdiă.”

Curiosu!

Cronicarulul trebuia să fi fostu boerul pentru a scusa pe alți boeri cu atăta naivitate.

§ 17.

Cu tôte desavantagiile sêlle, ba să maî fi fostu și altele și maî mari, Ionu-voda fu nevoitu de a grăbi cu ori ce prețu băttăllia, din următóriele cause:

1-o. Pentru a preveni sosirea lui Adel-ghirău cu Tătari;

2-o. Pentru a profita de prima ardóre a ostaşilor; . . .

3-o. Pentru a curma callea desertiunii. . .

§ 18.

În faţa cetăţii Isakcia, din astă parte a Dunării, se lungesce, perpendiculară fluviului, lacul numit Cahul, alle cărui maluri despre resărită, — unde se petrece scena, presintă ună crescută rădicată cu mai multe ramuri laterale, formându vâi şi vâlcelle seú, mai bine, amfiteatrurii închise fie-care prin câte trei păreşi de pământ.

Mai'nainte de a deveni celebră în annalele Românilor, acéstă localitate îşi câştigase deja ună nume istoric din timpii cei mai depărtaţi: ea se deprinsese a vedea catăstrófe!

Aci unde-va în apropiare se afla într'ua vreme ună oraş dacic, dărmată de Macedonii lui Alexandru cellu Máre în espediţiunea loră de'ncóce de Dunăre;

Aci Persii lui Dariu Istaspă trecură şi retrecură Istrul în nefericitul loră resbellă cu nomađii Sciţi;

Aci, mai târđiú, imperatulă romană Valinte o păşise azardându-se contra Goţilor;

Aci, pone astăđi, în prejmele satulu Cartală, se desgropă în toţi annii din misteritulă ţerrênei preţioase anticuităţi grece şi latine, testamente alle unei lumă perdate!²⁰⁾

§ 19.

La dreapta Moldovenilor se întindea în lungime lacul, lată de peste 2,000 de stâneni şi fără vaduri; în centru terrenulă era fórte accidentat; la stânga se desfăşura ună şessă; la spate—ua terrassă naturală.

20) Brun: *Notices sur la topographie ancienne de la Bessarabie* (Odesa, 1857, in-8); p. 43.

Din partea Turcilor lacul era la stânga, érá la drépta și în centru terrenul, formându uă rădicătură cam paralelă cu frontul Moldovenilor, se pogoria în- napoi pone la țermul Dunării.

Armata nóstră avea peste vr'uă câte-va mîie de glótă séu recruți; peste 20,000 de infanteriă, peste 10,000 de cavalleriă, peste 1,000 Cozacî, 80 obusiere și 60 tunuri de câmp de celle micî moldovenescî, pe carî le-amü de- scrisü cu uă altă ocasiune; adecă în totulü pone la 35,000 de ómenî și 140 piese de artilleriă.

Turcî erau peste 130,000 de ómenî, cei mai multî, dupá obiceiul lorü, cavalleriă; și 120 gure de focü²¹⁾.

Fie-care Moldovenü cãta a se lupta, ellü singurü, câte cu patru pâgâni; dar Ionü-vodă, ca unü generalü adevera- ratü modernü, își assicürase unü mare avantagiü prin in- fanteriă și artilleriă, mai allesü avëndü a face pe unü câmpü undoiosü, precum sunt totü-d'a una țermü lacurilorü

Pe longă astea, fie-care callarașü moldovenescü avea câte unü callü de rezervă, pentru a înlocui pe cellü truditü séu uccissü.

Parculü ábunda în arme: săgette pentru infanteriă, pentru cavalleriă sulite. . . .

Astea erau miđü-lócele respective alle ambelorü armate.

§ 20.

Despre ordinea Turcilorü avemü pré-puține indice, dupre. carî să ne putenü orienta.

21) Ciffra Turcilorü se póte cunnósee făcëndü uă proporțiune între ciffra unei aripe a lorü, adecă în prima liniă 20,000, și cea a unei aripe moldovene, adecă maximum în prima liniă 5,000; încätü tótă armata moldovenă fiindü aprópe 35,000, cea turcă, cuadruplă, este minimum 130,000, ceia ce se potrivește și cu termele međiü trasü din differitele ciffre, presintate da istoricî, anume 90000 în M i- gnot, t. 2, p. 211; 200,000 în Baudier, loco supra; 100,000 în Paprocki, Gorecki, Dethou, etc; cáci summa totală 390,000, împărită pe 3, dá 130,000. — Despre ciffra tunurilorü, veđi Engel; t. 2, p. 224.

Istoricii o laudă: cu atât mai reu trebuia să fi fost pentru Ionu-vodă.

Tot ce se scie, este că:

1-o Liniă loră pe băttaiă avea la aripa stânga 20,000 de luptători;

2-o. Artileria nu se afla de'naintea frontului, ci la dosul lui, după colline;

3-o. Armata avea multe linii, lungite, una după alta, pona la șermul Dunării;

4-o. Battaliónele și escadrónele erau profunde. . .

§ 21.

Ordinea de băttaiă a lui Ionu se póte desfășura cu destullă claritate.

În România, ca și în Franța²²⁾, armata națională se împărția în pâlcuri séu regimente câte de 1000 de ómeni sub câte un capitanu, subdivise în despărțiri câte de 500 de ómeni, sub hodnogă, vatavă séu locotenență.

Ionu-vodă conservă această divisiune, affară numai de Cozacă, allă: căroru numeru nu se putea tăia decâtu cellu multu în centurie; affară de glótă, carea nu avea nici uă organizațiune regulată; și affară de garda personală, uă mică unitate escepițională.

Pe această basă, principele își împărți acum armata moldovenescă propriă în 30 de regimente, 20 de infanteriă și 10 de cavalleriă; căută a da celei una miă de

22) Du Bellay; op. cit; p. 501: „Et afin ques oudain il eust les hommes „a son premier mandement, ordonna (Francois I) avec ceux de son conseil de „dresser, a l'exemple des Romains, en chaque province de son royaume, une „légion de six mille hommes de pied, dont il bailleroit la charge a six gentils- „hommes, les quels auroient pour chaque mille hommes deux lieutenans, et sous „chacune enseigne cinq cens hommes . . .“

Cozacii uă așa pozițiune, încătă fie care centuriă a loră să aibe effectulă unăi regimentă romănescă; iar glóta o lăssă a fi de uă cam dată numai spectatrice, călindu-se încetă și de departe, ca într'ua școlă, pentru ocasiuni viitorie, cu foculă luptei.

Formațiunea tactică a acestoră unități presinta trei linie, compuse fie care, in proporțiuni differite, din câte trei elemente separate: in centru stetea infanteria, la aripa stîngă—cavaleria, la aripa dréptă — Cozacii.

Tóte aceste elemente speciale erau proveđute fiă-care cu ună elementă comună: artilleriă.

Prin câte-și-trele liniele treceaă trei intervalluri de uă lărgime egală: unulă despărțindă cavalleria de infanteriă seú aripa stîngă de centru, ună altulă tăiăndă infanteria seú centrulă în duo giümetăți, ună allă treilea despărțindă infanteria de Cozacii seú centrulă de aripa dréptă.

În intervallulă din miđă-loculă infanteriei, între prima și secunda linie, stetea principele, incongiurată de guarda personală, 500 voinicii alleși din tótă armata²³).

Acollo. la vedulă ostii întrege, se înnălța stégulă cellă mare allă țerei²⁴), cu capulă unăi taură instellată pe uă parte și uă cruce pe reversă²⁵).

Compozițiunea fie-cării linie differia de celle-l'alte duo prin putere, fiindă cu atătă mai tare in tóte, cu cătă mai multă se apropia de sfera acțiunii inamice: cei mai

23) Urechia; *Letop.*, t. I, p. 165, pune garda princiară 600; Bielecki, *Kronika*; p. 718, pune 300; noi preferim 500 nu numai ca ună terme mediă, ci mai cu semă ca cifra regulamentariă a unei vătăvie de curteni domnesi la Romăni.

24) Négoiă Bassaraba; *Învățăture cătră fiu-seu Teodosie-vodă* (Copia din 1654, MS. în Biblioteca din Bucuresci, in-4); p. 196: „Stégulă stă in miđă-loculă resboiulă și caută tótă dstea la stégă. . .“

25) *și planulă bătăliei dela Obertină.*

mulți oameni și cele mai multe tunuri se indessa în prima linie, linia secundă era mai puțină și mai rară; proporțiunea mai scadea încă în linia a treia.

Astfel:

Prima linie numera 16,000 luptători, anume 10,000 infanterie, 5,000 cavallerie, 500 Cozaci și 500 gardă personală;

Secunda linie numera ca la 9,300 luptători, anume 6,000 infanterie, 3,000 cavallerie, 300 Cozaci;

A treia linie numera ca la 6,200 luptători, anume 4,000 infanterie, 2,000 cavallerie, 200 Cozaci;

Prima linie avea 30 tunuri de câmp, secunda—18, a treia—12²⁶⁾;

Dispozițiunea precisă a celor 80 obusiere e necunoscută, fiindu-se mai mult decât probabil cum că ușa parte ocupa înălțimea predominantă, ce se rădica pe termenul lacului, la dreapta armatei moldovene, adecă din partea Cozacilor; iar remășița va fi fost distribuită, ca și tunurile de câmp, în calcul de câte două de regiment.

Prima linie era menită a inaugura lupta; secunda trebuia să rețepă pe prima, la casă de retragere, s'eu susțină, la casă de debilitate; a treia forma rezervă.²⁷⁾

Acastă caracteristică a fie-cărei linie în deosebire implica luarea următoarelor măsuri necesare:

1-o. Prima linie fu desvăllită în lungime, pentru a avea un front egal frontului inamic²⁸⁾;

26) Bielski; *Kronika*; p. 714: „Kazdy ufiec mial dwa dziala, bylo y „môdzierzow 80 miedzy nimi . . . “

27) Fredro; p. 117: „jednym powierzając główna bitwe, drugim posilkowanie . . . “

28) Cf. planșa *Bătăliei dela Oberlinu*.

2-o. Prima liniă avea între regimente și între centurie intervalluri foarte mici, pentru a prezenta o bună rezistență compactă²⁹⁾;

3-o. Liniile a doua și a treia fură formate în colonne³⁰⁾, pentru a putea pași muș în ordine la ajutorul liniilor precedente respective;

4-o. Secunda liniă avea între regimente și între centurie intervalluri mari, în care să se pōtă încadra la nevoie prima liniă³¹⁾;

4-o. Linia a treia avea între regimente și între centurie intervalluri și mai mari, în care să se pōtă încadra la nevoie prima și secunda linie;

6-o. Distanța dintre prima și secunda linie era mică, pentru ca sprijinul să pōtă fi mai grabnic;

7-o. Distanța dintre secunda și a treia linie era mare, pentru a păstra rezerva intactă de loviri proiectilelor vrăjmașe pōne la momentul trebuinței extreme.

În fine, afară de cele trei linii de mai sus, mai era o a patra liniă, suplimentară, în dată la spatele rezervei, în care se afla parcul, cai, munițiuni, etc; avându la dos un lung brâu de colline, iar glōta la flancuri.

§ 22.

Acastă ordine primitivă de bătaia ni se pare a fi un cap-d'operă de bună simț militar: nu era cu pu-

29) Fredro; loco supra: „W niewielkich odstepach. . .“

30) Cf. *Bătălia dela Obertinū*.

31) Macchiavelli; op. cit; lib. 3: „la seconda schiera, perche ha prima „a ricevere gli amici che a sostenere il nimico, conviene che habbia gli intervalli grandi, et per questa conviene che sia di minor numero che la prima. . .“
— Cf. Négoiă Bassaraba; op. cit; p. 179: „și de se va întempla vre-oă „intemplare străjei ceî defntăiū, ea să viie să se amestece în cea de a doua. . .“
Négoiă Bassaraba este anteriorū lui Macchiavelli.

tință a profita mai bine de toate condițiunile terenului și de marcata specialitate a differitelor arme.

In privința terenului:

1-o. Ună lacă aperându intr'ună modă inaccessibleă aripa dréptă a óstii moldovene, Ionă-vodă, dupre ună principiū fórté vechiū in tactică³²⁾, putu să și strămute totă cavalleria la aripa stângă; unde, pe longă forța-î numerică agglomerată, ea devenia gróznică órăși prin ună altă avantajū naturalū, prețiosū anume pentru acțiunea căllărimii: șessū.

2-o. La aripa dréptă, assicurată prin pozițiunea lor cului și prin uă innălțime garnită de artilleriă grea, Ionă-vodă cređu pré-de-adjunsū a lăssa numai uă mână de Cozacă, voinică devotați și cară, fiindū căllări séū pedestri, dupre trebuință, lesne se accomodaū cu totū felulū de terrenū.

3-o. Sciendū, că Tătariī vorū puté supraveni chăărū în cursulū bătălliei, lovindu-lū din spate; Ionă-vodă și-lū accoperi prin căruțele parcului și prin uă rădicătură de terrenū, lăssandū, din necessitate, mai descoperită numai cavalleria din aripa stîngă, carea inse, precum veți vedé, era să aibe ună rollū mai importantū numai la inceputū lū luptei.

In privința armelor:

1-o. Ionă-vodă, sciū a se feri de uă greșellă comună generalilorū europeană din secolulū XVI, și chăărū mai târđiū lui Gustavū-Adolfū, cară toți obicinuiău a amesteca armele la unū locū, făcendū monstróse battalióne equé-

32) Vegetius, lib. III, cap. 26: „Qui pauciores, infirmioresque habere se novit, septimo modo ex tano latere, aut montem, aut mare, aut fluvium, aut aliquid debet habere subsidium . . .”

stro-pedestre: în armata eroului nostru, din contra, cavalleria stetea la uă parte, infanteria la uă parte, Cozaciî—unŭ feliu de dragoni³³⁾—érăși la uă parte.

2-o. Deși în Europa nu se stinsese încă usulŭ feodalŭ din evulŭ međiŭ de a planta în centrulŭ armatei cavalleria, în care serviă mândra nobilime și pentru care mojica pedestrime abia avea dreptulŭ de a forma aripe; deși uă asemenea ordine se perpetuase, mai cu sémă, la vecinii nostri Unguri și Poloni; totuși Ionŭ vodă, ghicindŭ prin geniulŭ seŭ tóte misteriele artei militare moderne³⁴⁾, nu se sfiă a aborda uă calle de totŭ oppusă obiceiului: ellŭ puse infanteria în centru și cavalleria la aripe.

§ 23.

Studiândŭ acum în quintessentă întregulŭ ordinŭ de bătăiă allŭ armatei moldovene, lesne deducemŭ următóriele trei puncturi principale:

1-o. Aripa dréptă—Cozaciî—prin lacŭ și prin tunuri era tare în priivința defensivă;

2-o. Aripa stângă—cavalleria—prin șessŭ și prin numerŭ era tare în priivința ofensivă;

3-o. Centrulŭ—infanteria — aședatŭ pe terrenulŭ accidentatŭ cellŭ mai propriŭ pentru acéstă armă, era gata a susținé, ofensivŭ seŭ defensivŭ, pe ori-care din aripelle sélle.

33) Cătŭ de greșită léră e opiniunea lui Melzo; *Regole militari sopra il governo della cavalleria*: „l'uso degli Archibugieri a cavallo fu inventato da Francesi . . .“

34) De la Barre Duparcq; p. 279: „La cavalerie ne saurait former le „centre de la ligne de bataille, parce que toute sa force réside dans le mouvement „et que dans cette position elle ne pourrait se mouvoir, soit en avant, soit en arrière, sans désunir la ligne. . . .“

§ 24.

Ma'naintę de a incepe bătăllia, Ionū-vodă mai urcă, pentru a două oră, pisculū de pe mallulū lacului și vedu, astă dată, tótă armata turcă eşindū în ordine din văi. . .

Era uă mulțime spăimântătoră!

Eroulū totū inse nu-ı venia a-și inchipui să-lū fi trădatū purcalabulū Jeremia Golia, acella căruia, — dupre sublima espressionē a lui Tacitū, — ellū îi dase totū ce pôte priimi unū suppusū!³⁵⁾

În locū de a arresta pe criminalulū, ellū se mulțumi cu scusele selle; în locū de a-ı tăia capulū, ellū îi lăssă cea mai importantă operațiune a bătăliei. . . .

La Waterloo Napoleonū cellū Mare cređu pe Grouchy!

§ 25.

Bucimū începură a cănta.

Resună fiorosulū rēcnetū „Uccide! uccide!„³⁶⁾, remasū noūe, ca mōștenire, dela vechiū Romanī, cari strigau în momentulū ataculū: „feri! feri!“³⁷⁾

§ 26.

Planulū lui Ionū-vodă, precum se putea judeca din însăși dispozițiunea armatei selle, în care una din aripele, acea stângă, concentrase în sine tótă forța ofensivă, era de a începe bătăllia în așa numită *ordine oblică*, ca Epa-

35) *Annales*; lib. XIV, 54: „uterque mensuram implevimus, et tu, quantum princeps tribuerę amico posses, et ego, quantum amicus a principe accipere. . .“

36) *Lasicki*; p. 147: „Tollitur clamor Turcice, Gaur gaur, vur, vur, Vala-
„chice autem, Ocide, ocide . . .“ — Romănesce, în limba vechiă, a uccide insemna a lovi, precum vedē în *Biblia* și în *Pravila lui Vasile-Vodă*.

37) *Lipsius*; *De militia romana* (Antverpias, 1595, in-4) t. 2, p. 289: „In
„eodem (Plutarchus in Mario) lego, Romanos etiam usurpasse crebro illud Feri
„in acie, et cum sese mutuo adhortarentur. . .“

minondas la Mantinea, Cesarū la Farsale, Gustav-Adolfū la Leipzig, Buonaparte la Marengo. . .

Admiratū deja în anticitate³⁸), acestū genū de atacū căpetâ nesce suffragie și mai ponderose³⁹) și se sancționnâ prin nesce essemple și mai strălucite în timpii modernī.

Fridericū cellū Mare resumâ prețioșele avantagie alle ordinii oblice în următóriele câte-va cuvinte:

„1 o. Cu uă óste mică înfrângi uă óste mare;

„2-o. Lovesci pe dușmanī din partea, de unde însuși „te scii a fi mai tare;

„3-o. Espuī pericolului numai uă porțiune din ar-
mată, restulū conservându-se próspectū. . . .“⁴⁰)

Arū puté crede nescine, cum că eroulū prussianū justifică aci anume motivele eroulū românescū!

§ 27.

Ionū vodă commenda centrulū.

Swierczewski --drépta.

Stânga . . purcalabulū Jeremia Golia.

38) Vegetius; lib. 3, cap. 26: „Qui imparem se iudicat, dextro cornu „suo sinistrum cornu pellat inimici. . . qui sinistram alam fortissimam habere se „noverit, dextram alam hostis invadat. . . .“

39) *Encyclopedie méthodique; Art militaire*; t. 3, p. 290: „Cet ordre de bat- „taille est regardé par tous les auteurs militaires comme un des meilleurs moyens „de s'assurer de la victoire. C'est, dit M.le chevalier de Folard, tout ce qu'ilya „de plus a craindre et de plus rusé dans la Tactique. . . .“

40) *Mélanges en vers et en prose* (Sive loco, 1792, in-8), t. 3, *Instruction „militaire du roi de Prusse pour ses généraux*; p. 213: „C'est ici ou l'on peu faire „une application utile d: mon ordre de bataille oblique. Car on refuse une aile „a l'ennemi, et on renforce celle qui doit faire l'attaque. Par la vous portez toutes „vos forces sur l'aile de l'ennemi, que vous voulez prendre en flanc. . . . Par „cette disposition vous aurez l'avantage: 1-o. de faire tete avec un petit nombre „de troup-s a un corps supérieur; 2 o. d'attaquer l'ennemi d'un coté ou l'affaire „sera decisive; et 3-o. votre aile ayant été battue, il n'y aura qu'une partie de „votre armée d'entamée. . . .“

§ 28.

Precum vedurăm, această din urmă trebuia să începă atacul.

Celle cinci regimente de cavalleriă se arruncară asupra aripei drepte a Turcilor.

Invecinatele cinci regimente de infanteriă se mișcară înainte pentru a sprijini lovirea, amenințându centrul inamicului.

Dar vai!

Ionu-vodă vede infanteria retrogradându, iar cavalleria plecându stégul, rădicându cușmele pe sulite, și trecându la dușmani.

În capul acelei cavallerie,—o mai repetăm uă dată,—fu măscatul pone atunci trădător, carele, după ce vînduse păgânului trecătoria Dunării, se grăbia acum a căștiga deplin prețul patricidului: fu purcalabul Jeremia Goția!

§ 29.

Secolul XVI fuse fecund în crușimi: Sânt-Bartelemy, descapitarea Mariei Stuart, domnia lui Ivan cellu Groznicu, furorile Incușiunii . . . illu impetritéză ca nesce pete de tigr!

Varietățile de pedepse, intrebuintate atunci mai la tôte poporele Europei, își rădicu pêrul, își încreșcū fruntea și-ți inchiăgū sângele⁴¹⁾.

Dar nu fu, nu este, nu pôte fi nici uă penalitate des-tullu de crudă pentru a correspunde cu fapta unu vîn-detorū de patriă!

A impinge millioane de frați pentru secolî in abisulū

41) *Acta Tomiciana*; t. I, p. 11.

slaviei, este unŭ attentatŭ nu contra unui omŭ, nici chiarŭ contra unei singure naŭiunii, ci contra a ũece, a duo-ũeci de popore, ce se nascŭ unulŭ după altulŭ ŝi se numescŭ generaŭiunii!

Crima este atătŭ de monstruŭsă, incătŭ imaginaŭiunea se refusă a-ŭ inventa uă pedepsă analŭgă: penalitatea cea mai potrivită arŭ fi de a da miserabilului vieŭta Jidovului Retăcitorŭ, pentru ca să audă ŝi să simŭta in cursŭ de uă miriadă de anni necurmatele blăsteme alle posterităŭii.

Cain fusese sântŭ allătura cu purcalabulŭ Jeremia Golia!

§ 30.

Uă descuragiare generală cupprinse pe Moldoveni.

Numai Ionŭ-vodă conservă uă frunte senină: ellŭ devenia cu atătŭ mai mare, cu cătŭ mai mare devenia furtuna.

Turcii așeđară pe trădători de 'naintea liniei lorŭ de băttaiă.

„Iată vinđetorii nostri! „strigă Ionŭ-vodă, poruncindŭ ca tŭte focurile, tŭte impușcăturaele, tŭte lovirele să fie așintate spre acea parte.

Mișeiŭ periră pone la unulŭ; curagiulŭ renăscu in pepturile cellorŭ credincioși.

Ionŭ-vodă inaintă cavalleria din secunda liniă la loculŭ celei trecute la dușmanŭ, apropiă cavalleria din rezervă, regulă din noŭ pedestrima, restabili orânduela in tŭte . . .

§ 31.

Folosindu-se de momentana terrŭre a infanteriei moldovene ŝi pășindŭ pe cadavrele trădătorilorŭ, Turcii ne at-

tacă acum în *ordine conică*, adică mișcându-se cu centrul lor asupra centrului nostru și ținându-și aripelile.

Ei sperau că rumpe armata română în două.

Ionu vodă era gata.

Tóte tunurile fiindu de uă cam dată descărcate, ellu formâ planul de a lua din cóste conul cellu înaintat: allu păgânilor, poruncind Cozacilor să-lu lovescă cu puscele din dreapta, pe cându cavalleria cea rennoită din stânga fillu stringea cu sulitele, iar infanteria din centru ploa nouri de săgete.

Turcii dederă dosu.

Retrăgându-se, intențiunea lor era de a atrage pe Moldoveni asupra bateriilor ascunse după colline.

Ei uitară, că Ionu-vodă, fostu amic allu vizirului Mehmed-Sokolli, cunoscea toate finețele tacticei otomane.

După uă scurtă gónă, Moldovenii primiră ordinea de a reveni înapoi în șiruri strinse.

Turcii nu puteau presupune ca Ionu-vodă să le fi pregătitu lor întocmai aceeași embuscadă, în care ei nu reușiseră a-lu ademeni pe densusu.

Așa dără, vedându retragerea noastră, ei se arruncară din nou . . . de uă dată șirurile Moldovenilor se desfăcură în laturi și, desmascându artilleria, fulgerară, ametră, alluňgară pe inamicu.

Duo atacuri fură respinse.

Nesciind ce să mai facă, Turcii năvăliră pentru a treia oia, acum cu totă linia lor de bătăia, silindu se a incongiura mica óste romănescă . . .

§ 32.

„Sboru topórele-arruncate,
„Sbėrnăiu arcele 'ncordate,

„Si săgețele uşore
 „Nouréză mândrulă sóre.
 „Caii saltă şi nechîeză,
 „Lupta urlă, se 'nceleştează,
 „Şi barbarii toţi grămadă
 „Morţii crude se dau pradă!
 „Dece cadă, uă sută moră,
 „Sute vină in loculă loră;
 „Mii întregi se risipescă,
 „Alte mii in locă sosescă!
 „Dar vitézulă cū-a sa pală
 „Face drumă pintre năvallă,
 „Şi petrunde prin săgeţi,
 „Că-i Românu cu şapte vieţi!
 „In zădară hidra turbézá,
 „Trupu-i gróznică încordézá,
 „Geme, urlă şi crăşnesce,
 „Şi 'npregiură se 'ncolăcesce:
 „Fiulă Romei se apprinde,
 „Hidra 'n mâne-i o cupprinde,
 „Ş'o zugrumă, şi o sfarmă,
 „Ş'o invinge şi o darmă . . . .⁴²⁾.

§ 33.

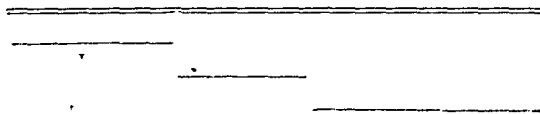
După ună potopă de sânge din ambe părţile, Turcii, respinşi pentru a treia óră, fură goniţi cu atâtă inverşurare, încătă garnisónea ottomană dela Isakcia, pe mallulă oppusă allă Dunării, in mică depărtare dela câmpulă luptei, vedëndă neregulata loră mişcare înderëtă, cređu bătăllia de totă perdută şi rumpse la fugă!

42) V. Alexandri.

Pentru inlesnirea memoriei, resumăm aci, prin câteva cuvinte, într'unu mod plastic, totu mersul acțiunii in această primă fază a bătăliei, remasă in avantajul lui Ionu-vodă.

Liniele duple semnificu armata inamică; acele simple pe ai noștri.

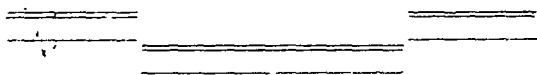
1 o. Aripa stângă moldovenescă, susținută de jumetatea centrului, atacă aripa dreaptă a Turcilor :

2-o. Centrul inamicu, susținutu de ambele selle aripe, atacă centrul Moldovenilor :

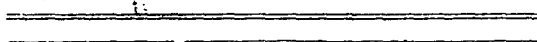
3-o. Ambele aripe moldovene atacu din coste centrul Turcilor :

4 o. Ambele aripe turce atacu pe ambele aripe moldovene :

5-o. Totă linia de bătăia a Turcilor atacă pe cea a Moldovenilor :

§ 35.

Apoi analizându în detaliu muvamentul corpurilor moldovene pe câmpul bătăliei, noi admirăm, mai ales, precisiunea și apropositul momentului, când, după alllă duoilea atacă din partea Turcilor, aripele noastre, precum arretarăm, își despicară șirurile, golind focul artileriei: uă evoluțiune fôrte grea în genere, iar mai cu sémă în retragerea unei cavallerie!

Pone atunci Turcii se credea cum numai ei singuri capabili de a opera acéstă artistică mișcare, pentru care se essercita în speciă din timpii cei mai depărtați, socotindu-o ca pe una din principalele resôrte ale propriei lor tactice, și prin carea câștigaseră mai multe victorie strălucite asupra creștinilor, între altele pe cea dela Mohacs⁴³).

Veđurăți, cum că Moldovenii lui Ionă vodă îi întrecă pone și în acéstă priivință!

§ 36.

După ultimul atac și desordinata respingere a păgânului, să fi avut eroul nostru uă căllărime próspetă, adecă să nu lă fi părăsită la începutul bătăliei, prin tradaarea púrcașului Jeremia Golia, celle mai allesse cinci regimente de cavalleriă, victoria era completă.

Uă dată întorși la fugă, Turcii trebuia goniți fără un minut de zăbavă: linia lor de bătăiă, allungată și totă lovită cu furiă, s'ar fi resturnat peste celle-lalte linie, deja descuragiate; iar neputința de a scăpa peste

43) Bielski *Sprawa rycerska*; p. 55: „tym hakiem ida, ustepuja sie nazad „potrosze broniac sie niebroniac na dziala. a gdy im najbardziej przypra, rozstapia sie w strony, odkryja dziala, strzelbe puszcz na nieprzyjaciela, zbija tak, by „najwietszy lud, jako uczynili u Mochaeca Wegrom . . . .“

Dunăre ară fi topitū intr'ua clipă tótă armata, prin ferrulū Românilorū și prin undele fluviulū.

Dar lipsitū de flórea și cea mai mare parte a caveriei sélle, mica remășiță fiindū stórsă de oboséllă, ce óre putea face marele eroū allū Moldovei?!

§ 37.

Si cu tóte astea, ori-care va fi de aci inainte resultatū final allū bătálliciei, annalele militare trebuie să admire cu entuziasmū pe acella, carele infruntându uă armată de trei ori mai numerósă, fiindū în trei rënduri vîndutū, după ce susținuse trei atacuri terribile, totū încă se părea a fi ellū învingătorū!

§ 38.

Obosiți de crâncenă luptă, Turcii se opriră; Moldovenii se puseră la repaosū din dosulū tunurilorū.

„Si așa stândū și privindū unii la alții, — dice cronnicarulū Urechia, — a datū uă plóia mare, de a muiatū „prafulū cellū de pușcă, de unde aveau Moldovenii nădejde de ajutorū.“⁴⁴⁾

Precum vedurámū, numai prin infanteriă și, mai allessū, prin artilleriă Ionū-vodă întrecea pe Turci, contrabalantându grozava disproporțiune a forței numerice.

Infanteria era ostenită; artilleria tu abimată. . . .

Elementele se uniră cu trădătorii!

44) Unū casū de acelașū genū raportéză Frontinus; lib. IV, cap. 7, ex. 30: „P. Scipio in Lydia, quum die ac nocte imbre continuo vexatum exercitum „Antiochi videret; nec homines tantum aut equos deficere, verum arcus quoque „madentibus nervis inhabiles factos, exhortatus est fratrem ut postero, quamvis „religioso, die committeretur proelium; quam sententiam secuta victoria est. . .“

§ 39.

Plóia domolindŭ prafulŭ și imprăstiândŭ fumulŭ, ce s'au fostŭ rădicatŭ de sub piciórele luptătorilorŭ, cai și ómenî, și din detunetele artileriei; Turcî se incredințară acum limpede de tótă puținătatea armatei lui Ionŭ vodă.

La aripa dréptă, ei veđură uă adeverată miniatură: numai vr'uă câte-va sute de Cozacî, pe carî îi apperaseră pone atunci formidabile batterie, dar in urma plóei nu-î mai appera nemica!

Astŭ-feliu, cei 20,000 de Turcî, cai formaŭ aripa stângă a păgânilorŭ, se grăbiră a se asverli cu tótă furia sicuranței assupra vitejilorŭ aliați ai lui Ionŭ-vodă.

Contra acestei inundațiunii de brațe steteau peste totŭ 300 de Cozacî: 900 căđuseră morți mai 'nainte in cursulŭ bătălliei!

Eraŭ 70 de Turcî pe unŭ singurŭ puŭ de Cozacŭ!

§ 40.

Spre culmea fatalității, sosesc in același momentŭ Adel-Ghiraŭ cu 100,000 de Tătari, realisându-se nenorocirea, pentru a cării inlăturare Ionŭ-vodă pripise a da bătăllia cu uă óră mai 'nainte!

Pe cândŭ aripa dréptă a armatei turce năvăllesce din față assupra restului cavalleriei nóstre din stânga, Tătarii trecŭ terrassa din dosulŭ Moldovenilorŭ și lovescŭ din dărétŭ.

Nu aveamŭ in totulŭ nici 5,000 de căllărași, carî puși intre duo focuri, simțiră acum uă sută de brațe rădicade assupra fie-cărui capŭ!

§ 41.

Cozacî aveau pusce, se sprijiniaŭ de uă parte de-

termulă lacului, de cea-laltă de infanteria, și erau atacați numai din față: ei resistară contra aripei stânga a păgânilor;

Cavalleria moldovenescă, lipsită de armă de foc, avându uă costă descoperită, și fiindu atacată totu-d'ua dată din față și din dosu, de Tătari și de aripa dreptă a Turciloru, nu era chipu a rămâne pe locu . .

§ 42.

Infanteria se conservă pone acum din trei cauze:

1-o. Prin pozițiunea-i centrală, ce nu permitea inamiculu a o distruge mai nainte de a i fi nimicitu aripele;

2-o. Prin parculu, ce-i accoperia dosulu, aperând'o de navailla Tătărimii;

3 o. Prin naturala-i stabilitate in comparațiune cu esențiala mobilitate a unei cavallerie . . .

§ 43.

Glóta scăpă furișându-se pe'ntre căruțe . . .

§ 44.

Remăsū numai cu infanteria, Cozaci și glóta; perđendū nă aripă întrégă; părăsindu-lū orī-ce speranță, orī-ce posibilitate de victoriă; ce óre mai putea întreprinde Ionu-vodă?

În acestū momentū i se arretâ la lumină tótă mărimea de sufletū.

Elu arū fi pututū să-și salve propria sea viétă.

Străvestitū într'ua huină țerrănescă, încăllecându pe unū mândru cursierū domnescū, nemicū nu era mai lesue decâtū a eși pe din dosulū armatei, a ocolli laculū Cahulu-

lui în direcțiunea Prutului, pe unde nu petrunseră încă inamicii, a trece în Moldova și a fugi de aci în Polonia, recurgându acollo la ospitalitatea lui Laski său a principelui Ostrogski.

Cine scie déca, în cursul timpului, ellu nu se va fi reconciliatù cu Pórta Ottomană?

Cine scie, déca nu va fi addusù din Polonia, ca Lăpușnenulù său ca Despota, uă nouă armată, cu care să-și recucerescă țerra. . . . .

Ei bine! aceste impulsuri egoistice, deși aũ pututù strebatte in peptulù unuĩ Pompeiũ său Carolũ XII, totuși nu-și găsiră locũ in sublimulù cugetũ allũ lui Ionũ-vodă!

A scăpa remășițele armatei moldovene fără a se gândi unũ minutũ la sine însuși; său déca nu, apoi cellũ puținũ a peri cu gloriã de'mpreună cu iubitã patriã. . . . numai una din aceste duo putea allege restrănepotulù mumei lui Ștefanũ cellũ Mare, carea inveța pe fii seĩ, că *passerea in cuĩbulũ seũ pere!*⁴⁵⁾.

§ 45.

Tătariĩ, 'impinși de nenfrênata lorũ lâcomiã, pureserã in gónã dupã imprăștiata cavalleriã, compusã din boieri și boierinași, adică, mai bine đicëndũ, din blâne de samurũ, din sãbie cu petre scumpe, din lanțuri de aurũ, din punge cu galbeni . . . .

Acéstã capitalã imprudentã eliberândũ de uã cam datã spatele armatei moldovene, Ionũ-vodã,—minte limpede in impregiurãri turburi ⁴⁶⁾,—se grãbi a profita de greșella vrãjmașului.

Ellũ descallecã de pe callũ, pedestresce pe Cozacĩ,

45) Neculcea; *Letopis.*; t. 2, p. 198

46) Tacitus; *Hist.*; lib. IV, 77: „turbidis rebus intrepidus“.

gruppéză glóta cu infanteria și, strigându către eroicele resturi alle ostirii sélle: „Fraților! cađă capulú meu unde vorú cǎde ăpetele vóstre!”—face unú atacú atátú de furibúndú, încátú apucá dela Turci artileria lorú, o stricá pentru ca să nu le mai póta servi, și i lassá inleroniți de ametéllá și uimiți de admirațiune!

Cu propriiele sélle mâne, in furia acellú momentú supremú, ellú trase din miđú-loculú págánilorú unú tunú de celle mari: atátú de colossalá fu puterea fisicá a acestú Hercule românú!⁴⁷⁾

Apoi formándú uá compactá nestrábáttutá colónná, Moldovenii se retraserá pone la apropiatulú munte, pe vėrfulú căruia fumeгаú ruinele satulú Roșcanii, arsú cu câte-va minute mai 'nainte de către urdiele tataré!

§ 46.

Ultimulú atacú, mai 'nainte de a se retrage, ca și tóte celle-l'alte manevre alle acesteí memorabile báttállie, este unú strălucitú testimoniú de sciință militará.

Multú mai in urmă, ilustrulú Montecuculli díse:

„Catá să atací pe dușmaní cu uá violință extraor-dinará mái cu sémá atunci cândú voesci a te retrage.”⁴⁸⁾

Plecați déră fruntea de 'naintea lui Ionú vodá, carele ințellesesă acésta la 1574 in momentulú cellú mai de-speratú álú unei báttállie deja perdute; nu de 'naintea lui Montecuculli, carele rumega cu unú secolú mai târđiú in liniscea cabinetulú!

47) Unú altú essemplu contimpurénú de asemenea forță veđi in Camera-rius; *Operae horarum*; t. I, p. 389: „Baro a Fronsberg tormentum murale solus innitens humero, quo vellet, propelleret . . . .”

48) *Mémoires*; p. 168: „ne charger jamais plus fortement l'ennemi que quand on se veut retirer . . . .”

§ 47.

Din aproape 35,000 de óste, eroulú remase abia cu 7,000⁴⁹⁾.

Cellú puţinú 20,000 de Români aú căđutú într'úă jumetate de đí, aপরându şí trei idolurí, ce le recomen-dase úă datá marce Stefanú în instrucţiunile selle militare: Crucea, Țerra şí Stégulú!⁵⁰⁾

§ 48.

Scriendú acestea rëndurí in singuritatea nopţii, cândú misteriolú naturei şí tăcerea ómenilorú ducú imaginaţiunea departe: departe—la ceia ce nu mai este séú ceia ce nu este încă, uítândú presentulú şí confundândú într'úă rađă trecutulú şí viitorulú; mă cutremurá băttaia ânimei, mă arde foculú capulú, mă turmicú prin sânge fluvie de forță, mă electriséză úă șóptă ce vine nu sciú de unde, din mine séú đin affară: „mare e Românulú!“

Dar de úă datá se aude troscotulú unei birje, ce sdro-besce pavellele stradei; mă arruncú la feréstă; luna ín-tinde úă melancolică lumină; unú june cu mănușe albe, cu gíamú la ochiú, cu havana ín gură, se întórcce palidú de obosélă după úă petrecere nocturnă. . . .

§ 49.

Aședându se pentre dărmăture, Ionú-vodă ocolli cu șanțurí platoulú muntelú⁵¹⁾; puse ín fața inamiculú, ín gíurulú așa numitei *creste militare* (crête militaire), adecă

49) Fredro; p. 121: „niewiecéj nad 7,000 rozbitków . . .“

50) Veđí unú articolú allú meú în *Buciumulú*; 1864, nr. 214.

51) Urechi anumesce satulú, fără detallie topografice, carí găssimú numai ín cronica turcă ap. Mig not; t. 2, p. 213 „une montagne sur laquelle il se retrancha“

pe linia cea mai înălțată a pogorișului, pe cei mai buni arcași și pușcași; îi întări prin uă secundă liniă; și, în fine, formă uă rezervă, pentru a susține la casă de trebuință puncturile cele mai amenințate.

Cu apropierea nopții Turcii și Tătarii, unii revenindă din zăpăcállă, cei-l-alți din gónă după fugărita cavalleriă, blocară noăa taberă a lui Ionă-vodă.

Resbellele franceze în Algeria probésă pone astădi, cătă de greă este a attaca uă înălțime chiară lipsită de fortificațiuni și apperată de ună mică numeră de Beduină; cu cătă dar mai tare era posițiunea Moldoveniloră, plantați pe ună munte șanțuită, gruppați în numeră de mai multe miie de cei mai bravi, și unind avantajiele înălțimii cu nesce avantajie nu mai puțină prețioase alle ruineloră: „attaculă unui sată costă pré-mulți ómeni,” dice Friderică cellă Mare.

Maă adaugeți că Ionă-vodă, în ultimulă seă atacă, stricase uă mare parte din artilleria turcă; iar căte tunură le mai rămăneau bune, tóte își perdeau în zădară glónțele pe 'ntre zigzagurile ruineloră, fără a nemeri pe Moldoveni, pe cândă acestia, din contra, șintindă dintr'ascunsă și în linisce, trimitteau păgâniloră cu fie-care descărcătură ună sigură messagiă de mórte,

§ 50.

Istoricăi accusă pe Ionă-vodă de a-și fi allessă uă posițiune fără apă și de a nu fi luată nici uă mesură pentru a și-o procura prin miđă-lóce artificiale²⁵⁾.

Accusațiunea e basată pe necunnoscința localități.

52) Frødrø; p. 121: „zamiast próznych ubolewan, zdolalby snadz zara-
„dzie zlewn, gdyby, rozdzieliwszy robote pomie ize zastepy, ial wspólnemi silami
„kopac studnie . . . .“

1. In totu cupprinsulü Budjacului apa e apröpe totü atätü de rarä, ca și in centrulü Africeï;

2-o. Căutändü izvöre pe vërfulü unüi munte, trebuia säpatü pämentulü pone la uä adëncime förte mare;

3-o. Chïarü reușindü in assemenea azardösä și grea operațiune, uä fontänä n'arü fi adjunsü pentru indestularea a 7,000 de ömenï . . . .

§ 51.

In cursü de trei ñille și de trei noptï Ionü-vodä respinse töte atacurile a 200,000 de pägänï!

Lipsiți de uä picäturä de apă, Moldoveniï așteptäu venirea noptïi pentru a intinde petice de pändä d'assupra erburilorü: ei își ungeäu buzele cu roua!⁵³⁾

Adessea cu Ionü-vodä in frunte, uä sëmä eșïäu din șanțuri, se räpedïäu cu turbare assupra cellorü mai espuse posturi inamice, täiaäu, mäcelläu, doborïäu töte de'naintea lorü, și apoï crunți de sânge, se intorceäu cu mulțumirea lui Ugolino din Infernulü lui Dante, cândü röde capulü vräjmașului seü Ruggieri!

§ 52.

In cursulü acellorü trei ñille și trei noptï, demne de timpulü lui Orațiü Cocles, Ionü-vodä, sä se fi gänditü ellü cätü de puținü la propria-ï siguranță, scäpa.

Vorbindü turcesce ca unü Turcü, ellü putea trece in crepuscula serei chïarü prin mișü-loculü pägänilorü, precum deja făcuse uä datä Țepeșü . .

Dar töte demonsträ, că eroulü nostru, grözä numai pentru pägänï, pentru cïocöi și pentru călugëri, își iubïa țerra mai multü decätü pe sine însuși!

53) Ibid. ; p. 122.

§ 53.

In a'patra ȝi Turcii incepũ a parlamenta.

Ionũ-vodã arrėtã cellorũ trimiși tãria pozițiunii sėlle și numėrulũ vitejilorũ ce-ı mai rėmãnu.

„Precum vedeți, — le ȝice ellũ, — sum in stãre de a mai sustinẽ lupta“.

Apoi le propune urmãtãriile trei condițiuni:

1-o. Mãna dușmanilorũ sã nu se attingã de ostași Moldoveni, cari sã fie liberi a merge pe la casele lorũ, fãrã a fi prigoniți vre nã-datã pentru trecutũ de cãtre viitorulũ domnũ allũ Moldovei⁵⁴);

2-o. Cozacii sã fie lãssași a se intãrce la țerra lorũ;

3-a. Insuși principele sã fie trimisũ, viũ și nevãtematũ, d'ã-dreptulũ la sultanulũ Selimũ . . . . .

§ 54.

Pãgãniĩ priimirã tractatulũ.

Condițiunile furã jurate de șepte ori de cãtre beglerbeulũ Ahmed Pașa și de șepte ori de cãtre Petru cellũ Schiopũ, devenitũ in fine in realitate domnũ allũ Moldovei:

Mehmed Pașa le jurã de șepte ori pe Cartea lui Mahomedũ;

Petru cellũ Schiopũ le jurã de șepte ori pe Cartea lui Cristũ . . . ⁵⁵).

54) Cronica turcã ap. Mignet; t. 2, p. 214: „Il offrit au Béglierbeg de se rendre a lui a condition qu'on le conduiroit a Constantinople, ou il jouiroit de sa liberté et d'une pension proportionnée a la dignité qu'il perdoit; qu'on laisseroit tous les siens retourner chez eux, sans attenter ni a leur vie, ni a leur liberté, ni a leurs biens, et que le nouveau Vaivode de Moldavie accorderoit une amnistie générale pour tout le passé.“

55) Ibid.: „Ces conditions furent jurées solennellement jusq'a sept fois différentes par le Beglierbeg sur le Koran et sur la tête de l'Empereur; par Pierre nouveau Vaivode, sur l'Evangile. . . — Tõte acestea sunt desaturate in relaținea lui Paprocki și a cellorũ alți.“

at . . . § 55.

Cu lacrimi în ochi, fără a pute vorbi de emoțiune, Ionu-vodă se despărți de credincioșii săi tovarășii.

Cozaciloru, ómeni străini, veniți a servi pentru plată, ellu lăssă tóte scullele ce avea longă sine;

Moldoveniloru, frați ai săi, cari se luptău pentru libertatea patriei, le lăssă suvenirulu de a le fi fostu unu mare domnu și vaga speranță de întórcerea sea la domniă. . .

Eroulu era convinsu că va reuși prin profunda-i diplomatiă a recăștiga grațiile sultanulu Selimú, precum altă dată, totu într'ua asemenea situațiune, Petru Rareșu, numai prin bărbătésca-i elocuență, reușise a imblândi mănia sultanulu Suleimanu.⁵⁶⁾

Ómenii mari nu desperu nici chiaru pe insula Elba!

Pone atunci, — adio!

Cozaci plângeau; Moldovenii nu puteau plânge: excessulu durerii seca isvorulu plânsulu!

§ 56.

Capitulațiunea dela Roșcani amintesce uă altă incheiată totu cu Turcii, nu mai departe decâtu cu vr-uă trei anni mai'nainte, pe cându însuși Ionu-vodă petrecea încă în Constantinople.

După uă eroică aperare a cetății Famagusta în Chipru, comandantul Bragadino, redusu nu prin arme. ci prin

56) *Giovio: La seconda parte dell'istoric del suo tempo (Venetia, 1560, in-4) p. 693: „havendo egli racconta le cagioni et i successi delle guerre mosse da lui, la poverta del suo errario, il caso del Gritti, gl' inganni del fratello et de Baroni, et le ragioni antiche de suoi confini co Poloni, et similmente hebbe dimandato perdono, parve che e'fosse stato indegnamente trattato dalla Fortuna di maniera, che i Bassa, ancor che non fo-sero stati corrotti con alcun dono, havrebbero in ogni modo difeso questo valoroso huomo illustre per tanti casi, ilqual con animo invitto non cedeva punto all'insolente Fortuna. . . .“*

fómete, impusese păgânilorŭ condițiunea de a permite garnizónei uă liberă retragere.

Seraskirulŭ turcŭ iscălise fără greutate, și totŭ fără greutate se grăbise a-și călca iscălitura: după deșertarea cetății, vitezulŭ Bragadino și flórea juneței venețiane periră in torture!

Cunnoscându dără perfidia ottomană, Ionŭ-vodă nu se mulțumi cu uă simplă iscălitură a pașallelorŭ: ellŭ ceru și dobândi, ca garanția, unŭ septuplu jurămêntŭ, mahometanŭ și crestinŭ, din partea lui Ahmed-Paşă și din aceea a lui Petru cellŭ Schiöpŭ, dela inamicŭ și dela rivallŭ . . . .

Ei bine! prin acésta tractatulŭ deveni ellŭ óre mai sacru?

§ 57.

Povestirămŭ trădarea, să povestimŭ perjuriulŭ!

§ 58.

Pe longă persóna lui Petru cellŭ Schiöpŭ, pentru a-lŭ installa cu firmanŭ, — uă inovațiune nepilduită pone atunci in Moldova⁵⁷⁾ — se afla capigibași séu prim-ușerulŭ Porței Ottomane, unŭ personagiŭ deja importantŭ, dar carele mai in urmă adjunse și mai susŭ, visirŭ, ginere și cumnatŭ allŭ sultanilorŭ . . . .

Era Scipione Cigala, dintr'ua familiă aristocratică neapolitană, negatŭ sub numele de Djigala-zade⁵⁸⁾: unŭ

57) *Annales turces* ap. Rica ut; p. 113: „Jean le Vaivoda ayant esté tué en trahison, cette Province fut entièrement soumise a la puissance du Turc et reunie a cet Empire en l'année 1574 . . . .“

58) Rym; *Bericht v. J. 1574*; ap. Hammer; t. 3, p. 608: „Zum Woivoden der Moldau ward Peter ernannt, und durch den Kapidschibaschi Dschigala-sade, den Sohn des in der Schlacht vor Dscherbe gefangenen Cicala, installirt.“ — Despre origina-i veșii Moréri; *Le Grand Dictionnaire historique* (Paris, 1712, in-f); t. 2, p. 306-7.

june mólle, desfrênatŭ, nestatornicŭ, mǎncǎciosŭ, bețivŭ
 . . . . dar cu atătŭ și mai puternicŭ la curtea unui sul-
 tanŭ ca Selimŭ II!

Cândŭ Ionŭ-vodă intră in cortulŭ begierbeilui, Ah-
 med Pașă era încongiuratŭ de eniceri, agale, beți, sangiaci,
 cari toți se imbulșiau să vedă pe terribilulŭ eroŭ dela
 Jilisce, Braila, Lopușna, Bender . . . .

Sëraskirulŭ începêndŭ cu muștrări, Ionŭ-vodă îi res-
 punse cu tótă demnitatea unui principe, că, pe basea ca-
 pitulațiunii selle, ellŭ nu are a da sémă decâtŭ numai
 cândŭ illŭ va fi întreatŭ însuși sultanulŭ . . . .

Mândria vitézului infioră pe musulmani; dar grandó-
 rea-î se părea a fi înlânțuitŭ brațele lorŭ: ei se uitaŭ
 nedomeriți unulŭ la altulŭ, indemnându-se care de care
 a da prima lovitură, și nemine nu cuteđa . . . . trebuia unŭ
 apostatŭ; trebuia unŭ omŭ indobitocitŭ prin excesulŭ
 banchetelorŭ și unŭ dobitocŭ ametitŭ prin furia opiului;
 trebuia unŭ monstru pentru a face unŭ assemenea passŭ
 contra onoriŭ și contra jurămentului.

Acellŭ monstru fu capigibași Djigala-zade!⁵⁹⁾

§ 59.

Munténulŭ Petru cellŭ Schiöpŭ addusese armele pă-
 gânilorŭ assupra eroului Moldovei;

Italianulŭ Scipione Cigala îi infipse cuțitulŭ in ânimă;

Unŭ Munténŭ, unŭ Italianŭ, unŭ Moldovenŭ!

Se sfășieau frații: ridea Ottomanulŭ, zimbă Némțulŭ,
 se pregătia a rînji Muscallulŭ!

59) Gorecki; p. 108-9: „Ibi Bassa Capucius stricto gladio ventrem taciem-
 que ejus discidit . . . .”

§ 60.

Cându gigantul fu cădută sub perfidul pumnarū allū Neapolitanulū Cigala, eniceriū, imbărbătați prin inițiativă, se asvêliră așsupra victimei, tăiară majestósulū capū ce-ī speria mai-dê-ună đī pone și'n taīna visurilorū, și-lū în-nălțară pe uă suliță.

Apoi temêndu-se, póte, ca unū allū duoilea capū să nu resarā cum-va pe desfiguratulū corpū, eī legarā trunchiulū martirulū de códele a duo cămille, cari gonite in direcțiunī opuse, illū rumpserā in hidóse fragmente!

§ 61.

După ce finitulū spectacolulū le recise mințile, pă-gânii nu pūturā a nu recunnósce propria lorū nullitate in allăturare cu sublimulū eroismū allū mortulū.

Credêndū că vîrtutea lui Ionū-vodă își va fi avutū izvorulū in ósele din cari fusese țesutū și in in sângele ce-ī circulașe prin vine; eī își împărțirā intre sine, ca móștie, fărmațurile acellorū ósse, și-și incruntarā săbiele in acellū sânge, rugându-se lui Allah ca să le dea și lorū tuturorū ânima principelū românū!

Calléii purtaū pizmă jertfei lorū!

§ 62.

Cătū timpū a trăitū Ionū-vodă, Turciū, boerii și că-lugérii nu-lū, sufferiāū de uă potrivă.

După ce murise, inamicii străini se arretarā mai generoși decâtū inamicii casnici.

Pe cândū eniceriū se puserā a adora remășițele vitézulū. ciocoii cei cu ișlice și cu comanace cređurā sositū momentulū de a-și batte în fine jocū de acella, de'naintea

căruia, — mișei, — ei nu îndrăsniau pone atunci să rădice ochii dela pământ!

Pentru a-î răpi chiar gloria postumă, ei respândiau acum în poporū odiósa anecdotă, cumcă în momentul cândū fillū rumpeau cămillele, Ionū-vodă să fi ȕisū: „Ah! „caută că eū multe feluri de morȕi groznice amū făcutū, „iar caznă ca acésta n'amū sciutū să facū!“⁶⁰)

Dar cine óre să fi pututū rosti acéstă barbară și atroce glumă: capulū cellū lipsitū de trunchiū? seū trunchiulū cellū lipsitū de capū?

Nu pentru prima și nu pentru ultima óră uă neputinciósa urră inventa absurdităț!

§ 63.

Cronicarul Urechia — o mai ȕiserămū deja nu uă dată — este unū echo allū partitulū aristocraticū.

Așa déră, ellū nu numai profanésă prin satiră ultimele divine momente alle lui Ionū-vodă, ci încă, prin uă neghiobă trădare personală contra adevenerulū istoricū, se încercă a scusa mărșava trădare naȕională a purcalabulū Jeremia Golia.

Cândū vine vorba de vinȕarea trecătoriei Dunării, annalistulū-coconū declamă cu unū aerū de criminală inocinȕă: „cu greū este cellorū puȕini a opri pe cei mulȕi „și cellorū slabī pe cei tari; căci trecendū întiiū puscele „cu enicerii și cu pedestrimea să apere vasele, aci și „tótă a-l'altă óste turcéscă a sositū, unde vedendū Ieremia „purcalabulū că nu-ī póte opri, s'a întorsū. . .“

Cândū adjuge la defecȕiunea cellorū cincī regimente de cavalleriă, ellū se feresce măcarū de a menȕionna nu-

mele purcalabului Jeremia Golia, allunecându numai în trecătú următória frasă obscură și dimínutívă: „la începutulú resboiului dícú că uă sémă de Moldoveni să se fie „inchinatú la Turci. . . .“

Însiși cronicarii ottómani sunt mai Români!

§ 64.

După măcellulú dela Roșcani, Petru Schiopolú se grăbi a trimitte caímacam la Iași, ca să-í păđescă tronulú, pe unulú din miserabilií vinđetorií ai lui Ionú vodă, stolniculú Bilăe, ínnălțatú acum la demnitatea de mare vornicú allú țerei de josú, ocupată pone atunci de bravulú Dumbravă.

Petru cellú Schiopú în loculú unui Ionú-vodă! Bilăe în loculú unui Dumbravă!

§ 65.

Nu numai vitejií dela Cahulú, nu numai „frațií de cruce“ ai lui Ionú-vodă, desarmați prin jurământú și măcellați prin perjuriú, avurá sórta de a peri, ca tâlharii cei osândiți la mórte, fără a se puté appera; nu! nu numai pe țermii Cahulului și pe ruinele Roșcanilorú curse cellú mai purú sânge și căđurá celle mai nobile capete alle Moldovei; nu! — „s'au pornitú Tatarii în prédă peste tótă țerra, — díce „cronica, — câtú n'a fostú nici uă datá mai mare pustietate de câtú atunce; că pre toți í au cupprinsú pre la „casele lorú fără grijă, unde pone astă-đi între Prutú și „între Nistru de atunce a remasú pustietate, de nu s'a „mai ímputú de ómeni. . . .“

Petru cellú Schiopú, în fruntea urdielorú păgâne, priivía cu uă sacrilegă nepesare, cum inámicii Românilorú și ai Crucii îi așterneaú pone la Iași uă calle

domnescă de purpură din sânge și arcuri triumfale din capetele Moldovenilor!

§ 66.

Mórtea lui Ionu vodă fu semnallu de peire pentru trei ministri, credincioși pone în fine lucéfêrului libertății naționale:

Vintila vodă,
Vorniculū Dnmbravă,
Episcopulū Isaia Radouțenulū.

§ 67.

Fostulū principe muntenescū, allungatū de'mpreună cu frate-seū Petru cellū Schiopū, espedi acum uă armată turcă să cupprindă Bucuresciulū.

Deși Vintilă-vodă nu avea longă sine decătū pe vitézul vornicū Dumbravă cu uă mână de Moldoveni, totuși lupta, incinsă pe câmpia unde este astă-đi monastirea Radu-vodă, fu atătū de cruntă, încătū învingătorulū cređu de cuviință a-î eternisa memoria, zidindū uă biserică pe loculū bătăliei și înființandū uă serbare annuală, remasă pone astăđi sub numele de „ Moși.”

Uă victoriă, uă biserică, uă serbare, ce ne adducū a-minte de rușinea discordielorū române!

§ 68.

Vorniculū Dumbravă reușise a scăpa în Transilvania, avêndū nobleța de a căuta refugiū la generositatea unū inamicū, alle cărui osti se luptară contra Moldovenilor în bătălia de la Jilsce.

Unū eroū munténū fu trimisū pentru a cere mórtea

appare pe scena istoriei: productū allū geniului lui Ionū-vodă, ellū se stinse uă dată cu creatorulū seū . . .⁶⁴⁾

§ 71.

Cellū-l'altū Cozacū, marinarulū Pocotilo, invingătorulū dela Akkerman, după ce se veđuse in impossibilitate de a apera ellū-singurū trecerea Dunăiū contra colossalei armate ottomane, lăssă portulū Galațului, unde se ținuse in embuscadă, și . . . nu-ī găssimū urme in istoriă!

§ 72.

Maī peri atuncī, peri fără veste, uă ființă gingașă, de care n'amū vorbitū nemicū in totū cursulū acestei tragedie pline de caractere seū pre-marī, seū pre-mici, dar numai bărbătesci: fī rezervamū pateticulū finallului.

Ionū-vodă avuse uă amantă, ce-lū iūbia atătū de multū, incătū illū intovăreșia in tóte băttăliele sélle de'mpreună cu unū pruncū de țiță . . . .

Nu vē mândriți, Româncelorū: fu uă străină, uă Sas-soică, unū blondū și melancolicū căpșorū germanū din Transilvania!

In foculū ultimei lupte, cupprinsă de acellū presentimentū profeticū, ce insoțește totū-d'a-una unū amorū profundū și purū,—fie acellū amorū pentru unū bărbatū, pentru uă patriă, seū pentru insuși D-đeū! — „ea nu lăsa pe Ionū-vodă,—dice cronica țerrei,—să stea intre óstea „cea călărăță, temēdu-se să nu lū violenescă boierii!“⁶⁵⁾

64) Dupre Paprocki, *Tesaurū*, t. 3, p. 286, ellū scăpă mai in urmă din robia; dupre poezia națională cozacă, peri in băttălia dela Cahulū, „apópe de „orașulū Kilia, de unde șoimii și vulturii insciințară in sborū. Terra Cozăcescă „că hatmanulū seū numai este.“ Veđi Sreznewskii; *Zaporozskaia starina*; t. 1, nr. 1, p. 31.

65) Mironū Costinū; *Letop.*; t.1. appendice, p. 91.

Cădendă prissonieră, veduva fericirii selle, condusă în robie la Constantinopole, ea se evaporază din istoria, după espreșiunea poetului:

„Ca uă fantasmă dragă, ce 'n visse lungi și relle,
„Trecândū pintre morminte, șoptesce: amū trăitū!...“⁶⁶⁾

Sugarulū seū, născutū așa ȕicendū pe unū câmpū de bătăliă, crescu în haremulū unū pașă.

Peste duo ȕeci și cinci de annī Turcia, sicură că natura părinȕilorū degenerase cu deseversire în acestă rămurea transplantată a unū nēmū eroicū, illū trimise dōmnū în Terra-Românescă.

Ellū domni ce-va peste unū annū, nu făcu nemicū, și abia figurază în cronice sub porecla de „cellū Surdū“⁶⁷⁾

În adeverū surdū, surdū la vocea măreȕei selle origine: fiū desnaturatū allū unū tată eroū și allū unei mume eroine, mai purtândū spre derisiune numele strămoșescū allū marelū Stefanū!

Bruha sclaviei uccide în rădēcină chیارū florile cele mai allese!

§ 75.

De la amorulū nelegitimū, dar cu atătū mai passionatū și poeticū allū junei Germane, să trecemū la călduȕa proză a căsătoriei lui Ionū-vodū cu fēta marelū boerū Lupea Huru.

66) Bolintinēnu.

67) Cronica muntenescă în *Mogaȕinū istoricū*; t. 4, p. 276: „Stefanū vodă Surdulū a venitū domnū dela Pōrtă cu stēgū, și a domnitū annī unu și jume-tate . . . — „*Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardēnum*; p. 37, anno 1594: „militur Stephanus, filius quondam Moldaviae Ivan, quem ante annos 26 camelis aligatum pedibus et manibus discerpserat Princeps militiae Turcicae, ut et supra anno 1574. Hic tandem regnum occupat die 23 Iulii . . . — Documentulū dn Bucuresof 1591, oct. 1, în Venelin; p. 231: „Ion Stefan voevoda i gospodin vsoi zemli „ungrovlahiiskoe, sin velikago i predobrago Ioanna voevodi . . .“

Veðurămă, că Dómna, de'npréună cu fiu-seu Petru, declarată prin votul țerei moșténă allă tronului moldovenescă, refugise contra neliniștii resbellulă la marginea Poloniei, după murii formidabilului Hotină.

Insuși socrul princiară commenda cetatea, ca unul ce avea ună interesă personală în mântuirea fiicei selle și a coronatului seă nepoțellă.

Familliele celloră măi insemnați boieră căutară sicuranța loră pe longă familia domnescă.

Adjungëndă scire despre calamitatea dela Cahulă, ei cu toți trecură Nistrulă, ducëndă cu sine tesaurulă princiară, și insoțiți de 200 nobili Poloni, cari se grăbiră a forma uă frumósă escortă in giurulă nefericiteloră Românce, se retraseră la moșia unui magnată vechiă amică allă lui Ionă-vodă!

In zadară Turcia ceruse in măi multe rënduri es-tradițiunea fugariloră, măi allesă a principesei cu copilulă și cu bogățiile lui Ionă-vodă: ospitalierulă magnată, credinciosă savenirului amiciei, respinse tóte stăruințele Porței Ottomane și chiară alle regelui polonă, pone ce, in fine, fiindă amenințată, ellă se căsători cu veduva eroului moldovenescă și numai așa o putu scăpa de robia păgână!

Dómna Moldovei deveni soția lui Christofă Strus⁶⁸⁾,

Ori-cătă de mesalliată s'ară puté socoti acéstă căsătoria la prima vedere, ea era multă măi onorabilă de cătă sórta unei cadăne orientale.

68) Orzelski: p. 102: „Interea temporis Ivani Satrapae Valachiae conjux „vidua Christoforo Strussio nuptura, curae Palatini Podoliae una cum Thesauris „cum ea ablatis mandata est. . . .“ — Așa déră e greșită asserțiunea lui Heidenstein; p. 64: „Uxor Chroscovam ad Strussios confugit, postea per Czaussium „repetita deditur. . . .“

Pe longă prestigiul său de mântuitor, noul bărbat allū veduvei lui Ionū-vodă avea uă calitate ce-l făcea demn de uă asemenea însoțire: ellū se trăgea dintr' uă familiă atât de eroică, încâtū în Polonia devenise proverbialū că fie-care Strus. mōre pe câmpulū bătăliei.⁶⁹⁾

Duo-șeci și patru din acestū nēmū periră în lupte cu păgânii!⁷⁰⁾

Peste trei-șeci de ani, fiasturulū lui Christofū Strus, eredele lui Ionū-vodă, stringēndū uă mână de Cozacī, năvalli în Moldova ca să cupprindă tronulū părintescū, pe cândū Domnulū Aronū-vodă se afla atunci dusū la Constantinopole: dupe uă domniă de duo lune, neputēndū a reziste unōrū forțe centuple, ellū fu silitū a se întorce în Polonia, fu arrestatū și trimisū în essiliū la fortereța Marienburg.

Prin unū azardū curiosū, totū acolo în essiliū și-a fostū petrecutū junețea unū strămoșū și omonimū allū său, famoșulū Petru Rareș!⁷¹⁾

Trecēndū vre-uă-dată prin Marienburg, o călătorule românū, nu uita de a versa duo lacrime!

69) Potocki; ap. Niesiecki; *Herbarz Polski* (Lipsk, 1841, in-8); t. 8, p. 538: „Ex Strussia gente raro aliquis integrum corpus sepulchro intulit. . . — Starovolski: *Sarmatiae bellatores*, in *Tractatus tres* (Vratislaviae, 1734, in-4); p. 147: „Multa claritudine generis et veteri origine conspicua Strussorum domus, improspere semper fuit. Nullusque sane illorum aut pauci sua morte perierunt, sed in acie quilibet et pro tuitione patriae libertatis, a barbaris interempti propemcūm omnes.“ Varszevički; *Turcicae Quatuordecim* (Cracoviae, 1595, in f.) p. 139: „ . . . sic ut unos, illos in Polonia Strussos, a quarta aut quinta iam progenie, non nisi in patentibus contra Tartaros campis in acie cecidisse constiterit. . .“

70) Paprocki; ap. Niesiecki; loco supra.

71) Despre acestū factū veți uă sumă de documente in *Acta Tomiciana*, passim, necunoscute istoricilorū precedinți.

§ 74

Aşa finiră cele două femeie și cei doi fii ai lui Ionăvodă!

§ 75

Voindă a încheia acestu registru mortuară, îmi tremură mâna, ca și cându prin descrierea crimeloră așu resimți eă, în loculă uccișiloră, remușcările consciinței!

Puțină în urma băttăliei dela Cahulă, ună străină visită Bucureștilă.

Pe pórta palatului domnescă ellă veșu espuse două domnescă capete.

Unulă, de currëndă seceratū, conserva încă ce-va sufletescă, asemenea undei de care attingându-se în sborū aripa unei păsseri, intipărise în ea pentru uă clipă uă vagă mișcare.

Cellū-l'altū, cositū de demultū și addusū de departe, lividū, fixū, speria prin ună aerū de ironiă mortală, nu din astă lume, din nesce sfere superióre: terribila espresiune a capetelorū mórte pe tablónele lui Caravaggio!

Acele două infernale trofeuri era capulū lui Vintilăvodă, Domnulū Țerrei-Muntenesci, și capulū lui Iónū cellū Cumplitū, Domnulū Moldovei . . .⁷²⁾

Frați pone la mórte, frați după mórte: a-deveratulă simbolū de Unire!

72) Strykowski: „Ivonie Voloskiego hospodara glova na bramie w Bukorestu stolecznym dworze i miescie multanskim, i Drakulina podle niego, ktorego byl vsadził Iwonía na hospodarstwo multanskie wygnawszy Alexandra. . .“

Incipit in diebus...

Incipit in diebus...

Incipit in diebus...

Incipit in diebus...

Incipit in diebus...

Incipit in diebus...

Incipit in diebus...

V.

DUPA ELLU . . . .

Tak stróny lutni od tengiego ciosa
Zabrmia i penkna: zmieszanemi dzwienki
Zdaja sie glosic poczatek piosenki,
Ale jój konca nikt sie nie spodziewa.

Astū-felfu córdele alăutei, lovite pré-
tare, resunū și plesnescū: confusulū sonū
se pare a promitte abia inceputulū cân-
tecului, dar nemine nu se mai astéptă
a-i auși sferșitulū! . . .

Mickiewicz; *Konrad Wallenrod.*

§ 1.

Era anulă 1577: trei ani dela peirea lui Ionă-vodă. Pe tronul Moldovei, după ce și-lă cumperase cu ună tribută induoită și cu peraie de sânge romănescă, domnia în linisce, ca într'ună cimitiră, Petru cellă Schiöpă, incongiurată de cîcoi, cari illă numiaă „matcă fără acă“¹⁾, și de călugeri, ce-î admiraă cunnoscințele in astronomiă și in musică²⁾.

Țerranii nu aveaă ce mânca.

Visteria era sécă³⁾.

Enicerii, cari formaă garda princiară, erau stăpâni prin orașe și prin sate⁴⁾ . . .

De uă dată sosese ună currieră: Cozacii se pregătescă a trece Nistrulă, avëndă in fruntea loră pe ună frate allă lui Ionă-vodă . . .

1) Urechia; t. 1, p. 205.

2) Dorotheos; op. laud; p. 455.

3) Languet; op. laud, p. 169, uă epistolă din 1576: „tantam ibi esse rerum omnium penuriam, ut ipsi (Bathoreo) per Moldaviam facienti iter Voivoda (Petrus) cui erat notus, miserit panem hordeaceum pro eximio munere.“

4) Paszkowski; Kronika (Krakow, 1611, in-f); t. 3, p. 35: „skarzac sie przy tym na Piotra Vojevode swego, iz od niego wiele krzywd nieznosnych cierpieli, takze i od Turków, w ktorych sie on kochal, i na dworze swym miał. . . .“

§ 2.

Multă pôte unŭ nume!

La Roma; era de adjunsŭ, ca unŭ Commodŭ seŭ unŭ Eliogabalŭ să se numescă Antoninŭ, pentru ca pe dată totŭ imperiulŭ să i' acclame cu entuziasmŭ, adducându-și aminte de fericitiŭ timpŭ sub Antoninŭ cellŭ Piŭ și sub Marcŭ Aureliŭ-Antoninŭ!

In ochii Francesilorŭ, unulŭ din celle mai mari merite ale lui Napoleonŭ III fu calitatea sea de nepotŭ allŭ lui Napoleonŭ I.

Judecați déră de impressiunea, produsă assupra Moldovenilorŭ prin vestea venirii unŭ frate allŭ neuitatului martirŭ dela Cahulŭ!

§ 3.

Pretendintele era fiulŭ Armencei, mumei lui Ionŭ-vodă; inse fiu din unŭ altŭ tată, unŭ tată nedomnŭ și chiarŭ ne românŭ.

Déca hoierii și călugării imputaŭ, ca uă crimă, origina armenescă numai maternă a lui Ionŭ-vodă, apoi cu cătŭ mai pronunțată cată să fi fostŭ aversiunea lorŭ pentru acestŭ frate, nu fiu domnescŭ, Arménŭ și de pe tată și de pe mumă!

Prima; aședare a Armenilorŭ in Moldova fuse anterioriă descălecării așa numitului Dragoșŭ-vodă⁵⁾; dar in cursŭ de trei secolŭ de emigrațiune mica lorŭ coloniă nu

5) Souzso; *Notions statistiques sur la Moldavie* (assy, 1849, in-8); p. 52-3: „Dès le XIe siècle des Arméniens abandonnant leurs foyers envahis par les Perses se réfugièrent en Pologne et en Moldavie. Des émigrations subséquentes eurent lieu en 1342 et en 1606. . . . Ils ont huit églises en Moldavie, dont les plus anciennes sont celle de Botochany, bâtie en 1350 et celle d'Iassy qui date de 1392. . . .”

sciu a se intruni cu Români: ea remase differită prin religiune, prin limbă, prin obiceiuri, prin ocupațiuni, prin incuscări . . .

Din acéastă causă, Moldovenii priivău totu-d'a-una cu unu desprețu supremu pe laborioșii Armeni, acufundați cu totul în negoțulu lor, numindu-i *păgâni* și bisericei loru dîcîndu-i *capisce*.

Ei bine! unu Arménu, unu paria allu societății moldovene, tu priimitu acum cu brațele deschise, numaî pentru că avuse aceiași mumă cu nemuritorulu erou allu României!

§ 4.

Carabied Serbega, — așa-i era numele armenesce, — e cunoscutu în cronicile nôstre sub porecla de Iónu Crețulu, duple caracterulu pèrulu, iar în annalele cozace sub acea de Ivan Potcôvă, fiindu că frîngea în degete potcôve de callu.

Naltu, bine-făcutu, avêndu uă forță esttraordinară, bravu pone la temeritate, acestu domnu, adeveratu frate cu Ionu-vodă, fugindu în urma catastrofei dela Cahulu, își găsisse unu refugiū peste Nistru.

Antipatiile selle și alle Cozaciloru erau commune: fi însuffleția de uă potrivă același simțu de resbunare contra păgânilorū.

Așa d'éră, în currêndu Potcôvă își câștigă unu re nume terribilū, ce resuna pônē'n fundulu Moscoviei⁶⁾ și pone la haremurile Stambululu: vitejiele selle contra Tur-

6) Unu documentu în Karamzin; t. 10, nota 193: „*takova rytzaria Podkova, kakova u vas i ne byvalo . . .*” adecă „unū vitezū că Potcôvă nici n'ău avutū vre-uă dată Poloniei, dîceaū ambassadorii moscoviji regelui Ștefanu Batori.

ciloră din Budjacă și a Tătariloră din Crimă illă făcură grăza mahometaniloră⁷⁾ și „Bayard“ allă poesiei slavo-orientale!⁸⁾

Născută și crescută în Moldova, frate allă ună mare domnă moldovenescă, ellă se scărbăia de numele de Ar-ménă și se fălia cu acellă de Română, pe temeiă că e Română ori cine voesce și simte romănesce: la anticăi nostri străbunăi douăi imperați din cei mai eminentăi, Tra-iană și Alexandru Severă, aă fostă unulă — barbară din Spania, cellă-l-altă — barbară din Siria. . . .

Astă felă, gloria personală a lui Potcovă măgulă amorulă propriă națională allă Moldoveniloră, ce și attri-buă și aveă cuvântă de a-și attribui lorăși cu mândriă victoriăle instrăinatulă vitěză, a căruă figură le ap-păreă cu atătă mai mare, cu cătă mai multă o essagera fa-mă depărtării și cu cătă mai mică se vedea de aprăpe caricatura domnescă a lui Petru cellă Schiopă. . . .

§ 5.

După fatală bătăliă dela Cahulă reușise a scăpa in patriă capitanulă cozacescă Kopycki⁹⁾, păstrândă in âni-mă ună devotamentă postumă și religiosă pentru memoria lui Ionă-Vodă.

7) *Lvovskaia russkaia letopis*, reproducă in *Russkii istoricheski sbornik* (Moskva, 1839; in-8); t. 3, sub anulă 1578: „Batoryi kazal kozaka Podkovu „stiati, bo posol'tretzkii skarzil na nego szo Tataruv bil. . .“

8) K o s t o m a r o v; *O znaczeni russkoi narodnoi poezii* (Harkov, 1843, in 8); p. 94-95. — In poeziăle cozace Potcovă conservă numele seă armenescă Ser-pega seă Serbeșă.

9) Paprocki; in *Tesaură*, t. 3, p. 286: „Die Polenken aber so von „Tuereken lebendig gefangen wurden, waren diese . . . . . Kopytski . . . Die-se allen wurden von iren Herrn vider ausgeloeset und erkaufft.“ Istoriciă lui Potcovă scăpară din vedere acestă legătură a lui Kopycki cu reposatulă Ionă-Vodă.

Totū atunci se retrăsese peste Nistru, de frica persecuțiunii lui Petru cellū Schiopū, fostulū purcalabū de Romanū Țopa¹⁰⁾; își cumperase uă buccată de pământū la hotarulū Moldovei; se insurase cu uă femeia Cozacă¹¹⁾ și, priivindū cu dorū de pe țermulū fluviului la părăsita țerră, gema după unū trecutū, oŧta după unū viitorū . . . .

Acești duoi, Kopycki și Țopa, întreprinseră acum a da lui Potcǒvǎ corǒna frăține-seū lui Ionū-vodǎ, vesteđitǎ de trei anni pe fruntea unui trǎndavū ciračū allū Porței Otomane.

Pe de uă parte, ei își formară unū puternicū partitū in interiorulū țerrei, pe ntre vechiele sluge alle gloriǒsei domnie trecute; pe de altǎ parte, prin bani și promisiuni, adunǎrǎ cǎte-va centurie de Cozaci; in fine, arrētǎndū lui Potcǒvǎ scrisorile Moldovenilorū, ce-i propuneaū cu stǎruințǎ tronulū fraternū, illū indemnarǎ a profita de ocasiune . . . .

§ 6.

Afflǎndū despre mișcarea periculosului rivallū, Petru

10) Documentele din 1572, Decembre 13, și din același annū, Decembre 20, anbele in *Condica MS. moldovenescǎ* sub nr. 1015, in Archiva Statului, p. 119, 130, unde ellū este specificatū ca unulū din purcalabi de Romanū, cellū-l'altū fiindū unū Tǒderǎ. Unū portretū anticū pe pǎnzǎ allū acestui strămoșū allū amilliei Hǎjdeū se afflǎ in județulū Hotinului, Besarabie, in satulū Cristinesciǐ moșia pǎrintelulū meū: intru cǎtū imi adducū aminte, este uă figurǎ fǒrte brunǎ, cu ochi marī, și cu uă manta roșia. Vechia genealogia a familiei nǒstre, depusǎ din parte-mi la Biblioteca din Bucuresci, și pe care, confrontǎnd'o cu documente originale, a confirmat'o guvernulū moscovitū, illū numesce: Gavrilǎ Hǎjdeū poroclitū „Ciampa.“ — In Engel, t. 2, p. 228, stǎ „Țampǎ.“ — Urechis; t. 1, p. 197 si dice „Cepla.“ — Noi inse preferimū forma Țopa, ce ne intimpinǎ in tǒte documentele, și pe care o adoptase și Mir onǎ Costinū; *Lepot.*, t. 1, appendice, p. 96.

11) Paszkowski; op. laud.; t. 3, p. 35-6: „Czapa Woloszyn jeden, ktory sie tu byl ozenil, y w Braclawskiej wlosci mieszkal . . . .“

cellă Schiopă începu a-și organiza armata, rugându totu-d'ună dată pe comandantul polon de pe la fruntările Moldovei, ca să oprască Cozăcimea de a călca tratatul de pace dintre Polonia și imperiul Ottomanu.

Potcovă, Kopycki și Topa, ne avându încă sub arme mai multu de 300 de voinică, creșură de cuviință a mai amâna întreprinderea pona la unu momentu mai oportunu, se retraseră dela hotarul Moldovei, și se împrășciară cu scopu de a recruta mai multe forțe: Kopycki merse la cetatea Bar, Topa la orașulu Braslaw, însuși Potcovă se aședă in tergușorul cozacescu Nemirov.

In acestu intervallu, guvernulu polonu, strimtoratu de cererile unu căușu turcescu venitū din partea lui Petru celū Schiopă, se vedu silitu a arresta pe turburatori: unu capitanu fu espeditu la Nemirov cu trei escadrone pentru a pune mâna pe Potcovă.

Vitezulu avea pe longă sine numai 50 de Cozaci pedestri cu pusce; dar in peptulu seū băttea ânima unu frate allū lui Ionu-vodă¹²⁾: ellū nu se infricoșă a eși in câmpu intru întimpinarea unu detașamentu de șese ori mai numeroșu, infruntându Polonia in mișu-loculu Poloniei!

Pentru a puté intra in Nemirov, capitanulu polonu trebuia să trecă unu riulețu: Potcovă se puse in callé-i, vărîndu-se cu ai seî in apă pona la brău, cu pusce așinate....

Renumele adversarului și tăria pozițiunii ce-și allesese speriară pe trimisulu regalū: ellū se retrase cu cel-

12)-Expressiunea lui Titus-Livius; I, 47: „fratri similior quam patri“.

le trei escadrone fără a fi slobođitū unū singurū focū; Potcovă se întorse liniștitū în târgușorū¹³⁾

Dar orizontulū seŭ se posomorise: ellū nu mai putea remăne in Polonia.

In acestū momentū hatmanulū cozăcescū Șahū îi propuse serviciile sēlle, cari, unite cu alle lui Topa și Kopycki, se rădicaŭ in totulū pone la uă miă de ostași de frunte.

Nu era timpū de a se mai gîndi.

Tobele resunară; Potcovă trecu Nistrulū, lăssândū la spate resbunarea guvernulū polonū și priivindū in față armata lui Petru cellū Schiopū...

§ 7.

Invasiunea Cozacilorū in Moldova se operă prin județul de Soroca.

Popolațiunea acestui districtū, uă amestecătură de Români cu Tătarii-Pecenegi din secolulū XIII¹⁴⁾ și cu uă coloniă de Genovezi din secolulū XIV¹⁵⁾, se distîngea prin spiritulū seŭ bellicosū.

Așeđați la hotarulū țereŭ, ei scieaŭ totū d'a una a-lū apera cu peptulū lorū, cândū contra Polonilorū, cândū contra Tătariilorū: abia se areta inamiculū pe sacrulū termū allū Nistrulū, in clipă Soroceniŭ se stringeaŭ gră-

13) Paszkowski; t. 3, p. 36: „Ale sie Podkova v czas postrzegl, y wyjechał zmiasta, mając przy sobie 50 pieszych z rusznicami, przyiachał na ieden „brod, v ktory vebrnavszy koniem do brzucha, postawil strzelce przed soba na „czolo. gdy Boholecki v on brod przyiachał, obaczywszy lud spraviony v miejscu dobrym a trudnym do potkania, vrocil sie nazad...”

14) Constantinū Porfirogeneta; *De administrando imperio*, 37, illū menționeză intre orașe pecenege sub numele de Krakna seŭ Sracna-katai, adecă orașulū Soroca, finalulū katai insemnândū locuința in limbele mongole.

15) Brunn; op. laud; p. 54.

madă, illū respingeaū, și-lū gonîaū adesea chiar de'ncoale de fluviū¹⁶⁾

Inșiși Cozaciî o pățiseră nu uă dată, și o pățiseră fôrte reū, cū *Hunsariî*, — așa se numîa brava milițîă districtuală, commendată de purcalabulū Soroccei¹⁷⁾.

Prin urmare, să fi fostū iubitū seū, cellū puțînū, să fi fostū respectatū Petru cellū Schîopū, Potcôvă cu uă miîă de aventurierî cu greū străbăttea prin resbelnicele mallurî alle Nistrulū.

Dar Soroceniî, ca și tótă țerra, urrîndū și desprețîndū pe necapabilulū lorū domnū, Cozaciî fură priimiți ca nesce amici, Potcôvă — ca unū mîntuitorū . . .

„Acollo mulți i s'aū închiuatū“; țice cronicarulū Urechîa.

§ 8.

Apropiîndu-se de Iași, eroulū nostru fu opritū de armata lui Petru cellū Schîopū, carele puse în prima-î liniă 500⁸ de Turci, dîndu-li ordinulū de a trage de'ntâiū din tunurî și apoi a se arrunca în atacū cu armă albă¹⁸⁾.

16) Bielski; *Sprawa rycerska*; p. 138: „lecz na tym porzadek dobry iz sie pre'ko nã nie sbiora y nie dadza sobie szkod czynic..“

17) Urechîa; t. 1, p. 204: „In anulū 7095, genariū 8, rădicatu-s'aū uă sēmă de Cozaci ca nesce lupî invețîși de pururea la prôlă, și aū intratū în țerră și multe bucăle din ținutulū Soroccei aū luatū; iară Pîrvalū purcalabulū de Soroca s'aū indemntaū cu hunsari și cu alpi căpi aū vrutū de bună voiă, de a mersū după Cozaci și-a adjunsū la Periaslavū; acolo Cozaciî vrîndū să nu dea dobânda, iar Moldov nit să scôță allū seū, tare resboiū s'aū făcutū, și in duo țille bătîndu-se abia aū spartū pre Cozaci; și deca i-aū birutū, pre toți i-aū tăiat numai unulū țicū să fie scăpatū . . .“ — Acestū passagiū, între altele, pôte servi de lecțiune istoricilorū poloni, cari essageréză în tôte importanța specială a Cozacilorū.

18) Pászkovski; t. 3, p. 37: „vyciagnal z ludem, ktorego przy sobie miał, niemalo, i naprzod Turki, ktorych bylo piecset, przy strzelbie na czolo uszykoval.“

Dar Potcǎvă moștenise uă scînteia din acellu geniū militarū, ce caracteriza într'unū gradū supremū pe reposatulu Ionū-vodă, făcēndu-lū să prevădă și sa preintimpine tôte planurile inamicilorū.

Înțelegēndū gândulu lui Petru cellū Schiǎopū, ellū porunci Cozacilorū a se culca josū la pămēntū, pone ce glonțele tunurilorū vorū trece d'assupra capetelorū.

Atunci, sārindū pe neașteptate în piciorē, ei descărcară în Turci tôte pusele: trei sute Ottomanī cădură morți. . . .

Petru cellū Schiǎopū cređu totulū perdutū și rumpse la fugă. . . .

Victoriă, gónă, măcellū. . . .

§ 9.

Moldoveniī nu luară de locū parte la bătăllia.

Tótă acțiunea se petrecuse numai între cei 500 Turci din prima liniă și între Cozaci.

Din dată ce Ottomanī fură bătūți, óstea cea curatū moldovenescă a lui Petru cellū Schiǎopū se grăbi a trece la Potcǎvă, pe care-lū dorīa de mai'nainte.

§ 10.

Prin uă singură victoriă Potcǎvă luă acellū tronū, ce Petru cellū Schiǎopū nu-lū putuse lua cu tótă armata turcă maghiară-muntēnă, decătū cu ajutorulu cellei mai mărșave trădări, după trei lune de uă luptă necurmată, în care fusese bătutū și totū bătutū în ȃcece rēnduri! acellū tronū, ce încă mai nainte Ionū vodă ellū-însuși a fostū luatū dela Bogdanū-vodă fără a versa uă picătură de sânge!

În această cronologie se cuprinde uă profundă lecțiune filosofică, la care cată să se gândescă multă, fôrte multă, toți Domnii de pe fața pamântului: tronurile se dobândesc ușesne și se perdă cu greă de către acei ce-î vrea țerra, se dobândescă cu greă și se perdă ușesne de către acei ce țerra nu-î vrea!

Așa fu, așa este, așa va fi totă d'a una!

§ 11.

Intrândă in Iași, Poicová fu coronată sub memorabilulă nume de Ionă-vodă.

Dar domnia-î fu atătă de scurtă, încătă nu e chipă a ne pronuncia assupra capacității administrative și diplomaticeș a acestui mare ostașă.

Primă-î grijă fu de a trimitte ambassadori la Constantinopole, ca să cerce nu cum-va voră reuși a-î scôte în-vestitura domnescă.

Apoi eliberă de prin inchisoră glóte de prisioneri creștini, cădăți in trecută la mâna păgâniloră și păđiți in capitala Moldovei, sub preveghierea temnicerului turcescă — Petru cellă Schiopă.

In fine, numi boieri: Topa deveni mare vornică allă terrei de Josă, Kopycki—purcalabă de Hotină, Șahă—hatmană . . . .

§ 12.

Nu trecu multă timpă și eternulă nostru fugară, Petru cellă Schiopă, reveni cu uă puternică armată de Munteni, Tătari din Budjacă, Turci din Dobrodja,—adunați prin firmanulă imperială allă lui Amurată III . . . . uitasemă a spune, că sultanulă Selimă II nu mai era: ellă

murise de bețiă chiară in anulă morții celei vitejesci a lui Ionă-vodă.

Maî mulți Moldoveni, — Moldoveni, vai! de felulă purcalabului Ieremia Golia,—se adăuseră către óstea păgână, ce se rădica ea singură la uă cifră, de 'nainte cărui ară fi tremurată, oră-cine affară de Potcová.

Fidelă sistemului fraternă, acesta nu așteptă a fi atacatú a-casă, ci cu mulți-pușini, căți avu longă sine, eși cu semețiă ellă insuși dreptú contra inamicului, adjunsú deja in prejmele Iașului . . . .

§ 13.

Reposatulă Bălcesco analisă bătăllia dela satulă Docolina in următoriele câte-va cuvinte, pline de acea limpediciune critică, ce distingea pe nemuritorulă nostru istoricú :

„La 1578 vedemú pe Petru cellú Schiopú a intre-
„buintă aceiași tactică, ce vestitulă Cartaginesú Annibalú
„intrebuintă in bătăllia dela Zama.

„In lipsă de elefanți inse, ellă puse in fruntea li-
„niei selle de bătăllia cirede de vacce și herghelie de caí,
„pentru ca să calce pedestriemea lui Potcová.

„Lui i se prileji aceiași nenorocire, ce intimpină
„vestitulă biruitorú dela Canne; căci Cozacií, stândú pe
„locú și lăssândú să se apropie óștirea lui Petru-vodă,
„de uă dată slobođiră focurile intr'ensa.

„Atunci acea hergheliă de caí și cirédă de boi spăi-
„mântându-se, se întórse inapoí; și, năvállindú peste ós-
„tea lui Petru-vodă, o puse in neorânduélă.

„Cozacií se folosiră d'acéstă impregiurare, o isbiră de
„uă dată d'a drépta și d'a-stânga și lesne o invinseră... “¹⁹⁾,

19) *Magasinú istoricú*, t. 2. p. 58.

§ 14.

Ciudațu lucru!

Petru cellu Schiopu, carele sciea bine ellinesce²⁰⁾, citise pe Polybiu numai pentru a imita greșellele lui Annibalu, dându astu-felu lui Potcovă uă frumósă ocasiune de a birui intocmai ca marele Scipionu...

Natura, nu lectura face adeverați generali, cari sunt și ei poeți, adesea poeți sublimi prin varietatea și mărimea ideelor, prin frumsețea și armonia formei, prin ușurința concepțiunii, prin efectul finalului, prin darul de a improvisa!

§ 15.

După victoria dela Docolina, Pórta Ottomană se spe-riase, intocmai ca și cându aru fi veđutu inviându din morți pe terribilulu Ionu vodă: noui ordini fură expedite la Munteni, la Transilvani, la Tătari și la beglerbeilulu Rumeliei, ca să intre cu toți in Moldova, reaseđându pe tronu pe Petru cellu Schiopu.

§ 16.

Caracterulu lui Potcovă presintă unu tipu de cavalerismu din evulu mediu: desprețu pentru folóse materiale, amóru furiosu de renume.

Cu uă mână de ómeni, ellu arretâ lumi cã sciu a-și cuceri uă purpură.

Cu uă mână de ómeni, ellu arretâ lumi cã sciu a invinge uă hidră.

De patru anni in luptă necurmată cu păgâni, ellu nu fu bătutu nici uă dată . . .

²⁰⁾ Dorotheos; p. 455.

Ei bine! decâtu să-și risce uă reputațiune, câstigată prin unū șirū de vitejie minunate, ellū preferi acum, după uă lună de domniă și după duo victorie strălucite, să renuncie de bună voia la coróna fraternă, perđendū tronulū, dar conservândū gloria!

Pecândū Petru cellū Schiöpū fuge cu rușine și cu deserațiune de pe câmpulū Docolinei, Potcová adună divanulū țerrei și-î declară, cu demnitatea unū invingătorū, că ellū „nu voesce a mai domni,”

Apoi iewa cu sine celle 14 tunuri, cucerite in bătălia de longă Iași, și pe cari le socotia cu totū dreptulū ca unū netăgăduitū trofeū personalū,—și se retrage in linisce peste Nistru . . .

§ 17.

Prin capriciulū azardulū, guvernulū polonū insărcinā cu arrestarea lui Potcová tocmai pe generalulū Mielecki ²¹⁾, acella carele, deca vē mai adduceți a-minte, se incercase cu cincī anni mai 'nainte a restabili pe tronū pe Bogdanū-vodă și fuse allungatū de pe territoriulū Moldovei de către vorniculū Dumbravă.

Mielecki cunnoscuse pe Ionū-vodă, auđise de Potcová, și păfitū uă dată dela unulū din frați, se temea a nu mai păți uă a dūoa oră și dela cellū-l'altū: astū-teliū, deși avea in dispozițiune-ī tóte forțele armate alle regatulū contra unū singurū omū, totuși ellū cređu mai demnū a birui prin trădare . . .

Amăgitū cu promisiuni de iertare și chiarū de resplată pentru mărețele sēlle fapte contra vrājmașilorū numelū crestinū, Potcová se dede ellū insuși, cu tótā artilleria și cu tóte tesaurele sēlle, in ghiarele

²¹⁾ Senkowski; *Collectanea z dziejopisów tureckich* (Warszawa, 1825, in-8); t. 2, p. 303.

perfidiei²²⁾: fu ferecată la mâne și la picior și aruncată în temniță!

§ 18.

Cozacii și Moldovenii fură cuprinși de indignațiune; dar o resimțiră mai cu sémă Kopycki și Topa, în cari uă năstinsă iubire pentru familia lui Ionu-vodă se unia cu uă urră mortală contra lui Petru Schiopolu.

Hatmanul Șahă și astă-dată se înțelese cu dênșii.

Potcova avea un frate bun, mai mic de ani, numit Alessandru; ca și dênșul, Arménu prin sânge și Român prin cuget; cași dênșul, refugit peste Nistru; ca și dênșul, semenându în caracter cu neuitatul Ionu-vodă.

„In lipsa potcovei avem uă talpă!“ strigară Cozacii, adducându în Moldova pe noul pretendinte²³⁾.

Petru cellu Schiopolu remase fidelu principielor sêlle: ellu fugi sprinten mai nainte de a fi vedut fața inamicului²⁴⁾.

22) Paszkowski; t. 3, p. 39: „iachal z woivoda do Hetmana, ktoremu 12 dzial darował, a Hetmanowi dwie; takzec go Hetman Krolowi odslal do Warszawy na Seym: wszakze go Krol nie wdziecznie przyjal, y kazal go zaraz do wiezienia dac, a okowy na nogi wlozyc, y straz pilna nad nim miec . . . “ Mielecki inçellă pe Potcova prin intermediul principelui Zdaraski, vovodută de Braslav.

23) Ibid.; t. 9, p. 27: „poviadaiac, ze choc Podkovy niemasz, przedsie podszwa zostala . . . “

24) Charrrière; t. 3, p. 733, nota: „Jeudi dernier, 20 de ce mois (fevrier), arriva un ulac de Moldavie despesché par le sangiac de Salistria pour donner avis qu'un frere de celui qui estoit dernièrement entré audit pays et en avoit chassé le vayvode, y estoit de nouveau entré fort acompagné, et avoit contraint ledit vayvode de quitter sa demeure et se retirer, ensemble ledit sangiac qui estoit près de luy, bien blessé, et plusieurs de siens, et quelque nombre de janissaires tués. Le premier bassa fut si fasché de ceste nouvelle etc. . . . L'on a nouvelles certaines a ceste Porte que le Tartare est party, quarante jours a, avec plus de 100,000 chevaux pour aller faire une autre course audit Polonoigne, et se dit publiquement que c'est pour chastier ceux qui ont donné passage et favory ces deux freres entrés en ladite Moldavie, s'assurant que les gens audit dernier sont la pluspart Cosacques.“

Alessandru-vodă intră în Iași și priimi coróna țerrei.

§ 19.

Acéstă domniă, ca și a lui Potcová, ținu abia uă lună.

Noulă principe nu ayuse încă timpulă de a-și organisa uă armată, cândă iată uă puternică óste turcă, transilvană și muntenescă cotropesce țerra.

Alexandru-vodă, cu vr'uă căți-va Cozaci, se inchide în palatulă domnescă, decisă a sustiné ună assediū.

§ 20.

Pentru ună Ionă-vodă îi fuse de adjunsă uă ți, uă nópte, să lea uă cetate ca Brăila seú ca Benderulă.

Petru cellă Schiöpă perdu ună șiră de țiille și de nopti fără a puté reduce uă casă!

„A bătută pregiură curtea din cășlegi pön' la mé-
„ți-păresimă“; dice cronica țerrei.

Lipsită de prafă de pușcă și de provisiuni, Alexandru-vodă totă inse nu capitulă.

Eșindă cu ai seí din palată, ellă strábăttu în intunereculă noptii prin posturile armatei inamice, și fugi în direcciunea lacului, ce scaldă uă cóstă a capitalei.

Aci inse illă adjunseră gonașii.

După uă luptă furiósă, puilă de eroi fu prinsă și—
orróre! — deja pe giumetate mortă din ranele priimate în bătăllia²⁵⁾, ellă espiră în tępă!

25) Charrière; t. 3, p. 739, nota: „ayant Pietro-Vayvoda fait journée avec son ennemy, qu'il a vaincu et prins vif, mais si fort blessé qu'il est mort“ Heidenstein; p. 125: „Alexander enim cum vivus in hostium potestatem venisset, palo suffixus. . . .“

§ 21.

Aprópe de locul băttăii, Petru cellu Schiopu zidi monastirea Galata, precum frate-seu domnul muntenescu zidise mai de-ună-đi uă biserica pe locul băttălliei cu vornicul Dumbravă.

Şi biserica unuia, şi monastirea celluia-l'altu încă-pură amênduo in griffele a nesce Greci, imbrăcaţi in haîne de călugeri.

Iată cine trăgea folóse din sinuciderile Românilor!

§ 22.

Dar pe cându Alexandru-vodă móre in Iaşi din mâna unui callêu turcescu, ce óre va fi făcêndu groznicul Potcovă, pe care illu lăssarămú in fundulú unei puşcărie?

Va muri şi ellu, nu vè induoiţi; va muri şi ellu totú din mâna unui callêu turcescu: căci așa fu scrisu in Cartea Destinului pentru câte-şi-trei fraţi, legaţi prin sânge, prin eróismu şi prin martiriú!

§ 23.

Enricu de Valois de demultu nu mai domnia in Polonia.

Chiaru in anulú peirii lui Ionu-vodă, ellu fugi dintr'unu regatu, ce nu-lú meritase, allergându la tronul Franşei, remasú vacantu, şi pe care urcându-se, dovedi încurrêndu şi acollo, că nu merita nici pe acella!

După ellu Poloniá fşi alleseră rege, éráşi şi éráşi din indemnulú Turciei, pe Stefanu Battori... acellu beiu transilvanu, carele de'ntăfu trimissese osti contra lui Ionu-vodă, şi apoi estrădasé Muntenilorú pe vorniculú Dumbravă.

§ 24

Cu câte-va zile mai 'nainte de orribila peire a lui Alexandru-vodă, regele polonă priimi dela sultană următoria epistolă, reproducă aci după originală³⁶⁾:

„Eternă-victoriosulă fiiă allă lui Selimă-hană, nepotă allă lui Suleiman-hană, Amurată-hană.

„Lăudatule între cei mai alleși monarchi creștini! „cărmăciule popóreloră lui Iisusă! tu, carele tărâi după tine pólele generosității și alle venerațiunii! măiestosule „și respectabilule stăpână allă țerreloră polone! rege Stefană Batori! — a cărui vieță dea Allah să se sferșescă „pe callea cea dréptă!

„Pe dată ce acéstă scrisóre imperială va adjuge la „mănele telle, iewa a-minte cea ce urméză.

„Nu e multă timpă, decândă ună turburătoră allă „ordinii publice, punându-se în capulă unei monstróse adunătore de Cozacă din Mankerman, din Czerkas, din Canev „și din Braslav, de'ntăiă cucerise Moldova și apoi, după „miie de pustiiri și neorânduiele, se întórse inapoi în regatulă teă.

„Deși mai în urmă hatmanulă teă reuși a pune mâna „pe cei vinovați, totuși, grâbindu-se a merge întru întimpinarea persoanei telle, ellă se mulțumi a-i distribui „sub pață prin felurite castelluri, uă dată cu turburătorulă cellă de frunte.

„Afflândă noi tóte acestea, chiară cândă ne pregătiamă „a cere cu stăruință estradițiunea capulă invasiunii, viă „sêu mortă; iată că tocmai atunci, spre mai marea noastră mirare, priimimă sciri dela legitumulă betu moldove-

³⁶⁾ Textulă turcescă și uă traducțiune polonă sunt publicate în Senkowski; op. laud, p. 302-308.

„nescū și dela pré-onorabilulū Daud beŭ, sandjacū de
 „Silistria, cunică unū altū nemernicū, ce se ȃice a fi fra-
 „te cu acellū de mai 'nainte, năvalli acum cu vr'ua
 „2000 de pușcași Cozacī cǎllări și pedestri, tǎiandū și
 „ardēndū tótă țerra Moldovei și amenințandū insăși ca-
 „pitala Iașiŭ.

„Sciī bine, cum că din timpīi respectabililorū și onora-
 „bilorū străbunī ai nostri, — alle cărorū morminte Allah
 „să le incunune cu uă lumină eternă! — și pone 'n ȃiua
 „de astăȃi, ambele nóstre popóre, păȃindū strictū condi-
 „ȃiunile pǎcii, consideraū totū-d'a-una tractatulū ce ne
 „légă a fi unū izvorū de putere și uă temelīă de pros-
 „peritate pēntru fie-care din elle.

„Dar acum, cândū unū hoțū netrebnicū, eșindū din
 „hotarele Poloniei in fruntea unei bande de vagabunȃi
 „și tǎlhari, cutēȃ a inrumpe in Moldova, țerră atternată
 „de possessiunile nóstre celle de D-ȃeu ferite; cândū
 „ellū o puștiesce in miie și miie de moduri și apoi se
 „intórce inăpoi in hotarele Poloniei, fără a gǎssi acollo
 „pedépsă crimelorū sēlle; óre unele ca acestea nu sunt
 „elle uă vederată cǎlcare a tractatulū nostru de pace?

„Mai apoi, cândū hatmanulū teū, punēndū mǎna pe
 „turburătorulū cellū de'ntăiū, îllū lassă în linisce, fără a
 „ni-lū trimite noūe la Fericita nóstă Pórtă, viū séu mortū;
 „óre toȃi vagabunȃi și toȃi trântorii din Polonia nu sunt
 „eī incurȃȃiați a crede, cum că nesce assemenea hoȃie
 „și ammeștecătore nu numai nu vorū fi pedepsite, ci incă
 „din contra resplătite și susținute?

„In adevērū, nepǎssare și molleciune din parte-ȃi
 „sunt singura cauză atătū a cutedanȃei primului turbură-
 „torū, precum éráși a invasunūi cellei de allū duoilea!

„Addu-ți aminte, că numai prin înalta noastră protecțiune urcându-te pe tronul regal, tu însuși ne promitteai nouă un nemărginit devotament intereselor noastre! Oare evenimentele astea din urmă, întemperate sub regimul tău și prin neglijința ta; oare ele să fie realizarea acelor promisiuni alle telle?

„Așa dărea, îndată ce atingerea acestei epistole îți va onora mânele, prudența ta și spiritul amicitiei ce ne unesc ceru de uă potrivă ca să nu întârzi a trimite la Fericita noastră Părtă, viu său mortu, pe turburătorul Moldovei, ce se adăpostise în hotarele Poloniei și se află puse acum în a ta dispozițiune.

„Încătu privește pe secundul turburătoru, apoi și se cade neapertu și nezăbovitu a te pune tu însuși în capulu ostiloru telle, cu cari, deca poți, prinde lu și pedepsesce-lu cu toți ai sei; iar deca alți inamici exteriori său debilitatea forțeloru telle său vr'ua altă impedecare te va fi oprindu dela acésta, atunci fă-ne cunoscută nouă slăbiciunea-ți, și noi înși-ne îți vom trimite în ajutoru nenumerate armate.

„Pe de altă parte, întemplantu-se cum-va, ca povățuitorul acestor nemernici să scape din mânele ostiloru noastre și să fugă în Polonia, apoi vei fi datoru în orice chipu a-lu prinde și a ni-lu espedi nouă viu său mortu.

„Căci îți declarăm ție, că nemicu nu te va pute scusa înaintea noastră, la casu de nu ne vei trimite viu său mortu pe capulu primei turburări, său de vei protege ori-și-cum pe turburătorul astu de allu duoilea: atunci pacea noastră internațională fiindu săpată în celle mai profunde alle selle fundamente, resboiulu va sfășia fericirea și binele popórelor!

„Prin urmare, îți mai recomandăm încă uă dată
 „de a nu cruța și a nu amâna nici unul din mișcă-
 „cele, câte se pot închipui prin energiă și prin înțelep-
 „ciune, pentru ca să conservi bine-facerile păcii și alle
 „legăturilor de vecinătate, de cari se bucură ambele
 „nóstre țerre.

„Scrisă in ultimele zile alle sacrei lune Zil-hidjdje,
 „in anul hegirei nou-sute opt-șeci și cincă, in capi-
 „tala Constantinople“.

§ 25.

Reproduserăm textuală această curioasă epistolă seú,
 mai bine, această semetă poruncă, pentru a arreta deplin
 gradul de înjosórire vassală, la care adjunse mândra
 Polonia față cu Pórta Ottomană, prin stupiditatea unui
 Enric de Valois și prin barbarismul unui Stefan Bator:
 cei de 'ntăiu—iea séma, frate Române!—cei de 'ntăiu
príncipi streini pe tronul Iagellonilor!

§ 26.

Sórta grăbise finitul lui Alexandru-vodă, fără par-
 ticipațiunea regelui polonă.

Dar Potcovă remănea: așa déră, fostul persecutor
 allă lui Ion vodă și allă vornicul Dumbravă tot încă
 mai avea in rezervă uă ocasiune de a-și demonstra acúm,
 ca rege polonă, zell și supunere la ordinile lui Amurat
 III, precum și-le demonstrase altă dată, ca beiu tran-
 silvană, la ordinile lui Selim II!

§ 27.

Scena, ee o vom descri, se petrecu în Leopole, se-

cularia capitală a Galiției, respectată sub toate dominațiunile: rutenă, polonă, austriacă.

Acestă oraș se afla totu-d'a-una în cea mai strinsă legătură cu Moldova și chiar cu Țerra Românească.

Cându amic, cându neamic, istoria lui adesea se confundă cu istoria română, în câtă timp avuse și ellă uă istoriă a sea, și noi uă istoriă a noastră.

Alliată cu Alexandru cellu Bună și cu Mircea cellu Mare, Communa Leopoli se bucură în secolii XIV și XV de nesce immense prerogative comerciale în totu cupprinsul României, dela Nistru și pone la Severin²⁷).

Apoi Stefanu cellu Mare, în resbellul seă cu Poloni, adjunse cu ferru și sabiă pone sub murii acestei capitale, pustiindă într'un modu infricoșatū toate satele din pregiurū și chiar mahallalele²⁸), și se ȃice — noi nu ne pronunțiamū, — se ȃice că în jafulū palatului unui magnatū galițianū arū fi găssitū acolo cea mai vechiă cronică moldovenască, descoperită în anniū trecuți sub numele de „Cronica lui Huru“²⁹).

De aci înainte Bogdanu cellu Chioru, pășindū în urmele tătani-seă, veni și ellu cu uă puternică armată a brava zidurile Leopoli și se întorșe încărcatū de prėdă.

27) *Archiva istoricā a Romāniei*; t. 1, nr. 1 și 189.

28) În memoria acestui evenimentū pe pōrta numitā „Hulicka“ se afla săpatā pe pētrā următōria cuiōsā inscripțiune: „Nobilis, at nunquam nubilis Uirgo „sum, semper Vestalis, ex quo per tria saecula mille procis exambita, omnibus „casta virago, repudium feci; et armatis precibus Stephani Palatini Moldaviae „talem mē praestiti; primus ille malo caduceatore cum XL. M. filiorum Agar (?) „paranympus, thalamos meos exambivit, sed cum omnibus abacibus, experts coronae virginalis, plenus ignominiae recessit, ac in minoribus oppidis ardorem „conceptum consumpsit. Anno nati ex Virgine Dei Hominis MCCCXCVIII.“ — Veđi Chodyniecki; *Historja miasta Lwowa* (Lvov, 1829, in-8) p. 68 nota.

29) Asaki; *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie* (Iassy, 1859, in-8) t. 1, p. 22.

Ca antică și unică deposită allă mărfurilor moldovene în Polonia, acestă orașă se împluse în cursul timpului de neguțători Români, din cari unii, ajutați de n-tăi de Alexandru Lăpușnenulă, cellă mai religiosă dintre tirani, fundară aice, pe la miș-loculă secolului XVI, uă frumoasă biserică de rită orientală, cunoscută pone astădi sub numele de „biserica moldovenescă“³⁰⁾. . . .

§ 28.

În 1578 petrecea din întemplantă în Leopole ună Italiană din Florența, numită Filippă Talducci.

Ellă lăssă în manuscriptă uă narrațiune, păstrată pone astădi în Archivulă Mediceu, și pe care o traducemă aci din litteră în litteră, precum în tribunaluri se înregistrează fără nici uă schimbare depunerile unui martură oculară.³¹⁾

§ 29.

„Plecându din Varsavia, regele poruncise a închide în castelulă Rawa, în provincia Masovia, sub cea mai aspră pașă, pe fostulă domnă moldovenescă Potcôvă.

„Mai în urmă dede ordină a-lă strămuta la Leopole, unde venise ună căușă turcescă, nu cu altă scopă, precum sciea tótă lumea, ci numai pentru a cere capulă lui Potcôvă.

„Totă cu aceiași țintă sosi și ună ambassadoră din partea lui Petru cellă Schiopă, adducându regeluă peșkeșă

30) Zubrąyski; op. laud. p. 192.

31) *Archivio Mediceo Vechio*; sezione Stroziana, filza 303, nr. II. — Acestă manuscriptă se află, și la Milană, *Biblioteca Ambrosiana*, Mss. R. 94. — Noi cunoscemă traducțiunea polouă, publicată în Przędziecki; *Listy Annibala z Kapui* (Varszawa, 1852, in-8) p. 253-258.

„50 boi, 4 buți de tămăioasă, 2 buți de lămâie sărate
„de cele mîce, și unŭ frumosŭ armasarŭ.

„De aci luni deminéța, in 16 a lui Iuniŭ, regele se
„depărtă pe duo ȕille din orașŭ, sub pretextŭ de venătóriă,
„după ce mai ântăiŭ poruncise ca tótă politia să stea
„sub arme, precum și garda regală, ér pórțele orașului
„să fie inchise.

„Ciauşulŭ turcescŭ fuse indemnatŭ de a eși din Le-
„opole, atătŭ pentru a se feri de pericolŭ personalŭ, cum
„și pentru a se masca rușinea vassalității guvernului in
„priivința Turciei.

„Tóte aceste mesure fură occasionate prin neobicinu-
„itulŭ concursŭ de ómeni armați, veniți la Leopole sub
„cuvîntŭ de a onora presința regelui, dar in realitate,
„precum se vorbía, mai allesŭ pentru a assista pre Pot-
„cová.

„După plecarea regală și regularea cellorŭ poruncite,
„ce-va mai nainte de a-mé-ȕi, principele-prisonnierŭ fu
„addusŭ pe piață, fără ca să-lŭ ȕină cine va, căci își ce-
„ruse acéstă singură grațiă, după ce îi fusese annunciată
„sentința de mórte.

„Scena resuna de sgomotulŭ ómenilorŭ și de vuetulŭ
„tóbelorŭ.

„Potcová trecu de duo orî d'a-lungulŭ pieței, neteȕin-
„du-și barba și priivindŭ la publicŭ fără cellŭ mai micŭ
„semnŭ de frică; apoi rugă să lŭ asculte și, făcendu-se
„tăcere, rosti polonesce următóriele cuvinte:

„*Domnilorŭ Leși! mergŭ la mórte nu sciŭ pentru ce,
„căci nu-mă adducŭ a-minte să mă fiŭ invrednicitŭ prin
„faptele melle de unŭ ussemenea sferșitŭ.*

„*Sciŭ numai, că totŭ-d'a-una m'amŭ bătutŭ bărbăte-*

„sce și vitejesce improtiva dușmanilorū numelū crestinescū,
 „lucrândū numai pentru binele și folosulū ferrei melle, cu
 „hotărîre de a-i fi ca unū zidū pentru ca păgânii să nu
 „pótă trece Dunărea.

„D-șeū 'scie de ce nu putuī isbuti in acéstă dorință;
 „pricina cea de căpiteniā este trădătorulū, ce prin inșelā-
 „ciune mē adduse in starea in care mē afflu.

„Dar bunū e D-șeū; și cănele cellū vinđetorū curēndū
 „își va priimi platā pentru nevinovatulū meū sânge.

„Atāta sciū; ba maī sciū încă, maī sciū că trebue să
 „morū acum din māna acestuī callēu crestinū, — arretā la
 „acella — căci acestuia îi porunci așa craiulū vostru,
 „iar craiulū vostru așa îi porunci stăpānulū seū Turculū,
 „cānele de păgānū!

„Mie unuia puținū îmī pēsă de vieța mea; dar fi-
 „neși minte, că peste puținū timpū vē așteptā și pe voī
 „inși-vē aceiași sórtă: de câte orī va vrea cănele de pă-
 „gānū, capetele și averile vóstre, ba și capetele și averile
 „crailorū vostri vorū să fie trimise la Tarigradū!³²⁾

32) Przędziecki; p. 254-5: „Panowie Polacy, ide na smierc; nie pamie-
 „tam, abym w ̄yciu mojem uczynil co zaslugujacego na taki koniec. To wiem
 „ze zawsze biera sie meznie i po rycersku przeciwko nieprzyjaciolom imienia Chrze-
 „scianskiego, i zem pracoval zawze na pozytek i dobro kraju, z mocnem postano-
 „wieniem byc dla niego murem i varownia przeciw niewiernym; tak aby oni v gran-
 „nicach swoich pozostali, i nie mogli przebyc Dunaju. Ten dobry zamiar nie przy-
 „szedl de skutku; Bogu to wiadomo dla czego; ale najbardziej przeszkodził temu
 „ten, na dobra wviare którego dalem sie przywiesie do tego kraju. Ale v Bogu mam
 „nadzieje, ze wkrótce jako pies zdradziecki, odniesie kare za moja krev niewinnie
 „pszelana. Nic wiecej nie wiem, tylko ze mam umierac z reki tego; poniewaz
 „Turek, pies poganin, roskazal to waszemū Królowi, a swojemu poddanemu; a wasz
 „Król, temu roskazal. Nareszcie dla mnie jednego, to nie wiele znaczy; ale
 „miejcie v pamieci, ze nie zadlugo, to co ze mna sie dzieje, i vam sie przytrafi,
 „i ze waszē majajki, wasze glovy, i waszych królov, ile razy ten pies poganin ros-
 „kaze do Carogrodu zawieziona beda.*

§ 30.

Ne intrerumpemă aci, neputându a nu ne intrerumpe.

Ultimele cuvinte din energicul discursă allă lui Potcová erau nu numai uă prorociă, ci chiară ună feliu de a doăia vedere; căci aprópe in același momentă, in care fură rostite, ună nobilă polonă, amică personală allă lui Stefan Batori, fiindă trimisă din parte-i in Turcia pentru a cumpăra cai orientali, fu uccisă din porunca sultanului și baniș seî încăpură in tesaurulă ottomană³³⁾

Aflându mai in urmă acéstă flagrantă călcare a dreptului ginșiloră, inceputulă realisării predicșionii lui Potcová, Polonia pufni de mânia și . . . tăcu!

Revenimă la narrașionea lui Talducci.

§ 31.

„Apoi după uă scurtă pausă, arretându la optă 6-
„menî ce-lă insoșiau, Potcová đise:

„Acești slujbași și tovarăși ai mei fiindă totă atătă
„de ispravă ca și mine insumă, ómenî cinstiți și vrednici
„prin nesce slujbe făcute crăiei vóstre; așa déră, vė rogă
„ca, după mórtea mea, nu numai să nu fie bántuiți, ci încă
„đin protivă resplătiți dupre vrednicia loră³⁴⁾.”

33) Bulengerius; op. cit.; p. 230: „Dum in Belgio dubio marte res cer-
„nitur, per summam injuriam a Stephano Rege Poloniae Potcova Casacchorum dur
„fortissimus, qui Tartaros et Turcos bello saepe fregerat, Amurathi per clariga-
„torem deposcenti traditus est (?), in quem omni supplicio saevitum. Mox Podol-
„lovius Stephani cubicularius, qui Amurathis voluntate XX equos Turcicos pecu-
„nia mercatus erat, ejusdem jussu per clarigatorem ex insidiis obruncatus est,
„equi ad Amurathen deducti, quod Stephanus tam dolenter accepit, ut de bello Tur-
„cis inferendo cogitaret . . .“

34) Pr ez e d z i e c k i; p. 255: „Prosze vas, aby tym slugom i towarzyszom moim,
„którzy sa tak zacni jak ja sam, po mojéj smierci nic zlogo sie niestalo; poniewaz
„prze devszystkiém sa te poczcivi ludzie, a potém dobrze zasluzeni téj Rzeczypospolitéj
„a zatém nietylko wypada, aby zadnéj krzywdy nie doznali, ale nawet aby dostali
„nagrody wedlug zaslug svoich.“

„Apoi adause:

„*Vē mai rogū ca pe acestū omū lipsitū de cinste, — arretā la căllēū, — carele nu e vrednicū a se attinge de trupulū meū cātū timpū sum viū, să nu-lū lăssași. a mē pāngāri cu māna-ī nicī după mōrte; ci îngādūiși acēstā sarcinā ōmenilorū meī, cari numai pentru atare de pe urmă slujbā mē insofirā pone aice*³⁵⁾.

„De aci tăcu.

„Totū poporulū plāngea; mai cu sēmā plāngeaū uā mulțime de ostași, veniți la Leopole numai pentru Potcōvā, dar pe cari marea forță de rezistență din partea guvernului îi impedecea de a scăpa pe eroulū.

„Pe fețele lorū se citiaū durerile. suffletesci.

„Unulū din ei, — se țice că după rugāminteā lui in-suși Potcōvā, — illū abordā cu uā mare cupā cu vinū.

„Principele îi mulțumi, luā cupa, o deșertā fără a se resuffla și, uitāndu-se în ochiū acelluia ce i-o dase, îi țise, după obiceiū, că bea pentru sānetatea lui și a tuturorū toṽareșilorū lui.

„Apoi ērā trecu de duo ori d'a-lungulū piaței și, în adjunulū momentului fatalū, zārindū uā legăturā de paia pe care trebuia să ingenuchie, strigā cu indignațiune:

„*O Dōmne! ōre să nu fiū vrednicū de a ingenun- chā pe cē va mai bunū decātū asta!*³⁶⁾

„Și ādressāndu-se către ōmenii seī, le țise:

35) lb, p. 256: „O to jezce was prosze, abyscie temu czlowiekowi bez czc; jako niegodnemu dotknac sie mego ciala za zycia, nie pozwolili dotykac sic go i po smierci mój, ale zeby to zostawione bylo tym moim ludziom, ktorzy dla tego jedynie tu sa, aby mi te ostatnia przysluge oddac.“

36) lb: „O boze mój, czyliż nie godzien jestem ukleknac na czems lepszym od tego!“

„Adduceți covorul ce-mă mai remase din lucrurile melle!³⁷⁾

„Cândă tapetulă fu addusă, Potcova se puse in genuchie cu demnitate, recită rugăciunea, făcu cruce duple modulu grecescu și inchise ochii, in asteptarea lovirii mortale; dar cândă simți că gîdele nu se mișcă, se întorse către ellă cu întrebarea:

„Ce mai stai?³⁸⁾

„Callăulu respunse:

„Stăpâne! mai întâiu haîna trebuie aședată astă-feliu încătă să nu mă impedece.“

„Bine bine,³⁹⁾; și se principele.

„Atunci ellă singură își aședă haîna, invocă numele lui D-șeu, și, poruncindă callăulu să-și implinescă datoria, muri cu linistea cea mai senină.

„Unulu din ómeniî guvernuluî, voindu a arreta că totulu e sferșitu, rădică de trei ori in susă, in spectacolă, destrunchiatulu capă allă eroului.

„In acestă momentă din tóte gurele isbucni ună singură țipetu de durere.

„Indignațiunea poporuluî fu atâtă de mare, încătă garda regală apucă puscele, temându-se de uă revoltă..“

§ 32.

Capulu lui Potcova fu allă duoilea capă priuciară din Moldova rostogolitu pe piața Leopoliî din mâna unuî gâde, intr'ună scurtă intervallă de 14 anni.

In 1564 fuse descapitată totă acolo, din ordinea regelui Sigismundă Augustă, Stetană vodă Tomșa, fugitu

37) Ib. p. 257: „Idzcie do moich rzeczy i przyniescie mi dywan co mi iesz-
cze pozostal.“

38) Ib. : „Co ty robisz?“

39) Ib. : „Bardzo dobrze“.

de'naintea lui Alessandru Lăpuşnénu: testamentul său⁴⁰⁾ și ună petieă de catifea din mantaăa domnescă⁴¹⁾ se păstrează pone astăzi in capitala Galiției.

Dar între Stefanū Tomşa și Potcǒvǎ, între Sigismundū-Augustū și Batori, între anulū 1564 și anulū 1578, este unū abisū de differință.

Stefanū Tomşa, in domnia sa cea de câte-va lune, făcea paradă de uă antipatiă febrilă contra Polonieî, mergēndū cu estravaganța-î pone la aceia, incătū pe neguțitori din Galiția, abătutuî din intemplare la Sucéva, poruncia armașilorū să-î innece in apă⁴²⁾: descapitāndū pe unū assemenea vrājmașū allū numelui polonū, regele Sigismundū-Augustū essecuta uă resbunare națională.

Batori avu ellū óre vre-uă umbră de scusă măcelāndū pe Potcǒvǎ?

§ 33.

Archiepiscopū catolicū allū Leopoliî era pe atunci seū cu vr' uă cincî annî mai tārđiū invețatulū Solikovski, carele ne lăssă uă interessantă istoriă a timpului seū.

Deși inamicū declaratū allū ortodoșilorū și, prin urmare, allū tuturorū Romānilorū⁴³⁾; totuși, ellū nu se sfiesce a mărturisi în gura mare uă profundă indignațiune în priviinta morții lui Potcǒvǎ.

40) *Liber Testamentorum* (Mss. in Tabula Magistratului de Lemberg, in-f) t, 2, pag. 225, feria 6 post festum Inventionis S. Crucis 1564.

41) Chodynieski; op. laud; p. 91 nota.

42) *Notabilia ex Actis Leopoliensibus* (MSS. nr. 1076 in Archivulū Municipale din Lemberg, in-f); p. 673: „Stephanus Tomsa in locum Despoti ad Palatium Moldaviae suffectus et Moczuc gentis primas praedas agebant, et mercatores spoliabant aequisque submergebant . . .”

43) Zhubrskyi; p. 109.

„Aprópe toți cetățenii, — ȕice ellu, — plânseră pe-
„irea acestui vítězů Moldovénů; și nu puținů perdu re-
„gele chiarů in stima popórelorů străine. . .“⁴⁴⁾

Atare testimoniů este de uă greutate estremă.

§ 34

Depusů intr'unů cosciugů impodobitů cu cunune de
trandafiri, cadavrulů lui Potcová fu immormântatů in bi-
serica cea romănescă. . . .“⁴⁵⁾

§ 35

Despre Kopycki nu se mai aude nemica; Țopa abia
peste cincispreȕece anni cuteȕă a se întórece in Moldova⁴⁶⁾;
Șahů se călugeri și muri intr'ua monăstire⁴⁷⁾. . .

§ 36.

Petru cellů Schiöpů, affară de uă scurtă interumpe-
re, își conservă letargica domniă pone la anulů 1591.

Atunci incepu a cresce in graȕiele Pórtői Ottomane,
refugitů la Costantinopole, unů frate mai miců allů acel-
lui Vintilă, carele a fostů împărtitů in bine și in reů tó-
tă sórta lui Ionů-vodă: era famosulů Mihaiu, cunoscutů

44) *Commentarius rerum Polonicarum a morte Sigismundi Augusti* (Dantisci, 1647, in-4); p. 105: „Adventus erat Varsaviam Ivan quidam Podkova Moldavus... (rex) iratus Podkovam supplicio afficiendum decrevit. Quod cum in Comitibus fa- cere non posset, propter crebras et vehementes Nuntiorum Equestris Ordinis pro illo intercessionibus, quae tamen apud eum locum non habuerunt, denuo illum Leopolim vincetum remisit, ubi postea jussu ejus capite plexus est, omnium ferè ho- minum dolore et non exiguo apud exteros existimationis Regiae detrimento, erat enim Vir procerus, bene formato corpore, et tantis viribus corporis praeditus, ut inter digitos equorum ferrèas soleas frangeret. . .“

45) Chodynieski; p. 95: „Zvloki Podkovy, Bractoo ruskie de cerkvi svojej zanioslo, i tam v groble przybraném v vience rozane, pochovalo. . .“

46) *Documente de famillă.*

47) Koniskii; *Istoriia Russov* (Moskva, 1846, in-8); p. 30-31.

de'ntăiu sub titlul de „Mare-bană“, apoi sub porecla domnescă de „cellū Vitézū“.

Și ca fiu allū lui Petrașco cellū Bunū, și ca frate allū nenorocitulū Vintilă-vodă, urrindū cu inverșunare totū nēmulū lui Petru cellū Schiopū, acestū nou personăgiu nu contenia a-lū săpa mereū in opiniunea Turciei, pone ce, in fine, reuși a face să se numescă unū altū domnū in Moldova.

Aflându-se acum in starea in care pussese altă dată pe nemuritorulū Ionū-vodă, Petru cellū Schiopū avu ellū óre ânima de a imita pe predecessorulū seū? chiămă óre la arme pe toți fii țerei? stete óre in fruntea vitejilorū? sburâ să aperse cu peptulū hotarele Moldovei? implu lumea de fala isbîndelorū sēlle și pe pāgāni de terróre?... ba nu; ellū își strinse lădele și plecā in Germania!⁴⁸⁾

„Suffletū slabū și minte mică, omū născutū nu pentru grandórea purpūrei, ci pentru a se suppone orbesce astăđi la ordinarū Turculū, mână la șóptele Jesuiților — pe cari ellū cellū de'ntēiu se incercase a-i introduce chiărū in Moldova⁴⁹⁾, — acestū principe tārītorū muri peste puținū timpū in essiliū, devenindū catolicū și tocmai atunci cândū mergea la Roma să sārute papuculū Papei!⁵⁰⁾

48) *Chronicon Fuchsio-Lupino-Ottardinum*; p. 88.-Cf. Simon Massa, ap. Wolf; *Beitraege zu einer Beschreibung der Moldau* (Hermanstadt, 1805, in-8); t. 2, p. 107: „allein um diese Zeit befand sich der tyrannische krayowaer Ban Michael in Konstantinopel, wo er bei dem Sultan Murat eine so hohe Gnade sich erworben hatte, dass der walachische und moldauische Voivode wegen seiner grosse Furcht geriethen. Als dieser von der erhabenen Pforte zurueek kam, verliess Peter mit seinem Sohn die Moldau. . . .“

49) *Archiva istorică a României*; t. I, nr. 257.

50) Solanzo; *Ottomanus sive de Imperio Turcico*; reproducus in Couring; *De bello contra Turcas gerendo libri varii* (Holmestadi, 1664, in-4); p. 127: „Petrus Moldaviae Vauivoda, qui anno 1594 in montibus Rhaeticis prope Balzanum mortuus est, cum Romam ad osculandos Beato Pontifici pedes, quamvis religione Graeca imbutus, veniret: de quo ego, maudatu ejus, apud Pontificem egeram.“

§ 37.

Aci appune secolulū lui Ionū cellū *Cumplitū* și resare secolulū lui *Mihaïu cellū Vitezū*; duo serbători române atătū de inrudite, incătū istoricii cei vechi carii descriseră pe una din elle, credeaū de datoriă a descri totū ei și pe cea-l'altă gemene⁵¹⁾ . . . .

---

51) Paprocki scrie despre Mihaïu in *Ogród Krolewski* (Praga, 1599, in-f). — Gorecki in cartea perdută, cunoscută numai dupre titlulū *Historia de bello Hungarico-Valachico 1598*, și despre care vorbesce Viszniewski; *Historya literatury polskiej* (Kraków, 1851. in-8); t. 8, p. 71.

Ast-feliu marele Julianu Apostatulü, unulu din cei mai sublimi imperați ai Romei deja căđute, jăcea osfnditu fără apelü in cursulu secolilorü dupre absurdele accușatiuni alle bigoșilorü; pone ce, în fine, trebuia să vină unü Bayle și unü Voltaire, pentru ca să întörcă Cesarulu ceia ce este a lui Cesarü!

Astü-feliu, de asemenea, uriașulu Napoleonü appare și mai puținü decâtü micü in pamfletulu lui Victor Hugo; dar nu Victor Hugo este istoriculu lui Napoleonü!

§ 4.

Ca ostașü, Ionü-vodă fu micșuratü pone astăđi dupe viclenele relațiuni alle Polonilorü, cândü dușmani neputincioși, cândü aliați perfidü, cariü, in ambe casurile, voiaü, a-i răpi seü totă gloria, seü parté-i cea mai frumósă, împăunându-se ei-insiși cu miserabilulu plagiatü de pene strălucite.

Acéstă sórtă o avură, vai, toți eroii României.

Maghiarii óre nu-și atribuiaü ei loruși, in fața nedomeritei Europe, celle mai falnice și mai legitime victorie alle lui Mircea, Stefanü și Mihaü?

§ 5.

Numai unü democratü póte înțelege domnia lui Ionü-vodă, a căruü totă administrațiunea fuse ca uă luminósă presimțire a cuvintelorü lui Saint-Simon:

„Nu lăssați ca cei săraci, despoiându-se de puținulu „ce aü, să mai adaugă la prisosulu cellorü avuți;

„Nu lăssați ca hoții cei de frunte să fie puși jude- „cători peste greșellele celle mice;

„Nu lăsați ca nesciința, superstițiunea, lenea și desfrânarea, născute pe puful salónelor, să calce in picioare capacitatea și moralitatea, eșite din intunicul unui bordeiu . . . “

§ 6.

Numai un soldat póte înțelege resbellele lui Ionúvodă, ce se povestiau pone acuma ca un lung inșirate-mărgărite fără plan și fără successiune; dar in caria arta militară descopere cu uimire uă prodigiósă diversitate de mișlóce, cărmuită de uă minunată unitate de direcțiune.

§ 7.

Ce e drept, ca Domnú, Ionúvodă se arretă câte-uă-dată pré-crud; dar Mircea, Stefanú, Mihaú, fost'au ei óre mai blândi? dar secolul allú șesse-spre-decelea integru nu fu ellu óre unulu din secolii cei mai incruntați in tóte țerrelle lumii, in Spania, in Francia, in Anglia? dar pone și capii bisericeilor, pone și predicatorii păcii evangelice, pone și Luther și papa Piú V, nu strigau ei óre atunci cu furiă: „tăiați! tăiați! tăiați mereu!“

§ 8.

Ce e drept, ca ostașu, Ionúvodă, după ce făcuse miracole, cădu; dar nu uitați cuvintele lui Fridericú: „nici un geniu militar nu póte ține contra trădării“; dar nu uitați mórtea lui Cesarú, Enricú IV, Gustavú-A-dolfú și chiaru pe a lui Mihaú! dar nu uitați Waterloo!..

Nu totu' d'a-una successulu' este cea ce distinge pe omeni' ce'i mari; ca'ci addessea sunt forte-mari tocmai nenorociti', ce moru' semenandu', pentru ca mediocra posteritate sa aibe fericirea de a college mai trazu' rodulu' cellu' ce coce cu greu!

§ 9.

Mircea domnise aprópe la 40 de anni;

Stefanu' — de asemenea!

Mihaiu totu' inca, cu bine cu reu, isi trage'nase pone la 9 anni eroica-i domnia...

Mircea, Stefanu', Mihaiu, avendu' puternici dusmani, avura' inse' si puternici amici, regi si imperati'...

Dar cautati cu lumina, ca Diogenu', nu numai in Romania, ci cautati in tota istoria universală, unu' singuru' principe, carele cu mai putine miđu-loce sa fi esecutat, in pace si in resbellu', ca Domnu' si ca ostasu', intr'unu' intervallu' de doui anni, de duo-deci si optu' de lune, nesce lucruri mai gigantice, decatu' reformele administrative si battalliele lu' Ionu'-vodă!

§ 10.

Fie-care factu' istoricu' este uă invețatură, adresată la unu' momentu' ore-care ce se va ivi candu'-va in viitoru', precum in poesia lu' Heine cedrul Livanulu' se gândesce la depărtatulu' bradu' din codrii Scandinaviei.

Dillele nostre mi se paru' a fi anume ora ce respunde la vechia lectiune a lu' Ionu'-vodă: suntemu' slabi si desorganisasi, nu avemu' amici, dusmanii ne impressoru', ne ameninta, ne nabusescu' din tote partile. . . .

Dar trebuie ore sa desperamu'? . . Lipsesca unu' pur-

calabă Ieremia Golia, lipsescă nesce vornici Bilăe și Murgu, lipsescă ună hatmană Slavilă, lipsescă negrulă stolă de lacomi vinđetori; și atunci, sub ună altă Ionă-vodă, ne voră adjuge două ani, numai două ani, fraților Români! pentru a resădi in scumpa noastră țerrișoră ună paradisă, păđită la hotarele selle de miie de ângeri cu săbie inflăcărare!!

§ 11.

Pentru cine vrea, in puțină timpă și din nemica se facă multe și mari!

FINE.

I.

Origina lui Ionu-vodă.

Engel dice: „Wer war dieser Ivonia? Er selbst gab sich fuer einen mit einer Beyschlaeferin erzeugten Son des Voivoden Stephan, aus. Nach einer in Pohlen verbreiteten Sage aber war er ein gebohrner Grosspohle aus Masovien. Der Mold. Geschichtschreiber Ureke heiss ihn einen Armenier. Fredro hat das Geruecht, dass er aus Reussen gebuertig gewesen.“

Aci sunt adunate tóte opiniunile despre origina lui Ionu-vodă, și anume: 1-o. fu bastardu allu unui Ștefanu vodă; 2-o. fu Polonu din Masovia; 3-o. Fu Polonu din Galiția; 4-o. fu Armenu.

Să analizăm câteva-și-patru părerile.

Toți istoricii, Forgacs, Gorecki, Lasicki, Paprocki, De Thou, Bielski, Isthuanffi, Urechia, etc, recunosc, cumcă Moldovenii își adduseră domnu pe Ionu-vodă din cauza că predecesorulă seú, Bogdanu, iuba pe Poloni, pe cari ai noștrii de locu nu-ı puteau sufferi.

Apoi este óre vre-uă umbră de probabilitate, că alungându pe unu polonofilu, Moldovenii să fi chiămatu și îmbrățișatu pe unu altulu chiărú Polonu?

Să vedemú inse, de unde își are inceputulu acéstă absurdă presuposițiune.

1-o. Despre polono-masovismul lui Ionu-vodă.

Totu, dar totu ce s'a spusu in acéstă priivintă, decurge din următoriele cuvinte alle lui Gorecki, carele in-suşî recunoşce, că nu crede in ceia ce relatéză: „Erat Ivo-nia, quem quidam Polonum fuisse in Masovia natum dicunt, stirpis Valachicae...” ceia ce insemnéză: „Ionu, pe care unii illu facu Polonu nascutu in Masovia, era de nemu moldovenescu.”

Slabă temeliă pentru a polonisa pe eroulu nostru! Dar de unde derivă ea ore, așa cum este? Isvorulu illu găssimū in Lasicki, carele dice, că in 1561 Ionu-vodă se affla in Lublin, pe longă magnatulū Ionu Firlei. Oraşulu Lublin afflându se in Masovia, éta de unde se nascoci ridicola poveste de masovismulū lui Ionu-vodă, ca şi cându arū fi Turcu cine petrece la Constantinopole, séu Némţu in Vienna!

2-o. Despre polono-galişismulū lui Ionu-vodă.

De acésta vorbesce numai Fredro, inţellegéndu reū unū passagiū din Bielski, unde cronicarulū polonu numesce Pocuţia *patrimoniū*, iar nu *patriă*, allū lui Ionu-vodă: Pocuţia fiindū uă parte din Galişia, iată de unde se nascoci şi acéstă a duoă ridicolă poveste despre origina cea galişiană.

Ambele aceste fabule se păreaū unora cu atâtū mai de creduţū, că Ionu-vodă vorbīa polonesce ca unū Polonu; dar ellū vorbīa şi turcesce, ca unū Turcu...

Deci, origina polonă, fie masoviană, fie galişiană, a principetu nostru este uă imposibilitate pe de uă parte şi unū *quiproquo* pe de altă parte: nesce assemenī fantasia nu meritū de a figura in istoriă; şi cu tóte astea le imbrăţişarū Mironū Costinū, Wolf, Şincaiu, Palauzov, şi alţii.

Remănu celle-lalte duo asserţiuni: 1-o. fu bastardū allū unū Stefanū-vodă; 2-o. fu Arménū.

Origina moldovenescă a lui Ionu-vodă o attestū cronicelē turce in Mignot şi in Ricaut, Isthuanfi, cronicelē cozace, Forgacs, Bullenger, Gorecki, etc; Lasicki şi Loe-

wenklaui¹⁾ mai adaugă anume, cumcă era bastardū allū unui Stefanū-vodă; totū așa se intitula ellū-insuși în tóte crisóvele sélle; și totū așa illū recunnoscură și toți Moldovenii, chiámându-lū la domniă, ceia ce este de uă greutate covărsitóriă.

Dar allū căruī dintre Stefanī să fi fostū bastardū? căci dela Stefanū cellū Mare pone la 1564 istoria Moldovei numeră patru principī de acestū nume: 1-o. Stefanū cellū Tenerū, fiulū lui Bogdanū cellū Chiorū; 2-o. Stefanū Locustă, fiulū unui Alexandru-vodă; 3-o. Stefanū fiulū lui Petru Rareșū; 4-o. Stefanū Tomșa.

Care anume din acestia să fi fostū tată lui Ionū-vodă? Pone acuma istoriciī nu sciură a se pronuncia asupra acestui punctū; și eū insumi, sunt patru anni, greșissemū într'unū articolū, scrisū in răpediciune și mai multū din memoriă pentru diarulū „Tribuna română,” unde l'amū numitū bastardū allū lui Stefanū Rareșū.

De currëndū avui ocasiunea a descoperi în Arhiva Statului, Condica moldovenescă Nr. 1015, pag. 132-34, următorulū documentū allū monastirii Golia, din 1573, martie 6, ce-lū reproducemū textualū, in transcripțiunea latină:

„Milostiiu bozieiu Ion voevoda, syn Stefana voevodi, „gospodar zemli moldavskoi. Oze priidosza pred nami i „pred nazimi moldavskimi bolieri Sofiika doczka Iurii, i „vnutzi ei Ion Tzogoe i brat ego Alexa, i sestri ich Annuszka i Fedia i Nastia dieti Marini, i plemenitzi ich „Ilia syn Kobaku tiz vnuk Iurii. . . i prosili sebe ot „nas urik na ich pravoiu otninu i diedninu i daanie sczo „bil dal diedu ich Iurii ot dieda naszego Bogdana voe- „vodi na edno miesto ot pustini na Veliki Czuluk sczo „sia teper imienuet selo Kobiaczanii; i privile sczo imal „died ich Iurii za danie ot Bogdana voevodi na togo vi- „szepisanago sela na imia Kobiaczanii u Velikii Czuluk, on „bil zakopal u zemli koli priszli Tataři u zemli s Ale-

1) *Annales sultanorum Othmanidarum* (Frankfurti, 1596, in-f) p. 59.

„xandru voevoda, ta pognil i takmo. . . . .my i s na-
 „szimi bolieri iskachom i obrietochoom s naszimi duszami
 „oze est im prava otnina i diednina. . . i dadochoom im
 „i utverdichom im naszim znamenitom listom, kako da
 „est im i ot nas urik iakoz i prezde s vsem dochodom,
 „im i dieti ich i vnuczatom i pravnuczatom i praszczoz-
 „riatom i vsemu rodu ich kto sia im izberet naiblznii ne-
 „poruszeno nikoliz na vieki; a chotar toe predreczenoe
 „selo na imia Kobaczanii da est ot vseh storon po sta-
 „romu chotaru pokuda iz vieka ozivali; a na to est viera
 „gospodstva viszepisanago Ion voevoda syn Stefana voe-
 „vodi, viera prevozliublenago syna gospodstva-mi Petra-
 „voevodi, viera boiar naszich: viera pana Dumbravy dvor-
 „nika dolniei zemli, viera pana Pakuraria dvornika gornei
 „zemli, viera pana Kosmi Murgu, viera pana Ion Kara-
 „ghiuzele i pana Lupe Huru prakalabove chotinskich,
 „viera pana Maxima i pana Romaszka prakalabove nie-
 „metzkich, viera pana Toadera . . . prakalabi romanski,
 „viera pana Gyrlu portar suczavski, viera pana Krysti i
 „pana Danczula prakalabi orcheiski, viera pana Malai . .
 „viera pana Grigorie spatar, viera pana Iani . . . viera
 „pana Buczuma czasznika, viera pana Bilye stolnika, viera
 „pana Nikoari komisa, viera vseh boiar naszich velikich
 „i malich; a po naszem zivotie kto budet gospodar ot
 „dietei naszich ili ot naszego roda il pak . . . izberet
 „gospodarem naszei moldavstiei zemli, tot bi . . naszego
 „daania i potvrezdenia, ale bi dal i ukriepil zaneze. . i
 „dali i potvredili. . . est im prava diednina; a na bol-
 „szii kriepost i potvrezdenie tiem vsem viszepisanim velieli
 „esmi naszemu viernomu i pocztenomu bolierinu panu Ion
 „Golie logofet pisati czto ta viszepisana peczat ot dieda
 „naszego Bogdana voevodi, priviesiti . . . nasze peczat
 „k semu istinomu listu naszemu. Pisal Kristia Michailleskul“

Precum vedeți, in acestu prețiosu documentu, Ionu-
 vodă în duo rânduri se numesce lămuritu „fiu allu lui
 „Stefanu-voda fiului lui Bogdanu-voda,“ adeca allu lui
 Stefanu-cellu Teneru, și, prin urmare, strănepotu allu lui
 Stefanu cellu Mare.

Cum déră cronicarul Urechia illū numesce „Arménū” și nu numai cronicarul Urechia, ci încă și unū altū contimpurénū, Francesulū Languet, unū diplomatū pré-bine informatū assupra evenimentelorū Moldovei? aceste duo mărturie atâtū de ponderóse, cum óre să le împăcămū cu origina cea domnescă a lui Ionū-vodă?

Credemū a fi găsitū uă cheiă pentru a descifra ci-militura.

Concubina lui Stefanū cellū Tënerū, ce dede nasce-re bastardă eroului nostru, mai avu unū bărbatū legitimū, cu care făcu alți doui fii: Potcová și Alessandru, frați bunī între ei, dar pe cari istoricii de atunci, Bielski, Paszkovski, etc. îi numescū numai frați de mumă seū uterinī — bracia przyrodzoni, — cu Ionū-vodă.

In poesia națională cozacă, unulū și cellū mai celebru din acei doui frați, vitézulū Potcová, e numitū Serpega: nume neslavonū, netătărescū și neromânū, ci purū armenescū²⁾, in care e mai cu sémă caracteristicū finalulū gutturalū „eg seū ag“ precum in celle mai multe numiri armene: Kakeg, Armenag, Arpeg, Havanag, Vashdag, Hagigag, Ampeg, Arhneg, Korheg, Endsag, Kelag, Pazug, Huseg, Farnag, Gornhag, Nerseh, Zareh, Sanadrug, Sahag, Vasag, etc. Assemenea numi le poți vedé la totū passulū in istoria armenescă a lui *Serpos*³⁾, allū cărui însuși numele ne dovedesce și mai limpede de câtū tóte armenismulū familiei *Serpega*.

Deci, e clarū și decisivū, cumcă muma lui Ionū-vodă fu Armencă.

Recitesce acuma, dreptū verificațiune, celle ȃise pe paginile 6-7 assupra fisionomiei acestui principe, și mai studieă și însuși portretulū seū; căci in istoriă se cere, mai pe susū de tote, uă armoniă de probe.

2) Eugéne Boré ap. Barancz; *Zyoty slawnych Ormian w Polsce* (Lvóv 1856, in-8); p. 410.

3) *Compendio storico sopra la nazione Armena* (Venezia, 1786, in-8).

II.

Ionu-vodă in Lublin.

In Lasicki intîmpinăm următoria frase: „Ivonia. . . anno salutiferi partus 1561, rege Sigismundo Augusto comiti Lublini agente, Iohannis Firlei . . . minister fuit.“

D, Papiu traduce așă: „Ionu . . . pre la anul mântuirii 1561, cându regele Sigismundu Augustu celebra comițiile in Lublin, era *servitorul* lui Ionu Firlei. . .“

Astufelie pentru D. Papiu, a fi „minister“ e a fi „servitoru“; de asemenea ilu tradusese și Engel prin „Diener.“

Dar ore puternicul Laski și, mai allesu, ilustrulu principe Constantinu Ostrogski, „le plus riche et plus puissant Prince du Royaume“⁴); ore ei, florea Poloniei, să fi pututu deveni amici personali cu uă fostă slugă polonă?

Dar ore Bogdanu-vodă, gonitu din Moldova, n'arū fi muștratu pe fericitul seū rivallu de a fi fostu ciocoiu mai nainte de a pretinde la domniă?

E pré vederatu, cumcă *minister* allu lui Lasicki nu e nici *servitoru* allu D lui Papiu, nici *Diener* allu lui Engel, cari amendoi nu approfondară organizațiunea curțiilor boeresci polone din secolulu XVI.

⁴) Du Fossé; *Trésor politique reveu et augmenté* (Paris, 1611, in-8); p. 181.

Fie-care din acele curți se compunea din junii din familiile cele mai nobile, dar cari s'au căduseră în sărăcie, ori căutați prețiosul sprijin al unui patron cu multă influență, și carele se întempla ca ellu însuși să-și fi începută cariera în același mod. Ei erau „clienți”, nu *servitori*, nu *Diener* . . .

Assupra acesteia remarcabile instituțiuni naționale Polonul Golembiowski scris un volum întreg⁵⁾, fără care cu greu s'ar putea înțelege cum se cade pozițiunea lui Ionu-vodă față cu magnatul Firlei.

---

5) *Domy i dwory* (Warszawa, 1830, in-8).

-fiindcă nu s-a putut afla...
 -fiindcă nu s-a putut afla...
 -fiindcă nu s-a putut afla...
 -fiindcă nu s-a putut afla...
 -fiindcă nu s-a putut afla...

III.

Ionu-vodă in 1564—1565.

Pune acum se sciea numai atăta, cumcă Ionu-vodă
 trecu din Polonia in Turcia și de aci la insula Rodosū:
 despre trecerea din Polonia in Turcia vorbescū mai toți
 autorii, despre trecerea la insula Rodosū numai cronicar-
 ulu. Urechia.

Actele diplomatice alle ambassadei franceze in Con-
 stantinopole, publicate din manuscripte oficiale de către
 Charriere, aruncū uă nouă lumină asupra acestei fase
 din viața lui Ionu-vodă: estragemū tôte passagieles rela-
 tive la cestiune.

1-o. La 29 iuliū 1564 agentulū Petremol serie din
 Constantinopole: „Il court aussy un bruit, de par deça,
 „que le frere de Tumpcha, celui qui avoit occupé la
 „Moldavie l'année passée, estoit en armes avec sept ou
 „huit mil hommes, sous la faveur, aide et protection de
 „Maximilian, roy des Romains pour entrer en ladicte
 „Moldavie et vanger la mort de son frere . . . “

2-o. La 23 Genariū 1565 ellū serie érašī: „Les Mol-
 „daves se plaignent dudit empereur (Maximilian), disant
 „que le frere d'un certain Dimitrasco, qui fut l'année
 „passée exécuté en ceste ville, est en armes soubz sa fa-
 „veur et protection pour assaillir et occuper la Moldavie,
 „et en déchasser Alexandre, que le Grand-Seigneur y a
 „constitué après la fuite et mort de Tumpcha . . . “

3-o. Uă altă scrisóre din 7 Aprile 1565: „Le chaoux „qui a apporté les nouvelles de Bude a amené avec soy „le frère du Despot qui régnoit en Moldavie, lequel s'est „retiré et tuy de l'armée de Maximilian, et le bassa l'a- „yant cogneu luy a fait beaucoup de faveur, en atten- „dant qu'il face entendre son affaire au Grand-Seigneur. . .“

4-o. In fine, scrisórea din 23 maiu 1865: „le frère „du Despot s'estoit retiré vers le Grand-Seigneur, lequel „Sa Haultesse a envoyé en gardes á Rhodes avec douze „aspres, monnoie de ce pays, de paye par jour, qui sont „dix ou onze sols de France; ou au contraire le pauvre „homme pensoit á son arrivée que le Grand-Seigneur le „deust faire tout d'or, et qui le deust remettre en la Mol- „davie et en déchasser Alexandre . . . .“

E vederatú că, in câte-și-patru epistolele, Petremol vorbește de unulú și acelașú personnađiú, de și de'ntâiú illú numesce frate cu Tomșa, de aci frate cu cnézulú Dimitrie Wiszniewiecki, apoi frate cu Despota.

Tomșa fu Moldovénú, Wiszniewiecki — Polonú, Despota — Serbú; Tomșa uccisese pe Despota și trimise pe Wiszniewiecki la peire la Constantinopole . . . . vė puteți déră inchipui galimatias genealogicú, in care cade diplomatulú francesú, făcendú pe unú cine-va frate cu trei personnađe atátú de differite!

Cumcă vorba e anume depre Ionú vodă, o probéză:

1-o. Cronologia, pe basea cărú reconstituimú următória armoniósă seriă de evenemente: in 1561 Ionú vodă petrece in Masovia; in 1562 trece in Crimú; in 1563 se întórce in Polonia; in 1564 appare in Austria; in 1565 fuge la Constantinopole și se trimitte surgunú la Rodosú.

2-o. Împregiurarea essiliuluí la Rodosú, despre care vorbesce în unire Petremol și Urechia, și care, sub annú în cestiuine, nu se póte applica fără numai către Ionú vodă, de vreme ce Turciú, din politică, nu surguniaú nici uă dată duoi principí moldoveni, prin urmare rivali, in aceiași localitate.

3-o. Despota nu avu nici unú frate, precum mărturi-

sesce ellū însuși în genealogia sea, publicată de Sommer; Wiszniewiecki nu avu nici unū frate, precum arrétă Niesiecki; Tomșa șă fi avutū vre-unū frate, arū fi fugitū de'mpreună cu ellū in Polonia de'naintea lui Alexandru Lapușnénulū, ceia ce nu fu.

E remarcabilū, că fiulū cellū legitimū allū lui Ionū-vodă, Petru, pe care Urechia illū pune la anulū 1593 sub numele de Petru Cózaculū, și despre care Heidenstein dice sub acelașū annū: „Sub hoc tempus fictum aliquem „Palatinum Valachiae, qui se Ivoniae posteritatem esse „praedicabat, sub patrocinium Cosaci receperant. . quem „Marienburgum carceri perpetuo adjudicat Rex“; iar totū așa se exprimă și Ioachimū Bielski⁶⁾, amenduoī contimporenī; e remarcabilū, că Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum illū face pe acellū Petru fiiū allū lui Despota, intocmai precum pe Ionū-vodă Petremol illū făcea frate cu Despoța: atățū de confuse sunt, in genere, noțiunile autorilorū assupra genealogiei principilorū români!

1) *Dalszy ciag kroniki polskiej* (Warszawa, 1851, in-8); p. 146.

IV.

Către pagina 13 § 12.

Photinos dice: „Istoricul Guagnini la cronologia Poloniei, cartea XXI, spune că ellu (Ionu-vodă) e de viță „Polonă, și că aru fi fostu chiaru in serviciulu voivodulu „Cracoviei. Cunnoscătoru de mai multe limbe, s'a dusu „pe longă ambassadorulu Poloniei ca Dragomanu la Con- „stantinople. Acollo petrecendu mai multu timpu, a intratu „cu incetulu in dragostea ómeiloru influinți, și a adjunsu „să se făcă mare Dragomanu allu Porței Ottomane; dar „fiindu intrigantu și amestecându-se in trebele Moldovei, „l'a essilatū la insula Rodosū . . . “7)

Tóte acestea sunt unū șirū de neadevăruri:

1-o. Noi cunnoscemū tóte scrierile lui Guagnini și, nu numai n'amū descoperitū in elle ce-va analogū, dar chiaru uă mărturiă oppusă, și anume: „totū ce vorbescu „despre Ionu-vodă,—dice Guagnini,—amū prescurtatū din „alte cronice, căci eū insumi mă afflamū atunci departe „dela hotarele Moldovei, tocmai la granița Moscoviei, ser- „vindū in cursu de 18 anni in garnizónea dela Witebsk.“8)

2-o. Toți Dragomanii cei mari ai Porței Ottomane dintre anni 1560-1572 sunt cunoscuți din Hammer: in- cătū despre Ionu vodă, noi nu găssimū acollo, iar aiurea și mai puținū, nici cea mai mică allusiune.

7) Trad. lui Sion; t. 3, p. 55.

8) Ap. Paszkowski; t. 1, p. 189.

De unde déră să fie aceste curiosități d'alle lui Photinos?

Scimū numai atăta, cum că elle nu sunt din Guagnini.

In Cantemirū ne intimpină ce-va și mai curiosū: ellū confundă pe Ionū-vodă cu Despota, reproducēdū, in locū de a correege, unū passagiū din Turco-Graecia lui Crusius, precum amū arretatū intr'ua altă scriere a noastră⁹⁾

Nu este nici uă induoelă, cum-că Ionū-vodă sciuse mai multe limbe: crescutū intre Armeni, ellū vorbīa turcesce și pōte tătăresce; in Polonia invețase polonesce și, petrecēdū cu aristocrațīi ca Firlei, Laski, Ostrogski, de sigurū că nu era străinū nici limbei latine . . . dar cu tōte astea, n'a fostū nici uă dată nici mare dragomanū allū Pōrței Otōmane, precum vrea Photinos; nici elevū allū lui Lascaaris, precum pretinde Crusius și Cantemirū.

Așā déră, fideli sistemei nōstre, noi ne-amū feritū de ori-ce incertitudine, mulțumindu-ne a invoca numai factulū cēllū mai pre susū de bănueală: cumcā eroulū nostru se ocupase in Constantinopole cu neguțitoria petrelorū scumpe și deveni mahometanū.

Se pré pōte să mai fi avutū și vre-ua funcțiune publică: dar nu scimū!

9) *Analise litterarie esterne* (Bucuresci, 1864, in-16).

V.

Unŭ documentŭ importantŭ.

Intre documentele monastirii Golia din Iași se află in originalŭ următorulŭ crisovŭ, carele fu reprodușŭ și in *Zapiski Odesskago Obsczestva Istorii i Drevnostei*, dar cu câte-va greșelle neiertate, precum de pildă „10 maiu“ in locŭ de „10 Martie“ etc., și carele e cupprinsŭ intr'ua copie ce-va mai essactă in *Condica moldovenescă Nr. 1015* din Archiva Statului:

„Milostiiu boziiu Ion voevoda syn Stefana voevodi,
 „gospodar zemli moldavskoi. Oze tot istinnii nasz viernii
 „i pocztenii boliarin pan Ion Golia velikii logofet i sluga
 „nasz viernii Eremiia prakalab i zena ego Tudora, dali i
 „potvredili esmy im ot nas u naszei zemli moldavskoi
 „dvie miesta ot pustini, edin na Dnistru gdie sia imenuet
 „Oxentiia mezdo Molovata i mezdo Moksziia i s miesto
 „za czetiri mlini ot toe strani Nistra u pototzi ustie Ichor-
 „likul, gdie upadaet u Nestru, a drugoe miesto na konetz
 „pesczeram povisze Starago Orchiia gdie upadaet doroga
 „Starago Orchiia u Revtia u brud povisze Kiszinevie
 „pod stienku po toe strani Revtia ot k Nestru i s dva
 „mlini u Revtia; iako da usadiat sobi tamo dvie sela,
 „poczto oni sobi kupili ot samomu gospodstvu-mi, i dali
 „nam osem koni dobri i czetiristia zlat tatarskych piniazi
 „gotovich u nasz vistiar; i dadochom im i utverdichom
 „s sim naszim znamenitom listom, kako da est im ot nas

„urik i otninu i vikuplenie s vsem dochodom, im i die-
 „tem ich i unuczatom i preunuczatom ich i prasczoriatom
 „i vsemu rodu ich, kto sia im izberet naibliznii neporu-
 „szeno nikolize na vieky; a chotar tiem viszepisannim
 „dvom miestovom ot pustini na imia Oxentia mezdo Molo-
 „vata i mezdo Moksziia i s miesto za czetiri mlini ot toe
 „stranu Nestra u ustie Ichorliku gdie upadaet u Nestru i
 „drugoe miesto na konetz pesczeram povisze Starago
 „Orcheia; gdie upadaet doroga Starago Orcheia u Revtia
 „u brud povisze Kiszinevie pod stienku po toe strani
 „Revtia, da est k Nestru abi sia dosiagal chotar obom
 „miestom, i da est eliko mozet ozivati dvie sela dosit. A
 „na to est viera naszego gospodstva viszepisanago Ion
 „voevoda syn Stefana voevodi, i viera prevozliublennago
 „syna gospodstva mi Petra voevodi, i viera vseh boiar
 „naszich moldavskich: viera pana Kozmi Murgu, viera
 „pana Lupei Huru prakalab chotinski, viera pana Toa-
 „dera prakalab nemetskii, viera pana Ion Karaghiuze
 „prakalab novogradskii, viera pana Eremiia portara su-
 „czavskago, viera pana Danczula prakalab orcheiskii, viera
 „pana Malai Petru postelnik, viera pana Gligorie spatar,
 „viera pana Iani vistiarnik, viera pana Buczuma czasznik,
 „viera pana Bilyi stolnik, viera pana Nekoara komis, i
 „viera vseh boiar naszich moldavskich velikich i malich;
 „a po naszem zivotie . . . budet . . . ot naszego rodu
 „ili pak bud kogo bog izberet gospodar biti naszei mol-
 „davstiei zemli, tot bi im neporuszil etc. (blästem ordinaru)
 „pisal Kristija Michaleskul u Iasoch v lieto 7082 miesi-
 „tza mart 10 den. Ia Ion voevoda i syn nasz Petru.“

Acestu documentu, eliberatu deja dupa declararea resbellului si numai cu duo septemane mai nainte de inceperea primelor ostilitati, limpedesce urmatoarele interesante cestiuni din istoria lui Ionu-voda:

1-o. Tradatorulu purcalabu Eremia, cunoscutu pone acum numai sub porecla locala de Cernaute-nulu, era frate mai micu allu marelu logofetu Ionu Golia, si, prin urmare, cata sa-lu numimu dupre familia sea propria

Eremia Golia, iar nu Cernăuțenul după numele districtului, în care se pare că acest nemuritor se conservă până astăzi pe între moșneni. Această descoperire ne conduce la o altă, și anume, că Ionu-vodă fu bine-făcător nu numai pentru Eremia, ci și pentru fratele acestuia, pe care, numindu-l mare logofet, îl înălță la prima demnitate a țării și de către care de asemenea fu trădat mai apoi în favoarea lui Petru cel Schiop.

2-o. În adjunzul luptei cu Turcii, țara declară pe fiul lui Ionu-vodă nu numai erede, ci chiar putem spune că este tronul; căci altfel, chirovolul n'ar fi purta jos iscălitura: „Eu Ionu-vodă și fiul nostru Petru“ ceea ce nu ne întinpină nici o dată în crisele altor domni și nici chiar în acele anterioare ale lui însuși Ionu-vodă, în care toate numele fiului domnesc figurează numai între „marturi“ mai sus de nomenclatura boierilor.

3-o. În fine, acest document ne mai arată compoziția consiliului domnesc în momentul decisiv....

VI.

Portretul lui Ionu-vodă.

Primul portret cunoscut al lui Ionu-vodă este a cellui ce l-am descoperit și cumpărat noi în 1862 drept 25 fiorini în Lemberg, la buchinelul Igel senior, pe multe alte cartone vechi; căci imaginea de pe moneta cea de aramă a acestui principe fiindu-se ștersă pe toate esemplarele publicate pona acum, se suplinea prin pură fantăzie a editorilor, precum probă chiară diferența dintre fac-simile cellui esecutat de Seulesco și a cellui scos de D. Papiu, între cari amendo nu există nici uă asemănare.

Portretul lui Ionu-vodă e colorat *quaccio* pe uă foie de pergamenă în lungime de 15 și în lătime de 11 centimetre; haia și pennele cușmei sunt albastre, manta roșie. Dupre opiniunea cunoscutului nostru pictor D. C. Stancescu, căruia i-l suppusese spre examinare, ar fi uă copie făcută pe la 1800 de pe un original dupe natură. Cumcă e uă copie de pe la 1800, dovədə este că culorea albastră a penelor și a hainei, precum și culorea cea albă a cacomului, nu îngălbeniră de loc, ce nu putea să nu se întempe cu uă copie mai vechie. Cumcă e de pe un original după natură, dovədə este caracteristica figurei, în care lipsese ori-ce preocupătiune artistică.

Dar acestu portretu să fie ellu ore, in adeveru, nu allu altuia, ci anume allu lui Ionu-voda? respundemu prin urmatoriele argumente peremptorie: 1-o. Inscriptiunea: *Io. V. facuta la margini cu littere de auru, si carea se citește: Ioannes Vaivoda*; 2-o. Costumul, care e tocmai din acea epoca, fiindu in mare parte identicu cu allu lui Alexandru Lapusnenulu pe portretulu cellu conservatu la monastirea Slatina; 3-o. Pasagiile din Gorecki si din Paprocki despre espressiunea fisionomieii si mai allesu a ochiloru lui Ionu voda; 4-o. Tipulu armenescu allu nasului si allu fruntii. . . .

Posa principelui, la prima vedere, se pare a fi cam curiosa, umeruleu dreptu fiindu radicatuu pre-susu; dar acesta accusatiune va despare din data ce, in locu de simplulu bustu, veti imagina ua statura intraga, facuta in trei quarturi si cu piciorulu dreptu inainte, adeca in *attitudinea unuu omu ce scote sabia pentru a merge in atacu*. Astu-felu eu-unulu sum bine incredintatu, cum ca acestu portretu nu este decatu ua copia pone la bruu de pe unu originalu in tota statura; caci altu-felu nu e chipu a intelege cum portretistulu aru fi adoptatu pentru unu bustu ua asemenea posa. Totu pe acesta basa, noi cutezaramu a presupune, ca Ionu-voda este reprezentatu aci tocma in momentul ultimulu atacu din battallia de la Cahulu; de vreme ce in nici una din celle l'alte battallie alle selle ellu nu se scie sa fi facutu unu atacu pedestru in persona.

Unde sa fie astadi originalulu, deca mai este unde va? de catre cine fu essecutatu? cu ce occasiune? nu scimu, nu scimu, nu scimu. Totu ce putemu presupune se reduce la impregiurarea maritishului veduvei lui Ionu-voda cu Polonulu Cristofu Strus. Ore nu cum-va din acesta familia va fi provenitu primitivulu portretu? Dar nemulu Strus e stinsu deja de duoi secolu!

VII.

Istoria militară a lui Ionu-vodă de Paprocki.

Paprocki se născu în 1543, dintr'ua familiă polonă nobilă din Masovia. Își făcu studiile în Academia Cracoviană. În 1573 vizită Moldova și cunnoscu în persónă pe Ionu-vodă. Din numeroșele selle scrieri, noi cunnoscem în originalu următoriele: 1-o. *Cușbulu virtutiș, din care derivu stemmatele nobiliare alle gloriosulu regatū polonū*; 2-o. *Stemmate nobiliare polone, împărțite în 5 cărți*; 3-o. *Grădina regală, în care se vorbesce de generațiunea imperașiloru romanu, archiduciloru austriaci, regiloru polonū, etc.* 4-o. *Hatmanulu său de purtarea resbelleloru.*

În prima din aceste cărți, publicată în Cracovia numai patru ani după mórtea lui Ionu vodă, Paprocki ne însciintéază, cumcă scosese deja la lumină unu opusculu deosebitu, polonesce și lătinesce, assupra resbelleloru erolu nostru. Astu-teliu, vorbindu de lupta lui Ionu-vodă cu Polonia în 1572, ellu se grăbesce a adăuga: „coctez „y Historia przedtym napisana polskim y lacinskim iezykiem powiada.“ Mai departe, menționându resbellulu lui Ionu-vodă cu Turciu din 1574, dice érašu: „iakoż tez Historia krotko o tym napisana polskim i lacinskim iezykiem opowiada.“¹⁰⁾ Unde óre să fie acea preșiosă istori-óră militară a lui Ionu-vodă?

10) *Gniazdo cnoty* (Krakow, 1578, in-f); p. 1238-1239.

Originalul polonă despărău cu deseversire: illū nemici, pe semne, regele Stefanū Batori din urră către memoria lui Ionū vodă. Edițiunea latină, făcută de dūoi nobili poloni, Gorecki și Lasicki, din cari primul traduse și amplifică celle despre resbellulū tarcū din 1574, iar secundulū pe acelle priivitōrie la invasiunea polonă din 1572, fu publicatā pentru prima oră la Frankfort in 1578. Traducțiunea germană, tipărită fără arretarea locului in 1576, cupprinde numai istoria annulū 1574, dar tōrte prețiosă, fiindū litterală, cea mai vechiă, și, pe longă acestea, mai lămurindu ne numai ea singurā, cumcă originalulū polonū fu publicatū la Cracovia anume în 1575. Acestā rarissimā edițiune a cunnoscut'o cellū de'ntăiū Gebhardi¹¹⁾; apoi Engel o confruntă cu acea latină.

Așa dēră, basându-ne pe Gorecki, pe Lasicki, pe menționnata edițiune germană și pe celle-l-alte patru scrieri polone alle lui Paprocki, să ne incercămū acum a analiza pe acestū autorū, pe care predecesorii nostri obi-cinniaū a-lū crede pré orbesce, luândū tōte cuvintele și tōte virgulele sēlle dreptū dogme religiose.

Ca introducțiune, să stabilimū înse din capulū locului următōriele trei criterie, ce ne vorū adjuta la totū pasulū in ulteriōra critică:

1-o. Paprocki fu Polonū; adecă dintr'ua nățiune, pe care cronicarii nostri, ce o cunnosceaū de aprōpe, o numescū totū-d'a-una „lăndārōsă“;

2-o. Paprocki își vindea péna pe bani: astū-feliū, bună-ōră, plătitū de guvernulū austiacū, ellū mușca cu unū feliu de turbare pe celebrulū Ionū Zamojski și pe alți magnați poloni, căți se păreaū a fi contrari Curții dela Vienna; ba nu se rușina de a se și intitula „Stipendiariū cesaro-regalū“¹²⁾.

3-o. Paprocki nu avea nici uă idee de arta militară, precum demonstră, mai bine decâtū ori-ce, insuși opulū

11) *Allgemeine Weltgeschichte* (Leipzig, 1782 in-8); t. 35. p. 665 nota.

12) Maciejowski; *Pismienictwo polskie* (Warszawa, 1851, in-8) t. 1. p.

seu despre „Hatmanu“, in care ellu se mărginesce a perifrasa pe „Strategiculu lui Onosander,“ fără a pune dela sine măcaru uă nuanță proprieă.

Era Polonă, era vindutu, era nemilitaru . . . prin aceste trei defecte personale se esplicu toate defectele obiective alle monografieî selle despre Ionu-voda; dintre cari vomu specifica aci numai pe celle principale.

Paprocki dico, cumca Ionu-voda, intrandu in Moldova contra lui Bogdanu, aru fi avutu cu sine uă oste de 20,000 de Turci. Totu d'ua data, ellu nu uita a ne spune, ca sultanulu se scusa inaintea guvernulu polonu, cumca nu trimise pe Ionu-voda pentru a cuceri Moldova, ci simplu numai pentru nesce treburi neguțitoresci. Intre aceste duo assertiuni noi credemu a vede uă neiertata contradicere. Escorta unui comerciantu, sa fi fostu ellu chiaru unu Fugger, adeca unu Rothschild din acellu secolu, putea ea ore a se radica pone la numeru de 20,000 de omeni armați?

Pentru a descoperi adevorul, amu pute procede pe callea analogiei. In 1541, trimittendu pe Petru Raresu domnu in Moldova, unde domnia atunci Alessandru Cornea, sultanulu ii dede, in locu de oste, uă escorta de 200 callareti, Tataru, Greci, Romani . . . . .¹³⁾ Escorta lui Ionu-voda, a unui neguțitoru, sa fi fostu ea ore mai numerosa? Noi amu pusu cifra de 4000, de 5000 . . . parese ca amu cam essagerat'o noi-insine; dar ori-si-cum, dela acesta essageratiune a nostra e pre-departe pone la 20,000 ai lui Paprocki!

Cu 4"seu 5,000 de adunatura, Ionu-voda cupprinde Moldova si allunga pe Bogdanu in Polonia, Fugarulu stringe acollo uă oste polona si se intorce in terra pentru a-si redobandu tronulu. Ionu-voda trimite dupa ajutoru la sandjaculu de Ak-kerman, aduna in pripa uă oste moldovenesca si silesce invasiunea polona de a se retrage cu umiliatiune. Deca fuga polonotilulu Bogdanu nu convenia patriotismulu lui Paprocki, apoi cu catu mai vertosu

13) *Acta Tomiciana* ap. Engel; t. 2, p. 184.

nu-î venia de locū la socotélă ruşinea generalului Mielecki, căruia autorulū nostru îi dedica cărţile selle şi dela care, numindu-lū mai-mai unū allū duoilea Alexandru Macedonū, priimă dreptū recunoscintă . . . . bani! Deci, pentru a desvinovaţi pe ai sei, Paprocki recurge şi aci la obicînuitulū seū miđū-locū, ce-lū intrebuintase deja mai sūsū: ellū mărăse forţele lui Ionū-vodă pone la uă ciffră fabulósă şi micşuréză óstea polonă pone la unū minimum comicū.

Căţi eraū Poloniū? Paprocki respunde: numaī 1300. Căţi eraū Moldoveniī şi cei Turci ai Sangiacului de Akkerman? Despre numărulū Turcilorū Paprocki tace, dar despre allū Moldovenilorū respunde in duo scieri in duo feluri: uă dată in proză, cumcă Moldoveni era peste 60,000; a dua ora in versuri, că eraū peste 100,000!

Iată şi texturile, ce le reproducemū ca piese justificative:

1-o. Din *Gniazdo Cnoty*, pag. 1237—38: „Za tegoz „Krola slawnego za wola y roskazaniem iego, Mikolay „Mielecki Woiewoda ziem Podolskich, Nowomieyski y Grodecki Starosta, syn Jana Woiewody Podolskiego y Marszalka koronnego, czlowiek taki w ktorym to wszystko „obaczyc mozem, czego Cicero w wielkim Imperatorze „potrzebowal, laborem in negotiis, fortitudinem in periculis, industriam in agendo, celeritatem in conficiendo, „consilium in providendo; tych zacnych sztuk doznala oyczynna w tym zacnym Senatorze, pokazala sie w nim „scientia rei militaris, virtus, autoritas et foelicitas, do „czego okazania, iz mu tu placu, krotkoscii folguiac nie „dostawa, zaniechac musze na ten czas: ten nie maia „tylko trzynascie seth ludu Rycerskiego, wiachal w ziemie „Wcloska z Bogdanem z synem Alexandra Woiewody „Woloskiego, ktory bedac po oycu Woiewoda Woloskim, „byl zegan od Iwonie przez zdrade Wolochow, z dozwohleniem Cesarza Tureckiego Zelima. Chcac go znowu „wsadzic na mieysce iego, then Woiewoda Podolski „Roku 1573 (sic), nie spodziewaiac sie tak predkiey gotowosci Iwoniowey, szedl z onym ludem ku Iasom, trafil

„na lud wielki, gdzie samych Wołochow było 60,000,
 „okrom Turkow, Grekow, Serbow, ktore byl z soba Iwo-
 „nia^o przywioldl za pierwszym wesciem na to tam Panstwo,
 „z którymi gdy sie trafil u rzeki Pruta, obaczywszy
 „wielkosc ludzi, rozumieiac ze im nie mogli zdolac swoim
 „pocztem, obrócił sie nazad, nie pokazuiac tego nieprzy-
 „iacielowi aby sie miał wrocic, kazał szukac brodow w
 „oney rzece iakoby do nich przepawic sie chcial, w tym
 „poczul lud uwodzie nazad przed ona wielkoscia, którzy
 „kiedy postrzegli szli za nimi uczyniwszy postanowienie,
 „co komu za korzysc miała byc z onego obozu, takze z
 „wiezniow Polskich, ale kiedy do thego przyszlo, ze ich
 „chcieli brac wedlug postanowionych mysli swych, iakie
 „szwanki brałi a mezny odpor od oney garsci ludzi: o
 „tym ci szerzey Kronika powie, choc tez y Historya przed-
 „tym napisana Polskim y Lacinskim iezykiem powiada,
 „iako' wielką szkode w onym ogromnym woysku uczy-
 „nil ten zacny a pamieci wieczney godny Hetman, lud
 „swóy w cale uwiodl, y tego ocz sie kusil za ona swa
 „dobra sprawa, iuzby byl dokazal, bo iuz byl Turki y
 „Wołochy parzo potwrworzył, kiedy im wołze znaczne
 „zbito, iuz sie pokuszali po kilka razów uciekac. Ale ten
 „zacny Senátor y Hetman fortunny, baczac niechec
 „Wołochow, przeciwko Bogdanowi, którzy ieszcze nie-
 „doświadczywszy srogosci Iwoniowey, nie chcieli przyiac
 „Bogdana, on y na to sie ogladaiac, y widzac Turkow
 „nie malo, ogladaiac sie na przymierze ktore z Tureckim
 „Cesarzem krol Polski miał, zrozumiawszy ze tho była
 „wola iego aby Iwonia byl Panem tey tam ziemie, ucho-
 „dzil do końca obronna reka az do Zamku Chocimia,
 „na którym byl Rotmistrz Polak y maz sławny Marcin
 „Dobrosolowski z Domu Roza, kthory potym onym sprac-
 „cowanym ludziem z Zamku dodal wielkiego ratunku.
 „Gdy sie przeprawiali przez Njestr ku Kamiencu, tak sie
 „srogi y ogromny on poczet zdał nieprzyiacielowi, iz ina-
 „czey nie powiedali przed Basza, iedno ze bylo Polakow
 „40 tysiecy. Sam potym Iwonia, com w uszy swe sly-

„szal, kiedy Andrzeiowi Taranowskiemu, powiedaiac o
 „tey swey trwodze, powiedal dziesiec tysiecy byc onego
 „pocztu Polskiego, te trzynascie set, iesli nie ktorych nad
 „mniey, wiecey nie bylo.“

2-o. Intruă scriere despre familie nobile din Po-
 dolia și Galitia, pe care o cunnósceam numai în extractă,
 Paprocki se adressăză către insuși Mielecki in următo-
 rulă modă :

- „Gdy sie o cie sto tysiac Wolochov kusilo,
 „Ve dne v noce nad toba zawsze sie vieszaly.
 „Ktoryches bez swey szkody zbil poczet nie maly.
 „Wiele zuchvalych Turkov glov svych ostradalo,
 „Serbov, innych narodov poleglo nie malo.
 „Ani on Hektor Grekom, Hannibal Rzymianom,
 „Nie byl tak nigdy srogi, iako ty poganom.
 „Tego sie uszy moye dosyc nasluchaly,
 „Oczy ich tvarzy smetnych tez sie napatrzaly.
 „Iakie ciezkie vzdychania onie s tego mieli,
 „Ze od tvey trochy ludu ten upad cierpieli.
 „Ktory oni na svoy lup, gdy go obaczyli
 „Rozdzielali, naczym sie barzo omylili.
 „Umyslili oskoczyc iako v polu plaki,
 „Tak cie zvali z ludem tvym zgola nieboraki.
 „Alec ono lakomstvo, ona mezna sila,
 „Umysl im on hardy pretko odmienila.
 „Co tuszyli z obozu tvego zostac pany,
 „To svoy nazad vrocili barzo oszarpany.“¹³⁾

Să căutăm acum adevărul. Ellă se pôte deduce
 din insuși Paprocki, carele, din norocire pentru noi, nu se
 ferese de contradicțiuni. Urmăindă textulă narrațiunii
 selle in traducerea latină a lui Lasicki, noi nu vedem
 in ea specificați, decâtă numai 6,000 de Moldoveni, sub
 commenda lui Dumbravă. Din documente se scie, că
 Dumbravă, după descapitarea lui Ionașcu Zbiera, fu fă-
 cută mare-vornică allă țerei de jos. Se mai scie, că

13) *Panosza, tho iest vyslavienie panov y paniat ziem Ruskich* (Krakov, 1575,
 in-4), — Veří Balinski; *Studia historyczne* (Vilao, 1856, in-8); p. 334.

opuľ
 va; uă
 Ńumaľ
 tată, ci
 u era
 raelia
 sertim
 ur.“
 i-vodă
 ți, Pa-
 e Mol-
 i. Pa-
 , adecă
 zevski.
 Dum-
 bătutu
 acellă
 desca-
 londica
 flă in-
 tă 22,
 nvinsă
 noi în
 mă
 domă
 bunulu
 mea a-
 i dom-
 căți fi
 siliscile
 ri fură
 vistieru-
 escă ju-
 și drép-
 jindu-ni-

județului Iașului, asupra cărui veniaș Poloniei, era uă parte din țerra de jos. Prin urmare, Dumbravă comendă nu un detașament, nu nesce avant-posturi, ci totă armata țerei de jos. Acea armată, commendată de Dumbravă, Paprocki ȕice, o mai repetăm, că erau 6,000 de ómenii. Noi illu credem astă-dată și, creșendu lă, cată să încheiăm, cumcă numai 6,000 de ómenii compunea totă óstea moldovenescă, cu care Ionu-vodă respinse invasiunea polonă. În adeveru, peste duoi anni de domniă, in 1574, fiindu deja óre-cum pregătitu, și totu încă Ionu-vodă nu putu aduna in pripă contra invasiunii muntene a lui Petru cellu Schiopu decātu numai dela 9 pone la 10,000 de Moldovenii: cum déră să fi pututu aduna mai multu de 6,000 la inceputulu domniei sélle, cându nu ayuse încă timpulü nici de a se așeșă pe tronü?

Incätü priivesce contingentulu sangiacului de Akkerman, apoi nu putea avea mai multu de 3,000 de ómenii, de vreme ce vorniculü Dumbravă illu ținea mereu in avant gardă, adecă îi dedea rollulu unei treimi din totalitatea armatei.

Deci, totă óstea lui Ionu-vodă, Moldovenii și Turcii, erau 9,000. Puneți 10,000 . . . totu încă pone la 60,000 in proză și pone la 100,000 in versuri, distanța e enormă!

Abordămü acum numerulu armatei polone, pe care Paprocki o reduce la 1,300 de ómenii. Ne adjuge așade, că acéstă cifră se părea ridicolă chiarü traducătorului Gorecki, carele pune 4,000 in locü de 1,300: „quatuor millia equitum plus minus“.

Noi equilibrămü aceste duo cifre, adoptându numerulu mediü de 3,000. Erau 3,000 de „equiti“, adecă nobili; dar in Polonia fie-care nobilü ducea cu sine la resbellü cellu puținü câte uă slugă seü duo, incätü armata intrégă, cu bunii cu rei, se putea rădica pone la 6,000, ba și pone la 10,000. După chiarü mărturisirea lui Paprocki, in textulu polonü in proză reprodușu mai susü, însuși Ionu-vodă, basatü, de siguru, pe raporturile spionilorü seși, ȕicea că Polonii erau in totulü pone la 10,000. Acesta dară este adeveru.

Puteți crede, că totu așa e desnaturată in opulū lui Paprocki tótă espedițiunea Polonilorū in Moldova; uă espedițiune ciudată, de care Maghiarulū Forgacs, nu numai contimpurēnū, nu numai omū de Statū bine informatū, ci încă unū istoricū de totū neparțialū, fiindū că nu era nici Polonū, nici Moldovenū, ȃice atăta: „parva praelia „nequiquam tentavere, multis suorum amissis, praesertim „in flumine cum fuga praecipites in undas agerentur.“

Trecemū acum la istoria resbellulūi lui Ionū-vodă cu Turcii in 1574. Din amici Poloniū devenindū aliați, Paprocki se apucă a demonstra, cumcă tóte victoriele Moldovenilorū se operară prin vitejia Polonilorū.

În bătăllia dela Jilisce fură bătutuți Muntenii. Paprocki ȃice că in fruntea avânt gardei lui Ionū-vodă, adecă principalulū instrumentū allū victoriei, fuse Svierczewski. Muntenii incredințeză că i-a bătutu vornieulū Dumbravă. Cui să credemū? Noue ni se pare, că cei bătutuți trebuiaū să fi cunoscutū mai bine decătū orī-cine pe acellū ce-i bătuse și pe care apoi, prinȃendu-lū, ei illū descapitară tocmai din acea causă. In Archiva Statulūi, *Condica MSS. dela monastirea Vicroșulūi*, pag. 102-3, se afflă inregistratū următorulū documentū din 1575, augustū 22, emanatū dela chiarū domnulū muntenescū cellū invinsū la Jilisce. Originalulū slavonū l'amū publicatū noi in *Archiva istorică a Romāniei*; t. 1. nr. 53, incătū ne mărimū a reproduce aice numai traducțiunea:

„Cu mila lui D-ȃeū Ionū Alexandru, voevodū și domnū a tótă țerra ungro-romānă, fiiulū marelui și pré-bunulū Mirce-vodă, nepotulū lui Mihnē-vodă; dă domnia mea acéstă poruncă domnescă respectabilulūi dregătorū domnescū jupānulū Ivașcu vel-vornicū și cu fii seī căți îi va dāruī D-ȃeū; ca să-i fie lui grindurile cu tóte siliscile și cu tóte bālțele și cu tóte hotarele, cari grindurī fură domnesci și le hārazise reposatulū Radu-vodă vistierulū Radu, tatālū respectabilulūi dregătorū domnescū jupānū Ivascu vel-vornicū, pentru a lui credinciosă și dréptă slujbă: éro apoi in ȃillele domniei melle, prilejindu-ni-

se resboiū și băttăliă cu Moldovenii, cari veniră asupra capului domniei melle cu înșellăciunea și violenția vornicului Dumbravă, și fugindū apoi acestū Dumbravă vorniculū în țerra unгурescă la Batorū Istfanū voevodulū Ardélului, mers'a atunci respectabilulū dregătoriū domnescū jupânū Ivașcu vel vornicū la Batorū Istfanū, și cu multă băttaiă de capū și cheltuielă a scosū pe vorniculū Dumbravă de l'a addūsū la domnia mea legatū ca pe unū trădătoriū allū sultanului și allū domniei melle; în aceeași căllătoriă i s'a întēplatū de a da acollo in Transilvania peste Barbu fiulū lui Benga, și l'a intorsū la credința domniei melle, făcēdu-ne să-lū grațâmū și să-i înapoiñū lui tôte satelē, proprietățile și Țiganiū de moștenire; ăro după aceia acellū Barbu găssi într'unū documentū allū nēmului seū siliscile și grindurile de mai susū și le dăruī, fōră nici uă violința, înaintea domniei melle, mēnționnatului dregătoriū domnescū dreptū resplătă pentru binele ce priimise de la ellū cândū illū scosese din țerră străină; decī și noi amū datū acestū crišovū menționatului boierū respectabilului dregătoriū domnescū jupânū Ivașcu vel vornicū, ca să i fie lui, și fiilorū seī, și nepoților seī, și stranepoților seī, acelle grinduri și silisci cu tôte balțele și cu tôte hotarele moșiă o-havnică; de uime neatinsă, dupre decisiunea domniei melle, care amū pusū și marturi: jupânū Négoe vel logofetū, și jupânū Stanū vel spatarū, și jupânū Mitrea vel visterū, și Bratū vel-comisū, și Badea vel-stolnicū, și Gonțe vel-paharnicū, și jupânū Stoica vel-postelnicū; și ispravnicū: Négoe vel-logofetū; și amū scrisū eū Négoe micū diaconū în minunatulū orașū Bucuresciū, luna augustū 22, de la Adāmū anulū curgătorū 7083."

Decī, Swierczewski fu uă nemica tōtă in băttăllia dela Jilisce, in căre, ca și in resbellulū cu Polonii din 1572, rollulū principalū jucă vitēzulū vornicū Dumbravă.

Totū favoritului seū Swierczewski fī attribue Paprocki și victoria de lângă Lopusna. Neadeverulū e vederatū. In-susū autorulū, contradicēdu-se necontentitū, recunōsce că

abia în secunda bătălie de la Bender, adecă multă mai în urmă după aceea de lângă Lopusna, Ionu-vodă se hotărî pentru prima oră a accorderi lui Swierczewski un comendament superior; ba încă și atunci cu ore care sfîlă, și într'ua pozițiune astu felu, încât să fie sub priveghîrea insulu principe. Mai dice Paprocki că în acea bătăia de lângă Lopusna, afară de Cozaci se mai aflau vr'ua 8000 de călărași Moldoveni, adecă totă trupa hatmanulu domnescu. Ei bine! este ore probabilu, ca un hatmanu naționalu să fi priimitu fără murmură a se supune unu simplu capitanu veneticu? este ore probabilu ca însuși Ionu-vodă, atăt de popolaru și atăt de diplomatu, să fi cugetatu măcaru a manifesta un asemenea despreț brutalu pentru generalii moldoveni în favorea unor subalterni străini? . . . Mai pe scurtu, în bătăia de lângă Lopusna, ca și în acea de la Jilisce, Swierczewski se ilustră numai în ochii lui Paprocki!

Pe cîndu Ionu-vodă stetea de'naintea Benderulu, se petrecu un evenimentu, despre care istoricul nostru vorbesce așa: „Sechshundert Kosaken aus den Fussknechten, die kuene Wagehalse waren, kamen unter die Tuerkische Stad Bialogrod etc.“ Lectorulu se intrăbă cu mirare, de unde provinu acești 600 de Cozaci de cei pedestri, de oră ce cei 1200 veniți la începutulu resbelulu în ajutorulu lui Ionu-vodă erau toți călări, „Ritter“ dupre propria lămurită mărturisire a lui însuși Paprocki. De unde? Istoriculu polonu, atăt de limbutu în alte ocasiuni, lăssă aci uă neiertată lacună, ce trebuie complectată prin următoarele duo autorități: 1-o. În scrisoarea vizirulu Mehmed-Socolli, ce amu publicat'o din manuscriptu în Archiva Istorică a României, t. 1, nr. 47, se dice: „Cum ille iniquus „et reprobus adiungeret se ad proditionem Iwan nempe „Palatinus Moldaviensis, videretque milites Caesaris esse „imparatos, impetum in Tehiniensem (provinciam) faciens, „agricolasque et pastores in campo trucidans; statim Poloni quoque, viginti quinque caeloces instruentes, et milites imponentes, impetum in Albam-Nester fecerunt, in-

mai multă de 5,000. E de mirare, cum nici unul din istoricii noștri n'au coresu uă erróre atăt de pipăită! Dar lăssându la uă parte celle-l'alté neessactități mênunte din descrițiunea bătălliei dela Cahulă, și pe cari le-amă indreptatū după pătintă in insuși textulū scrierii nóstre, să mai notificămū aci numai passagiulū următorū: „Auff „der andern seiten wurden sie (die Walachen) auch von „Tattern, und dem gantzen Tuerkischen Hauffen uber- „fallen, den als sie (die Tattern) merckter das inen das „Geschuetz nicht schaden mochte, kamen sie alle aus dem „Thal herfuer . . .“ De unde veniră acesti Tătari? intrebară este: din față séu din dosū? Sensulū litteralū allū narrațiunii lui Paprocki indémnă a crede, că ei făceau parte din însăși armata turcă și, prin urmare, loviră stânga Moldovenilorū anume din față. Cu tóte astea, noi scimū din Urechia, că, după perderea bătălliei, Ionū-vodă se retrase la satulū Roșcanii, ce fusese arsū cu câte-va momente mai nainte de către Tătari. A se retrage póte cine-va numai in dērētū: prin urmare, pentru ca să fi pututū arde Roșcanii, Tătarii trebuiaū să fi sositū deja in cursulū bătălliei, lovindū stânga Moldovenilorū anume din dosū . . .

Finimū. Paprocki este unū isvorū neapperatū pentru istoria militară a lui Ionū-vodă încătū déca nu-lū reproducemū aci intregū, causa este că l'a retipăritū deja, de currëndū, nemșesce și in ambele traducțiuni latine, neobositulū nostru bibliomanū d. Papiū. Cu tóte astea, prețiosă pentru unū istoricū, opera lui Paprocki nu póte avé nici uă valóre pentru unū lectorū ordinarū, carele nici uă dată nu va fi in stare de a descifra adevurulū intr'unū nămolū monstruosū de minciuni!

VIII.

Ionascu Zbierea, Iosifū Veveriță, Lupe Huru.

Gruppămū in acéstă notă la unū locū câte-va detallie assupra tuturorū acestorū boieri, legați cu istoria lui Ionū-vodă.

1-o. Urechia dice numai atăta, că Ionascu Zbierea fu descapitatū in diua Pascelorū indată după incoronarea lui Ionū-vodă. Dar cine fu acestū Ionascu Zbierea? — cronicarulū tace. Din documentele lui Bogdanū, predecesorulū lui Ionū-vodă, inregistrate in numărū de trei în *Condica Nr. 1015* din Archiva Statului, ne incredințămū că acestū personagiū ocupase cea mai innaltă demnitate militară in Moldova, ca „mare-vornicū allū țerei de josū.” Din documentele lui Ionū-vodă, din aceiași *Condică*, ne incredințămū că indată după descapitarea lui Zbierea îi succese in demnitate Dumbravă. Se nasce intrebarea: din ce causă să fi destituitū și suppliciatū Ionū-vodă pe unū aristocratū atătū de puternicū? Respunsū, in parte, illū găsimū in *Forgacs*: „Quibus omnibus patratris, Ioannes „Regulus Turcarum exercitum dimisit, nobiliores autem „praecipue auctoritatis viros, praesertim Bogdano studiosos, more quodam gentis omnes trucidavit.” Așa dără Zbierea era unū affidatū allū destronatului Bogdanū, încâtū Ionū-vodă, firesce, nu putea să-i lasse în mână cellū mai innaltū postū allū țerei, pentru care se cerea unū

omū devotatū nooei stări de lucruri, precum era, bună oră, Dumbravă. Dar destituțiunea nu era ore de adjunsū? de ce mai trebuia descapitarea? Acastă extremă mesură se esplică prin împregiurarea invasiunii Polonilorū în Moldova. Cu câte-va miie de ómenī, Mielecki arū fi cutedatū ellū ore a trece Nistrulū, să nu mai fi avutū alte speranțe? Apoi trecendū Nistrulū, de ce ore nu merse d'a-dreptulū assupra Sucevei, ci se pogorâ pe Prutū in direștiunea țerreī de josū, in care vornicise Zbierea? E vederatū, că generalulū polonū, ne sciendū incă nemica de descapitarea acestui boierū și de inlocuirea lui prin credinciosulū Dumbravă, compta pe promissiuni ce i le-arū fi datū fostulū mare vornicū de a uni armata țerreī de josū cu óstea de invasiune. . . .

2-o. Din documente se vede că Iosifū Veveriță fusese de'ntru'nțaiū mare boierū la curtea fiilorū lui Petru Rareșū; apoi se vindu lui Alexandru Lăpușnénulū, apoi se vindu lui Despota, apoi trădâ și pe acesta in favorulū lui Stefanū Tomșa. Cronica lui Urechia dice că, fugendū cu Tomșa la Leopole, ellū arū fi fostū descapitatū acolo. Nu e adeveratū, séu, mai bine, este uă greșellă făcută de copistulū croniceī, țarele vedendū frasea „Tomșa-vodă a „trecutū la țerra Leșescă cu sfetnicii sei, cu Moțocū vorniculū și cu Spanciocū Spatarū și cu Veveriță postelniculū,“ adause numele lui Veveriță și cu câte-va rënduri mai josū către frasea: „i-a tăiatū capulū Tomșei, lui „Moțocū vorniculū și lui Spanciocū spatarulū.“ În adeverū, din acte oficiale se scie positivū, că descapitați fură numai Tomșa, Moțocū și Spanciocū¹⁶⁾; iar urmatorulū documentū dela regele Sigismundū-Augustū, inregistratū in *Acta Castrensia Leopolsia*, MS. in Archivulū din monastirea Bernardinilorū in Leopole, t. 334, p. 179-80, probéză că Veveriță, scâpândū din Moldova in Polonia, retăciă acolo in fruntea a nesce hoți in cursū de mai mulți anni:

„Oblata mandati occasione Valachorum actum in C.

16) Barancz; *Pamiętnik dziejów polskich* (Lvov, 1855, in-8); p. 25.

„inf. L. feria tertia ante festum S. Bartholomej Apostoli
„proxima Anno Domini M. D. LXX.

„Zygmunth Augusth z Boziy laski Krol Polski etc.
„Wszystkim v obecz y kazdemu z osobna thak duchownego
„iako y swieczkiego stanu przelozonim Woevodom Cas-
„thellanom Stharosthom Podstarostom Burgrabiom Voytom
„Bormistrzom Raicom Kniaziom vatamanon y vszytkiego
„przelozenstva ludziem, takze tez y inem vszytkiem pod-
„danim naszym pod panovaniem y rozkazaniem naszym
„bendacym vdziecznie y viernie nam milym laske nasze
„Krolevska. Vdziecznie y viernie nam mili. Oznaymuie
„nam Voievoda Voloski przez pisanie y posla svego, ze
„poddani iego zbiegovie z Voloch mianovicie Malczy, Ve-
„veriza y Haran, ktory ieszcze za oyca iego zdradi pod
„panem svym czynili, iako y terasz valesiac sie po grani
„cach vegierskich y naszych ziem ukrainnych zamyslaia
„cos przeciwko panu voievodzie y zas nieiaki rozruch y
„niepokoy ziemi iego uczynia, to on viedzac ucziekl sie
„do nas z prozbami svemi abysmy go od takiego niebe-
„pieczenstva ochronili, a te zbiegi precz z ziemie naszey
„vypedzili a niedopuszczali svavolenstva y zdrady ym prz-
„vodzie przeciw panu svemu przezeczonemu voevodzie vo-
„ievodzie voloskiemu, czo my vidzac byc povinnoscia
„nasza vedlia przemierza ktory mamy z panem voievoda
„y z ziemia iego voloska, rozkazuiemy v. vashym iako
„poddaniam naszym aby v. vasze pilna a bendliva piecza
„o tech zbiegach mieli a vyvydziavszy o nich z ziemie
„naszey. vypedzie rozkazali, y tak. . . . iakoby pan
„voievoda od nich tez ziem naszych zadnego niebezpie-
„czenstava y trudnoscii niemial. A inak pod laska nasza
„aby niebylo. Roku panskiego. . . panovania naszego
„XXXX.“

Allungatū din Polonia, Veveriță se întorse in Mol-
dova și scăpă de disgrația lui Bogdanū-vodū, făcându-se
călugerū.

3-o. Epistola vizirului Mehmed-Sokolli, vorbindū de-
spre Moldovenii ceī fugiți peste Nistru in urma peiriī lui

Ionu-vodă, dice: „quam primum autem Ivanum esse captum
„decollatumque Polonis innotuit, mox ducentis militibus mi-
„sis, socerum Ivani provissorem Choczimensensem, coniugem,
„thesaurum; bonaque universa, necnon coniuges septem boie-
„rorum, viginti septem curribus imponentes, in Poloniam
„abstulists.“ Deci, socrulă lui Ionu-vodă fu purcalabulă de
Hotină, carele scăpă apoi in Polonia. Din documente se
vede că, din cei doi purcalabi de Hotină din 1574, Ie-
remia Golia însoțise pe Ionu-vodă in resbellă și peri in
bătălia dela Cahulă, încătă numai cellă-l'altă purcalabă,
anume Lupea Huru, remasă in Hotină, putea fi socru allă
principelui și a fugi peste Nistru.

IX.

Cronicarul Urechia.

Din vederea d-lui Cogălnicenu și a tuturor căți au scrisu pone acum multu-putinu assupra istoriei litteraturei nostre scăpă următorul passagiu din Cronicul Vlach-Moldo-Romănescu allu lui Cantemiru, t. I, p. 103: „Urechia au trăitu și au scrisu pe vremile lui Aron-voda „Tiranulu, intr'a căruia domnia și sferșitul istoriei selle „face.“ Cine ore putea să scie acēsta mai bine decātu Cantemiru, destulu de apropiatu prin timpū de epoca lui insuși Urechia, de la care nu trecuse atunci nici unū secolū, și ca Domnū avēndū in dispozițiune manuscriptele cele mai corecte alle cronicei?

Așa dēră autorulū cronicei fu anume Nistorū Urechia, logofētū sub Aronū vodă, și redevenitū érăși numai mare-vornicū sub domniū succesivī din familia Movilescilorū, precum veđi documentulū ce l'amū publicatū in Archiva istorică a României, t. I, nr. 28.

E sigurū inse, că ellū nu avuse timpū de a-și redege dēfinitivū opera, lăssandū numai nesce extracte și notițe imprăsciate, pe cari unū altulū, mai probabilū insuși fiū-seu Grigorie Urechia, le va fi redesū mai in urmă intr'ua ordine sistematică. Dovēdă cea mai bună de redacțiunea cronicei deja după mórtea lui Nistorū, este următória. Sub domnia lui Stefanū cellū Mare se narrēză invasiu-

nea de peste Nistru a hatmanilor cozacesci Loboda și Nalivaico. Cozacii nu esistaū încă de locū pe cândū trăia Ștefanū cellū Mare; dar cu tôte astea, precum se scie din Heidenstein, Bielski, Paprocki, din toți istoricii poloni și din tôte cronicile cozace, Nalivaico și Lobodă, duoī hatmani cozăcesci, făcură in adeverū uā invasiune in Moldova . . . . . in anulū 1596! E vederatū că redactorul cellū posteriorū, găsindū uā notiță fără dată despre acestū evenimentū, illū atribui pe ghicite timpulū lū Ștefanū cellū Mare.

Cumcă Nistorū Urechia fusese in juniă uricarū la Curtea lū Ionū-vodă, amū probat'o prin documentulū publicatū in Archiva istorică a României. t. I, nr. 164. Acéstă impregiurare dă unū prețū specialū acellū capitolū din cronică, unde se povestese domnia eroulū nostru. Să observămū inse, că aice, ca și in tótă opera, textulū nu e de mână lū Nistorū, ci complectatū și adăugatū de către redactorulū cellū posteriorū, pe basea cronicei polonē a lū Paszkovski. Decī, uā adeverată valōre potū avē pentru noi numai acelle passagie, ce nu le găsimū in Paszkovski, și carī, prin urmare, sunt originale alle lū Urechia, precum anume despre insula Rodosū, despre Ionașcu Zbierea, despre satulū Roșcanii, etc.

X.

Vintilă-Vodă.

Peste câte-va zile după peirea lui Ionu-vodă unu celebru diplomatū, Francesū de origină și petrecetorū in missiune politică la Vienna, scriea către unū Englesū următoria epistolă, necunnoscută predecessorilorū nostri și din care se vede, între altele, cătū de multū se interessa atunci tótă Europa de ceia ce se petrecea pe țermii nordici ai Dunării:

„Quoniam vestri multa scribunt de tumultibus nuper
 „excitatis in Moldavia, quorum pleaque sunt falsa, volo
 „tibi indicare, quid de ea re hic habeamus. Credo te ante
 „audivisse quendam Ioannem Armenium fretum auxiliis
 „Turcicis ante biennium occupasse Moldaviam, pulso
 „Vaivoda, qui in ea regnabat. Alexander Vaivoda Transalpinæ
 „(quæ est altera pars Valachiae) egit Constantinopoli, ut hic
 „Armenius Moldavia pelleretur, et frater ejus Petrus in
 „ipsius locum sufficeretur: quod ubi audivit Armenius,
 „Alexandrum repente invasit, ac profulgavit, et Bucarestum
 „ejus regiam occupavit, ibique Vaivodam constituit quemdam
 „Ventilam Petraschk. Verum Turcae collectis postea copiis,
 „controversiam hanc dirimerunt, et miserum Armenium
 „desertum a suis, Constantinopolim captivum abduxerunt.
 „Moldaviae autem praefecerunt Alexandrum quendam, hominem
 „plane senem,

„qui ante multos annos ibi regnaverat: jamdudum autem
 „Turco asservabatur in turri, quae imminet faucibus Pont
 „Euxini, quam nominant turrim maris Nigri. Dicunt multas
 „naves Germanicas ex ea classe, quam Hispani apud Canta-
 „bros instruunt, sive sua voluntate, sive disjectas tempe-
 „tate appulisse in Angliam, ubi statim fuerunt ita infectae
 „illo vestro aëre haeretico et Hispanis infesto, ut inde in
 „Zelandiam ad Geusios navigaverint. Bene vale et ami-
 „cos saluta. Viennae dec. die Julii 1574.”¹⁷⁾

Acestu documentu cupprinde de'ntâiu duo detalie
 pré-intéressante și de totu necunnoscute de aïurea: 1-o;
 că Turcii ascundeau orribila peire a lui Ionu-vodă, oc-
 cursă contra cupprinsului capitulațiunii, prin carea i se as-
 sicurase retragerea la Constantinopole; 2-o; că Pôrta
 Ottomană, pricepându din esperiență necapacitatea lui
 Petru cellu Schiopu, cătu p'aci era să trimită in
 Moldova altu domnu, unu betrânū numitu Alexan-
 dru, netrecutu in cronicile țerreï, dar carele domnise
 in adévêrū prin revoltă vr'uă căte-va ñille in Mol-
 dova tocmai in timpulū lui Stefanu cellu Têneru, pârîn-
 teluï lui Ionu vodă, precum arrétă limpede unu documentu
 dela Alexandru Lopușnenu, din 1560, marie 21, in
 Condița Nr. 1015 din Archiva Statuluï, pag. 122.

Dar partea fără induoelă cea mai importantă din
 scrisorea lui Languet, este mențiunea luării Bucureștiuluï
 și a installării lui Vintilă vodă pe tronulū țerreï Romă-
 nesci; duo facte de totu ommise in Paprocki, Isthuanfi,
 cronica turcă, Grecki, și toți cei-l'altți, dar înregistrate—
 lucru forțe semnificativu—in ineseși annalele muntene in
 următorulū modu: „Cândū a fostu allū patrulea annu din
 „domnia lui Alexandru vodă, luându frate-seu Petru dom-
 „nia la Moldova, fost-a poruncitu la Dumbravă Vorniculū
 „și la tótă boșrimea Moldovei, ca să vină inainte la Foc-
 „șani. Atuncēa Alexandru vodă incă a eșitu la intimpi-
 „narea lui Petru vodă frăține seu de a făcutu ospêtu la

(17) Languet; *Epistolae politicae et historicae ad Ph. Sidnaeum, equitem
 Augustum* (Lugd. Batavorum, 1646, in-16) p. 160-161.

„satū la Săpăţeni; iar Dumbravă Vorniculū cu totă curtea
 „Moldovei, ei aū venitū la Petru-vodă să se inchine, iar
 „deca s'aū apropiatū, ei fără veste aū lovitū pre Petru-
 „vodă şi pre frate-seū Alexandru, gonindū pre Petru
 „vodă pone la Braila, iar Alexandru vodă a fugitū la
 „oraşū la Floeī; Moldoveniī incă făcēndū acēstā isbāndā
 „s aū intorsū la margine la Ionaşco vodă. D'aciū atuncē
 „Ionaşcu vodă a trimisū pre Vintilă-vodă cū mulţi lotri,
 „ca să fie Domnū in ţerra-Romānescă; şi a intratū (Io-
 „naşcu-vodă) in cetatea din Bucuresci, şedēndū ocollo 4
 „dille. Alexandru-vodă incă a trimisū pe uā sēmā de
 „boieri ai lui cu oşte, anume Dragomirū vorniculū şi
 „Mitreā comisulū şi Bratulū pāharniculū şi Ionū pahar-
 „niculū, de aū lovitū pre Vintilă-vodă şi pre acei lotri
 „fără de veste, şi atunceā aū peritū Vintilă-vodă şi acei
 „lotri toţi; şi iar a venitū Alexandru-vodă in scaunū in
 „Bucuresci şi a adarsū in ţerrā unū birū ce i-aū dīşū oīā
 „sēcā . . .” (Veđi Magaz. istoricū; t. 4, p. 275)

Epistola lui Languet complectēzā acēstā narraţiune
 intr'unū punctū essentialū: ea arrētā, şi o arrētā numai ea
 singurā, că Vintilă-vodă fu fiulū lui Petraşco cellū Bunū
 şi, prin urmare, frate cu Petru Cercellū şi cu Mihaiū cellū
 Vitezū. . . .

XI.

Ua istoriã necunoscutã a lui Ionu-vodã.

Istoricul polon Starowski, in *Sarmatiae Bellatores*, § LXXI, dice: „ . . . Magnanimo Ivoniae, Valachiae Palatino, cuius res gestas, in vita Sigismundi primi, libro quarto, sufficienter descripsimus.“ Așa deã, ellu scrisese uã biografiã a lui Ionu vodã, pe care a allaturã, ca appendice, la opulã seũ despre regele Sigismundu I. In adevãr, essistã de nune uã scriere a lui Starowski, intitulatã: De Rebus Sigismundi Primi Poloniae Regis Invictissimi virtute et auspicio, gestis, libri quatuor, publicatã la Cracovia in 1616 in-4; așa o citãzã Wisniewski, t. 8, p. 152; dar însãși cartea e atãtũ de rarã, incãtũ eũ unulũ n'amũ putut'õ gãssi nici intr'una din bibliotecile cellã mari din Polonia. Noũe ni se pare, cã Fredro se basãzã, anume pe Starowski in acelle passagie, in carĩ difereșce de modulũ de esoposițiune a lui Paprocki.

XII.

Strămutarea capitalei din Suceva la Iași.

Heidenstein și Strykowski afirmă, cumcă tronul fu strămutat din Suceva la Iași de către Alexandru Lăpuș nenu în 1564, pentru că vechia capitală aducea a-minte sumbrului principe usurpațiunea lui Despotă. Heidenstein și Strykowski fură reu informați. Aprópe tóte crisóvele Lăpușnenui, după 1564 și pone la 1568, anulul morții selle, sunt datate din Suceva. Cumcă însuși Ionuvodă găssi capitala acolo, o mărturisescă lámuritu Isthuanfi și Forgacs. Dar lăssându la uă parte tóte celle-l'alte, duo documente păstrate in originalu in Archiva Statului, ne permitu a defini chiărú luna strămutării capitalei din Suceva la Iași. Iată-le:

1-o. „Ioan voevoda etc. oze dadoch i vratich gospodstvo mi sviatomu nashemu monastiru taslovskomu selo svoe na imia Tatesczii na Solonom Taslovia, czto toe selo pravoe kuplenie bilo Petru vevodi i danie vizszereczenoe molbi i nepravedno poruszeno bilo nekako, na gospodstvo-mi izobriasztu-mi po istinie, paky pomilovach sviatago chrama v udrezenie vieczno, kako da est s vsem dochodom reporuszeno etc. pis u Soczavi vlato 7080 avg 8. † Gospodin recze. † Berhiacz logofet uczil (Iscăllitura uricarului:) † Urekia.“

2-o. „Ioan voevoda etc. dali esmi semu Tziganinu „na imia Nicola: tretaa czast ot petaa czast selo ot Bolo- „tesczy, i brod za, mlin u Putna, czto on sobi kupil za 120 „zlat tatarskich escze pri dni Alexandra voevodi ot To- „ma i sestra ego Stana i nepot ich Dumitru, koli zaplatil „Toma sebie glav, i da est emu i s vsem dochodom, in „da sia ne umiszet pred sim listom naszim, pis u Ias v „liato 7081 ok 5. † Sam gospodin. † Golia velikii log. „uczil. † Popa pis.“

Se scie, că anulul, numeratū dela zidirea lumii, se incepea dela Septembre. Din celle duo documente de mai susū vedemū capitala încă in Sucéva in luna lui Augustū anulul, 7080 și deja strămutată la Iași in Octombre anulul 7081: prin urmare, translațiunea se operă în luna lui Septembre, pentru a inaugura inceputul anulul in nouă reședință In Septembre 1572 Iașulū devenise capitala Moldovei.

FINEA

Notelorū.

INDICE.

	Pagina.
Prefacia	VII
Introducere: Europa in septima decadă a secolului XVI	XIII
Ionu-vodă cellu Cumplitu.	

I. Aventurierulü	1
II. Domnulü.	27
III. Capitanulü	67
IV. Catastrofa	125
V. După ellü	177
Epilogü .	211

Note.

I. Origina lui Ionu-vodă	221
II. Ionu-vodă in Lublin	226
III. Ionu-vodă in 1564-1565	228
IV. Către pagina 13, § 12	231
V. Unü documentü importantü	233
VI. Portretulü lui Ionu-vodă	236
VII. Istoria militară a lui Ionu-vodă de Paprocki	238
VIII. Ionașcu Zbierea, Iosifü Veverișă, Lupe Huru	251
IX. Cronicarulü Urechia	255
X. Vintilă-vodă	257
XI. Uă istoriă necunnoscută a lui Ionu-vodă	260
XII. Strămutarea capitalei din Sucéva la Iași	261

Gravure.

I. Ionu-vodă cellu Cumplitü	1
II. Teatrulü resbóielorü lui Ionu-vodă 1572-74	20
III. Iscălitura lui Ionu-vodă	32
IV. Moneta lui Ionu-vodă	45
V. Coșaculü dela Nipru	72
VI. Ordinea primitivă a băttăliei dela Jilisce	86
VII. Ordinea concavă in băttălia dela Obertinü	92
VIII. Ordinea băttăii de la Bender	116
IX. Ordinea armatei moldovene in băttăllia dela Cahulü	140
X. Genealogia lui Ionu-vodă	180
XI. Genealogia lui Vintilă-vodă	208